

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Viešosios teisės katedra

Vaidos Vaičiūnaitės,

V kurso, Taikomosios jurisprudencijos

studijų šakos studentės

Magistro darbas

Teisingumo principo taikymas Lietuvos teismų praktikoje

Applying the Principle of Justice in Lithuanian Judicial Practice

Vadovė: Asist. Dr. Rūta Bakševičienė

Vilnius

2025

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe siekiama atskleisti, kokią reikšmę teisingumo principas turi teisėjo diskrecijos taikymo procese ir kokiais būdais jis gali būti užtikrinamas praktikoje. Tyrimo objektas yra teisingumo principo taikymas teisėjo sprendimų laisvės ribose. Analizuojama, kaip šis principas veikia teisėjo argumentaciją, sprendimo pagrįstumą ir atsakomybę. Teorinės įžvalgos derinamos su konkrečiais Lietuvos teismų sprendimų pavyzdžiais. Darbo pagrindą sudaro teisės aktai, nacionalinė doktrina ir aktuali jurisprudencija.

Pagrindiniai žodžiai: teisingumo principas, teisėjo diskrecija, teisės aiškinimas, teisės principai, jurisprudencija.

This thesis aims to reveal the significance of the principle of justice in the application of judicial discretion and to identify the ways in which this principle can be ensured in practice. The object of the research is the application of the principle of justice within the boundaries of judicial decision-making freedom. The analysis focuses on how this principle affects judicial reasoning, the justification of court decisions, and judicial accountability. Theoretical insights are combined with concrete examples from Lithuanian court rulings. The thesis is based on legal acts, national legal doctrine, and relevant jurisprudence.

Keywords: principle of justice, judicial discretion, legal interpretation, legal principles, jurisprudence.

TYRINYS

IŽANGA	2
1. TEISINGUMO PRINCIPO TEISĖJE IR TEISMŲ SISTEMOJE	6
1.1. Teisingumo principo istorinė raida ir filosofiniai aspektai	6
1.2. Teisingumo principo samprata teisės doktrinoje.....	13
1.3. Teisingumo principo reikšmė ir taikymas Lietuvos teismų praktikoje.....	20
2. TEISĖJO DISKRECIJA TEISINGUMO PRINCIPO KONTEKSTE.....	39
2.1. Teisėjo diskrecijos sąvoka ir jos santykis su teisingumo principu.....	39
2.2. Teisingumo principo įgyvendinimas per teisėjo diskreciją: teismų praktikos analizė	43
3. TEISINGUMO PRINCIPO ĮGYVENDINIMO IŠŠŪKIAI TEISĖJO DISKRECIJOJE.....	54
3.1. Teisingumo principo pažeidimo rizikos taikant diskreciją	54
3.2. Sąlygos ir priemonės užtikrinančios teisingumo principo taikymą teisėjo diskrecijoje	60
IŠVADOS	66
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	67
SANTRAUKA.....	72
SUMMARY	73

IŽANGA

Temos aktualumas. Teisingumo principas yra viena iš kertinių teisės vertybių, kurią pripažįsta tiek nacionalinė, tiek tarptautinė teisė. Nuo Antikos laikų iki šių dienų teisingumas laikomas neatsiejama teisės dalimi siekiamybe, kurios įgyvendinimas lemia ne tik konkretaus ginčo rezultatą, bet ir bendrą pasitikėjimą teisine sistema. Visuomenėje, kurioje dominuoja teisės viršenybės principas, teisingumo samprata tampa ne tik vertybiniu, bet ir praktiniu kriterijumi, pagal kurį vertinamas teisės normų turinys, teisėjų priimami sprendimai ir jų pagrįstumas.

Šiuolaikinėje teisinėje praktikoje vis dažniau susiduriama su situacijomis, kai pozityviosios teisės normos nesuteikia vienareikšmio atsakymo, o teisėjui tenka pasitelkti diskreciją, tam tikrą laisvę priimti sprendimą, remiantis ne tik rašytine norma, bet ir teisės principais. Nors teisėjo diskrecija yra būtina tam, kad teismas galėtų prisitaikyti prie sudėtingų ar netipinių situacijų, jos taikymas kelia realią riziką nukrypti nuo objektyvių teisės vertybių, jeigu nėra aiškių ribų ir kontrolės mechanizmų.

Būtent šioje vietoje teisingumo principas tampa esminiu diskrecijos ribojimo instrumentu. Tai ne tik abstrakti moralinė gairė, bet ir reali teisinė vertybė, įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, kurią privalo taikyti kiekvienas teisėjas. Jo laikymasis garantuoja, kad teismo sprendimas bus ne tik teisėtas, bet ir socialiai bei vertybiškai priimtinas. Kaip pažymi Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, esminė konstitucinė vertybė yra ne pats sprendimo priėmimo faktas, o jo teisingumas – todėl teismų sprendimų pagrįstumas privalo būti vertinamas ne tik formaliai, bet ir turinio prasme¹.

Todėl ši tema yra aktuali ne tik teisės doktrinos plėtos, bet ir praktinio jos taikymo požiūriu. Tiriant, kaip teisės principai, ypač teisingumas, veikia teisėjo diskreciją, galima prisidėti prie aiškesnių ribų nustatymo, vertybinio sprendimų pagrindimo stiprinimo ir didesnio visuomenės pasitikėjimo teisingumo sistema užtikrinimo.

Rašto darbo tikslas. Šio magistro darbo tikslas yra kompleksškai išanalizuoti teisingumo principo vaidmenį ir reikšmę teisėjo diskrecijos kontekste, siekiant nustatyti, kaip šis principas padeda formuoti vertybiškai pagrįstus ir teisiškai teisėtus teismo sprendimus. Kadangi diskrecijos taikymas teisinėje praktikoje neretai sukelia riziką sprendimą grįsti subjektyviais ar nesuderinamais su teise kriterijais, darbe siekiama įvertinti, kokiomis teisinėmis ir institucinėmis priemonėmis gali būti užtikrintas teisingumo principo

¹Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 102-3957

veiksmingumas, kai teisėjas taiko normą esant neapibrėžtoms ar alternatyvioms interpretacijos galimybėms.

Tikslas taip pat apima ne tik abstraktaus principo teorinę analizę, bet ir jo taikymo praktinę dimensiją siekiančią išnagrinėti, kaip teisingumo principas pasireiškia konkrečiuose teisminiuose sprendimuose ir kaip jis riboja ar orientuoja teisėjo diskreciją. Darbo tikslu siekiama įrodyti, kad teisingumo principas nėra tik vertybinė gairė, bet ir reali teisminės veiklos dalis, kuriai taikomi aiškūs reikalavimai ir kuri gali būti institucionalizuota per teisės aiškinimo metodus, etikos standartus, procedūrines garantijas bei teismų formuojamą praktiką.

Uždaviniai. Darbui keliami tokie pagrindiniai uždaviniai:

1. Išanalizuoti teisingumo principo istorinę raidą ir filosofines ištakas;
2. Aptarti teisingumo principo sampratą teisės doktrinoje ir jo vietą teisės sistemoje;
3. Įvertinti teisingumo principo raišką ir taikymo ypatumus Lietuvos teismų praktikoje;
4. Išnagrinėti teisėjo diskrecijos sąvoką, jos taikymo ribas bei santykį su teisingumu;
5. Nustatyti praktinius teisingumo principo taikymo iššūkius ir ribojimo priemones diskrecijos kontekste.

Objektas ir tyrimo metodai. Šio darbo tyrimo objektas yra teisingumo principo taikymas teisėjo diskrecijos ribose, ypatingą dėmesį skiriant principo veikimui tiek teisės doktrinoje, tiek praktiniuose teisminių sprendimų kontekstuose. Teisingumo principas nagrinėjamas kaip vertybinė bei norminė nuostata, įtvirtinta Konstitucijoje, tarptautiniuose dokumentuose ir nacionalinėje teisėje, kurios realizavimas glaudžiai susijęs su teisėjo atliekamais sprendimais, ypač tais atvejais, kai taikoma diskrecija. Tyrimas orientuotas ne tik į teorinę principo sampratą, bet ir į tai, kaip jis veikia realiame teisminiame procese, kokią įtaką daro teisės aiškinimo kryptčiai bei kaip padeda užtikrinti sprendimo pagrįstumą ir teisėtumą. Objektas apima ir teisėjo etikos, vertybinio jautrumo bei institucinės atsakomybės aspektus, kurie įgalina arba riboja diskrecijos apimtį.

Siekiant išsamiai išanalizuoti tyrimo objektą, darbe taikomi keli tarpusavyje susiję mokslinio tyrimo metodai. Loginis-analitinis metodas padėjo atskleisti teisingumo principo logines sąsajas su kitais bendraisiais teisės principais, o sisteminės analizės metodas leido įvertinti principo vietą visoje teisės sistemoje bei sąveiką su teisėjo diskrecijos institutu. Teleologinis ir gramatinis teisės aiškinimo metodai buvo pasitelkti siekiant įvertinti, kaip teisės normos taikomos konkrečiuose bylose remiantis siekiamu tikslu ir lingvistine konstrukcija. Istorinis metodas leido atskleisti teisingumo principo istorinę raidą ir jo sąsajas su skirtingomis teisės tradicijomis, o teisminės praktikos analizė įvertinti, kaip Lietuvos teismai aiškina ir taiko šį principą realiose bylose, kokie argumentai naudojami,

ir kaip teisingumo samprata lemia sprendimo turinį. Šių metodų sinergija sudarė sąlygas ne tik atskleisti tyrimo objektą teoriškai, bet ir įvertinti jo veikimą praktikoje, parodant, kad teisingumas teisėjo diskrecijoje yra neatsiejamas nuo vertybinio sprendimo ir institucinės atsakomybės.

Rašto darbo originalumas. Šio darbo originalumas atsiskleidžia per pasirinktą teminį pjūvį, kai du kompleksiniai teisiniai reiškiniai, tai yra teisingumo principas ir teisėjo diskrecija yra analizuojami kartu kaip viena nuo kito priklausančios ir tarpusavyje veikiančios struktūros. Nors abu šie elementai dažnai aptariami teisės literatūroje, daugelyje darbų jie nagrinėjami atskirai kur vieni akcentuoja teisingumo vertę teisės doktrinoje, kiti diskrecijos sampratą ir taikymą teisės praktikoje. Šiame darbe pasirinktas kitoks požiūris: teisingumo principas nagrinėjamas ne kaip foninė ar bendra vertybinė gairė, bet kaip konkretus teisėjo diskrecijos ribojimo mechanizmas, veikiantis tiek teoriniu, tiek praktiniu lygmeniu.

Originalumą lemia ir tai, kad teisingumo principas tiriamas ne tik kaip teisinė, bet ir kaip vertybinė, institucinė, netgi moralinė kategorija, turinti įtaką teismo sprendimo kokybei ir jo socialiniam priimtinumui. Teisėjo diskrecija šiame darbe nėra pateikiama kaip neutrali sprendimo laisvė, bet atvirkščiai, ji laikoma pakankamai rizikinga teisės taikymo sritis, kurioje labai svarbus teisingumo principo veikimas. Siekiant išryškinti šį veikimą, darbo analizė apima ne tik abstrakčius doktrininius svarstymus, bet ir praktinius teisminių sprendimų pavyzdžius, kuriuose matyti, kaip sprendimo pagrindimas susijęs su vertybine pozicija, o ne vien pozityviaja norma.

Darbo naujumas taip pat išryškėja per metodinį požiūrį, nes čia derinami skirtingi analizės lygmenys: nuo filosofinio (teisės principų kilmės ir vertės analizės) iki jurisprudencinio (teismų praktikos stebėsenos). Tai leidžia ne tik apžvelgti, kas apie teisingumą ir diskreciją kalbama teorijoje, bet ir kaip šie principai iš tikrųjų veikia teismo salėje. Be to, šiame darbe nagrinėjami atvejai, kai teisingumo principas nėra pakankamai išskleistas sprendimo pagrindime, o tai leidžia kritiškai įvertinti esamas praktikas. Toks požiūris darbe padeda ne tik identifikuoti problemas, bet ir siūlyti sprendimus, kas, potencialiai taip pat vertintina kaip originalumo aspektas.

Kalbant apie originalumą lyginant su kitų jau rašytais magistro darbais, buvo rastas ne vienas magistro darbas kuriame yra kalbama apie teisės principus ir jų taikymą teismų praktikoje, ar teisės principų analizavimas įvairiomis problematikomis, bet nebuvo rastas nei vienas darbas kuris koncentruojasi į teisingumo principo taikymą teismų praktikoje kur dar būtų analizuojama jo sąsaja ir kiti aktualūs aspektai susiję su teisės diskrecija.

Svarbiausi šaltiniai. Darbe naudoti šaltiniai atspindi tiek teorinį, tiek praktinį tyrimo pobūdį. Pagrindiniu norminiu pagrindu laikytini Lietuvos Respublikos Konstitucija, galiojantys kodeksai ir įstatymai bei kiti teisės aktai, reglamentuojantys teisėjo veiklą, teisės principų taikymą ir teismų sistemą. Šie dokumentai padėjo suformuluoti tyrimo teorinę bazę ir atskleisti, kaip norminiu lygmeniu įtvirtinamas teisingumo principas bei teisėjo diskrecijos ribojimo sąlygos.

Svarbią vietą darbe užėmė Lietuvos Respublikos teismų praktika. Analizuota Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo jurisprudencija, kurioje realiai taikomi arba, tam tikrais atvejais, nepakankamai išskleidžiami tiek teisingumo, tiek teisėtumo principai. Vertingą teorinį ir konstitucinį pagrindimą suteikė Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai ir sprendimai, kuriuose detalai išaiškinama, kaip suprantami konstituciniai teisės principai, įskaitant ir teisingumo sampratą.

Mokslinės analizės atlikimo ir aprašymo metu buvo remiamasi įvairiais kompetentingų mokslininkų darbais, siekiant užtikrinti teorinio pagrindo patikimumą ir akademinį darbo pagrįstumą. Tarp dažniausiai cituotų ir analizuotų autorių galima išskirti G. Lastauskienę, V. Mikelėną, R. Bakševičienę, A. Gumuliauską ir R. Dworkiną, kurių publikacijos padėjo pagrįsti tiek teisingumo principo teorinį turinį, tiek jo taikymo aspektus teisėjo diskrecijos kontekste. Taip pat, analizuota ir darbe minima ir daug kitų skirtingų ir aktualių autorių mokslinės literatūros.

1. TEISINGUMO PRINCIPO TEISĖJE IR TEISMŲ SISTEMOJE

1.1. Teisingumo principo istorinė raida ir filosofiniai aspektai

Teisingumo principas nuo seno yra laikomas viena svarbiausių vertybių, lemiančių socialinę tvarką ir žmogaus santykį su teise. Jo raida atskleidžia, kaip skirtingi istoriniai kontekstai formavo teisingumo sampratą ir jos reikšmę teisinėje bei filosofinėje mintyje.

Teisingumo principas nuo seniausių laikų buvo laikomas kertiniu socialinės tvarkos, teisės ir moralės pamatu. Tokia pozicija buvo sistemiškai taikoma tiek teisinėje, tiek filosofinėje plotmėje, kur formavosi pirmieji teoriniai teisingumo modeliai, turėję ilgalaikę įtaką vėlesnėms teisės sistemoms ir mąstymui apie teisę. Todėl, įdomu ir aktualu pasigilinti į tai, kaip teisingumo principas buvo suvokiamas dar senovės Mesopotamijoje, Egipte, Graikijoje ir Romoje, ypatingą dėmesį skiriant Platonui, Aristoteliui ir romėnų teisininkų indėliui. Toliau apžvelgti, kaip teisingumo principo taikymas ir požiūris į jį keitėsi viduriniaisiais ir naujaisiais laikais, iki tol kol galiausiai buvo pasiekta dabartinė samprata, įtvirtinta teisės aktuose ir naudojama teisinėje sistemoje.

Teisingumo principo ištakų paiešką reikia pradėti nuo senovės Mesopotamijos ir Egipto, kur nors teisės sistemos ir neturėjo išvystytų filosofinių traktatų apie teisingumą, jose jau galime aptikti teisingumo principo užuomazgų. Vienas ryškiausių pavyzdžių yra Hamurabio įstatymų rinkinys, sudarytas apie XVIII a. pr. Kr. Tai buvo ne tik teisės normų rinkinys, bet ir simbolinis veikalas, kuriuo siekta parodyti valdovo siekį įtvirtinti teisingumą visoje karalystėje. Įstatymų įžangoje rašoma, kad dievas Mardukas paskyrė karalių Hamurabį įtvirtinti teisingumą šalyje, sunaikinti piktadarius ir nedorėlius, kad stiprus nežalotų silpnojo². Šis fragmentas rodo, jog teisingumas jau tada buvo siejamas su socialinės pusiausvyros atkūrimu ir silpnesniųjų apsauga išreiškiama per siekį sukurti tam tikrą teisinę sistemą, kurioje žmonės būtų laikomi sąžiningais, gyvenančiais pagal egzistuojančių įstatymų nuostatas, o pažeidėjai visada atsakytų už savo veiksmus. Paminėtina, kad mintis apie tai, kad stipresnis neturėtų skriausti silpnesio yra tam tikra teisingumo principo užuomina reiškianti norą apsaugoti tuos, kurie yra socialiai, teisiškai ar ekonomiškai labiau pažeidžiami už kitus.

Panaši samprata vyravo ir Senovės Egipte, kur teisingumo principas, pavydžiui, buvo įkūnytas deivės Maat figūroje. Ji simbolizavo tiesą, teisingumą ir kosminę tvarką. Pasak

² ROTH, MARTHA T. (1995) *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor*. Atlanta: Scholars Press, p. 76.

egiptiečių, pasaulio egzistavimas priklausė nuo Maat laikymosi, todėl tiek valdovo, tiek eilinio žmogaus veikla privalėjo būti grindžiama šiuo principu. Teisėjai Egipte dažnai buvo vadinami „Maat tarnai“, pabrėžiant jų pareigą ne tik taikyti normas, bet ir užtikrinti dieviškosios tvarkos laikymąsi³. Tokia tuometinių egiptiečių pasaulėžiūra atskleidžia jų mąstymo esmę, kuri bendrai kalbant, yra tikėjimas, kad viso tvarka ir egzistavimas priklauso būtent, nuo tam tikrų taisyklių laikymosi. Šiuo atveju, tai buvo Maat garbinimas, kuri reiškė ne tik teisingumą ir moralinę tiesą, bet ir kosminę pusiausvyrą, teisinę tvarką ir socialinę darną. Paprastų žmonių tikėjimas rodė besąlygišką įsitikinimą, kiek tiek jie, tiek jų valdovas gali išlikti tik tada kai gyvent pagal Maat, tai yra teisingai, sąžiningai, dorai. Tai atskleidžia, kad tada teisė ir moralė nebuvo atskiri reiškiniai, o tam tikros bendros harmonijos dalis. Maat samprata Senovės Egipte išreiškė teisingumo principą, pagal kurį visatos tvarka galėjo būti palaikoma tik per doroves, atsakomybės ir pusiausvyros laikymąsi.

Bet, vis dėlto, būtent, graikų filosofai buvo pirmieji, kurie ėmėsi sistemingai analizuoti teisingumo sąvoką. Platonas, vienas iškiliausių Antikos mąstytojų, skyrė teisingumo klausimui ypatingą dėmesį. Jo dialoge *Valstybė (Politeia)* teisingumas nagrinėjamas tiek individualiu, tiek valstybiniu lygmeniu. Platonas teigia, kad teisingumas yra visų trijų luomų - verslininkų, padėjėjų ir sargybinių atsidavimas savo darbui, kai kiekvienas atlieka tai, kas jam būdinga. Šitai ir valstybę padaro teisingą.⁴ Šiomis idėjomis yra perteikiamas požiūris, kad teisingumas kyla iš visuomenės narių veiklos pusiausvyros, kai kiekvienas atlieka savo paskirtį pagal savo prigimtį. Tokiu būdu, teisingumas yra suprantamas ne kaip tam tikras oficialus pasiskirstymas, bet kaip vidinė valstybės darna ir funkcijų balansas. Platonas, tęsiantis savo mintis, teigia, kad teisingas žmogus teisingumo idėjos atžvilgiu nė kiek nesiskirs nuo teisingos valstybės, bet, priešingai, bus į ją panašus.⁵ Esminė Platono teisingumo principo idėja yra tai, kad teisingumas yra neatsiejamas nuo bendrojo gėrio ir idealaus valstybės modelio. Teisingumas nėra subjektyvus vertinimas ar socialinis susitarimas jis kyla iš amžinų idėjų pasaulio ir todėl turi būti pritaikytas žmonių visuomenei racionaliai ir filosofškai pagrįstu būdu. Ši sąvoka reiškia vidinę harmoniją, kai kiekvienas valstybės luomas ir kiekviena žmogaus sielos dalis atlieka savo paskirtį, nesikišdama į kitų veiklą. Tokiu būdu teisingumas tampa ne išorine teisine tvarka, bet gilia

³ASSMANN, JAN (2001). *The Search for God in Ancient Egypt*. Ithaca, New York: Cornell University Press, p.52.

⁴ PLATONAS (1981). *Valstybė*. Vilnius: Mintis, p. 154.

⁵ PLATONAS (1981). *Valstybė*. Vilnius: Mintis, p. 154.

vidine būseną, tiek individo, tiek visos visuomenės lygmenyje. Tik per šią struktūrinę darną įmanoma pasiekti tikrąjį bendrąjį gerį ir moralinį valstybės stabilumą.

Platono mokiny, Aristotelis, toliau tęsė mąstymą apie teisingumo sampratą savo darbuose, pavydžiui, Nikomacho etikoje jis teigia, kad dėl tam tikrų aplinkybių besiskiriantis socialinis elgesys reikalauja skirtingų, atitinkančių jas teisingumo kriterijų.⁶ Tai reiškia, kad teisingumas negali būti taikomas visiems vienodai, nes skiriasi įvairios žmonių socialinės ir ekonominės aplinkybės. Todėl, norint išsiaiškinti kas yra teisinga, visada reikia atsižvelgti ir į kontekstą, socialinę padėtį, daromų veiksmų pobūdį. Galima teigti, kad Aristotelio požiūriu, teisingumas turi būti proporcingas ir priskiriamas konkrečiai situacijai.

Aristotelis, taip pat, išskiria kelias teisingumo rūšis: „paskirstomąjį teisingumą“ (*iustitia distributiva*), „mainų teisingumą“ (*iustitia commutativa*) ir „įstatyminį teisingumą“ (*iustitia legalis*). Paskirstomasis teisingumas taikomas santykiuose tarp valstybės ir piliečių tam tikrai pusiausvyrai pasiekti būtina įtvirtinti ir tam tikrą nelygybę paskirstant įvairias gėrybes⁷. Čia, taip pat yra svarbus ir proporcingumo principas teigiantis, kad kiekvienam skiriama pagal nuopelnus, poreikius ar kitus pagrįstus kriterijus. Ši samprata atspindi ir šiuolaikinėje teisėje išryškėjusią socialinio teisingumo idėją, kuria siekiama garantuoti kiekvieno asmens orumo apsaugą, pavydžiui, per socialinės paramos sistemą ar progresinių mokesčių taikymą⁸. Tuo tarpu mainų teisingumas taikomas tarpusavio santykiuose, pavydžiui, tai yra mainų, sutarčių, baudų sritis, kur teisingumas pasiekiamas per lygiateisiškumą ir kompensacinį atsilyginimą⁹. Pagrindinis taikomas principas yra teisingas santykis kuris gali atsirasti, pavydžiui, tarp veiksmo ir atoveiksmio arba darbo ir atlygio, pažeidimo ir bausmės. Kita išskiriama teisingumo rūšis buvo įstatyminis teisingumas, kuris reiškia atitikimą įstatymui arba bendrojo gėrio siekį laikantis nustatytų elgesio taisyklių. Pasak Aristotelio, dėl skirtingų socialinio elgesio formų negalima visiems taikyti vienodo teisingumo, todėl ir skirtingos teisingumo rūšys atspindi specifinius visuomeninių santykių aspektus.

Aristotelis teisingumo rūšių išskyrimus pabrėžia, kad skirtingoms socialinėms situacijoms negali būti taikoma analogiškas vertinimas. Reikia remtis teisingumo kriterijais, pagal konkrečios situacijos aplinkybes ir pobūdį. Šio filosofo minimos

⁶ARISTOTELIS (1990). *Nikomacho etika*. Vilnius: Baltos lankos, p.144

⁷BAUBLYS, LINAS. (2006). *Aristotelio teisingumo distinkcija šiuolaikiniame teisiniame diskurse. Jurisprudencija*, 8(86), 84-88, p.86.

⁸Ibid., p.87.

⁹Ibid., p.86.

teisingumo rūšys: paskirstomojo, mainų ir įstatyminio padėjo pagrindus ir šiuolaikiniame teisiniame diskurse nagrinėjamų teisės normų, visuomeninių gėrybių paskirstymo ir kompensavimo teisingumo problemoms spręsti¹⁰. Aristotelio požiūriu, teisingumas nėra abstrakti idėja, jis pasireiškia konkrečiuose veiksmuose ir teisiniuose sprendimuose, grindžiamuose logika, racionalumu ir proporcingumu. Tai leidžia teisingumo principą suprasti kaip tam tikrą elgesio taisyklę ne tik filosofijoje, bet ir praktiniame teisės taikyme.

Toliau kalbant apie teisingumo principo ištakas svarbu paanalizuoti ir romėnų filosofų, politikų, teisininkų idėjas. Paminėtina, kad romėnų teisė buvo viena labiausiai organizuotų ir struktūriškai suformuotų teisės sistemų senovės laikotarpiu. Joje teisingumo principas tapo ne tik moraliniu, bet ir juridiniu pagrindu visai teisės sistemai. Romėnų teisininkai, ypač Ulpianas (II-III a. po Kr.), suformulavo teisingumo apibrėžimą, randama Justiniano digestuose, kuris vėliau tapo klasikinės teisės postulatu: *iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi*¹¹ – teisingumas yra pastovi ir nuolatinė valia kiekvienam suteikti kiekvienam tai, kas jam priklauso. Ši formuluotė aiškiai parodo, kad teisingumas Romos teisėje buvo laikomas ne emociniu ar intuityviu vertinimu, o sąmoningu sprendimu, grindžiamu racionalumu ir nuoseklumu. Justiniano digestuose Ulpiano, taip pat, yra cituojama ir kito romos filosofo, Kelso mintis teigiantčias- *ius est ars boni et aequi*¹² – teisė yra gėrio ir teisingumo menas. Tai yra dar viena labai aktualus teisingumo apibrėžimas, teigiantis, kad teisė nėra vien formali taisyklių ir normų sistema, jos tikslas, svarbiausia yra tarnauti gėriui (*bonum*) ir teisingumui (*aequitas*). Ši teisingumo sąvoka (*aequitas*) romėnų teisėje turėjo ne tik teisingumo, bet ir sąžiningumo reikšmę. Romėnai laikėsi nuomonės, kad teisės stiprumas ir vertė priklauso ne vien nuo pačių įstatymų sąžiningumo, bet ir nuo jų tinkamo taikymo teismų praktikoje. Kai teisėkūra ir teisės įgyvendinimas iš esmės dera tarpusavyje, galima teigti, kad socialiniame gyvenime pasiekiamas *aequitas*, nes tiek pareigos, tiek asmens teisės formuojamos remiantis teisingumo ir sąžiningumo principais.¹³ Tai leido lanksčiai taikyti įstatymus, siekiant tikrojo teisingumo konkrečioje situacijoje. Tai rodo, kad romėnai suprato teisę ne kaip

¹⁰BAUBLYS, LINAS. (2006). *Aristotelio teisingumo distinkcija šiuolaikiniame teisiniame diskurse. Jurisprudencija*, 8(86), 84-88, p.88..

¹¹JUSTINIANO DIGESTAS, 1.1.10, Prieiga internete: <https://www.thelatinlibrary.com/justinian/digest1.shtml>, žiūrėta 2025-02-06.

¹²JUSTINIANO DIGESTAS, 1.1.1, Prieiga internete: <https://www.thelatinlibrary.com/justinian/digest1.shtml>, žiūrėta 2025-02-06.

¹³GOMULOWICZ, Andrzej. *The Principle of Aequitas and the Tax Jurisdiction of the Administrative Courts*. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 2016, t. 78, nr. 1, p 81

mechanišką taisyklių rinkinį, bet kaip gyvą sistemą, kurioje svarbia vietą turėjo ir teisingumo principo įgyvendinimas.

Reikšminga ir tai, kad romėnų teisės šaltiniuose dažnai kartojami universalūs principai, tokie kaip: *lex clara esse debet* (įstatymas turi būti aiškus), *lex retro non agit* (įstatymai neturi būti taikomi atgal), *nemo iudex in causa sua* (niekas neturi būti teisėjas savo byloje) ir kt. Šie principai kilo iš siekio užtikrinti teisingą procesą ir apsaugoti asmens teises. Tokiu būdu Romos teisė įtvirtino ne tik teisinę, bet ir moralinę teisingumo viziją, grįstą sąžiningumu, lygybe ir pagarba žmogui. Šie principai iš esmės įkūnija teisingumo idėją, kurioje svarbiausia ne formali teisės taikymo tvarka, o jos turinio atitikimas pamatiniams teisingumo kriterijams. Tokia samprata artima šiuolaikiniam požiūriui, kad teisė turi ne tik reguliuoti, bet ir būti morališkai pagrįsta. Ši nuosekli vertybinių gairių sistema sudarė pagrindą vėlesnei Europos teisinei tradicijai, kurioje formaliai įtvirtinti principai vis dar grindžiami romėnų teisės logika. Taigi, romėnų teisės universalūs principai ne tik padėjo suformuoti teisės sisteminį pamatą, bet ir įtvirtino teisingumo principą kaip centrinę teisės vertybę.

Po Romos imperijos žlugimo Vakarų pasaulyje prasidėjo naujas teisingumo principo formavimosi etapas, glaudžiai susijęs su krikščioniškąja teologija, scholastine filosofija ir kanonine teise. Teisingumas, kaip viena iš keturių pagrindinių dorybių¹⁴ įgavo transcendentinę reikšmę jis buvo laikomas ne tik dorovine, bet ir dieviškąja nuostata, atspindinčia Dievo valią. Ši samprata rėmėsi ne tiek piliečių tarpusavio santykių reguliavimu, kiek žmogaus atsakomybe Dievui. Viduramžių mąstytojai, ypač šv. Tomas Akvinietis, teisingumą laikė pagrindiniu visuomeninio gyvenimo principu, išreiškiančiu natūraliąją teisę. Akviniečio požiūriu, teisingumas tai yra įprotis, kuriuo žmogus pastovia ir nuolatine valia suteikia kiekvienam tai, kas jam priklauso¹⁵, tačiau šis priklausymas kyla ne tik iš įstatymo, bet ir iš proto bei moralės. Tai reiškia, kad žmogus turi nuolat stengtis elgtis teisingai, o ne tik tada, kai jam tai naudinga. Svarbu, kad kiekvienam būtų duodama tai, kas jam priklauso, ir tai turi būti daroma sąmoningai. Kitaip tariant, teisingumas nėra vien jausmas ar atsitiktinis poelgis - tai pastovus pasirinkimas gerbti kitų teises. Paminėtina ir kita Akviniečio mintis apie teisingumą, jo kūrinysje Apie įstatymus teigia, kad yra tokios

¹⁴PIEPERIS, Josef. (2018). *Apie dorybes*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, p.27.

¹⁵AKVINIETIS, Tomas (1920). *Summa Theologiae*. II–II, q. 58, a. 1. Antrasis pataisytas leidimas. Prieiga internete: <https://www.newadvent.org/summa/3058.htm>, žiūrėta 2025-02-06.

blogybės, kurias Dievas ne atsitiktinai priežastinguoja, o kuria¹⁶. Tos blogybės tai nusikalbėlių baudimas, kurio reikalauja teisingumas¹⁷. Šioje mintyje Akvinietis pabrėžia, kad teisingumas kartais reikalauja ir griežtų veiksmų, pavyzdžiui, nusikaltėlių baudimo. Jis sako, kad tokios blogybės kaip bausmė nėra vien atsitiktinės, bet turi aiškią priežastį ir prasmę, teigiančią, kad Dievas jas leidžia dėl teisingumo. Tai rodo, kad net ir skausmingi ar neigiami dalykai gali būti būtini, jei jie padeda išlaikyti tvarką ir moralę visuomenėje.

Viduramžiais teisingumo principas buvo aktyviai plėtojamas kanoninės teisės kontekste. Kanoninė teisė, formuojama Katalikų bažnyčios institucijų, ypač nuo Graciano dekreto laikų (XII a.), pabrėžė teisingumo, kaip dieviškojo įstatymo atspindžio, viršenybę. Teisingumas čia buvo neatsiejamas nuo gailestingumo, o teisė turėjo būti ne tik griežta, bet ir humaniška. Tai skatino kurti lankstesnę teisės sistemą, kurioje sprendimai grindžiami ne vien raide, bet ir sąžine.

Vėlyvaisiais viduramžiais ir ankstyvaisiais naujaisiais laikais, ypač XVI–XVIII a., prasidėjo laipsniškas religijos vaidmens visuomenėje mažėjimas. Apšvietos epochos mąstytojai, tokie kaip Džonas Lokas ir Žanas Žakas Ruso iš naujo perversino teisingumo sąvoką per prigimtines teisės ir socialinio kontrakto idėjas.

Lokas pabrėžė, kad kiekvienas žmogus gimsta turėdamas dvi teises, pirma yra teisė į savo asmenį, kurios niekas kitas negali valdyti, jos disponavimas priklauso jam pačiam ir antra teisė yra paveldėti savo tėvo turtą kartu su broliais¹⁸. Ši mintis grindžiama natūraliųjų teisių idėja, pagal kurią kiekvienas žmogus gimsta turėdamas tam tikras neatimamas teises. Pirmoji – teisė į savo asmenį atspindi žmogaus laisvę ir savarankiškumą, kurių niekas neturi teisės pažeisti. Antroji – teisė paveldėti tėvo turtą rodo ne tik šeimos reikšmę, bet ir socialinį teisingumo principą, pagal kurį turtas turi būti perduodamas teisėtai ir teisingai, užtikrinant visų paveldėtojų lygiateisiškumą. Šiomis idėjomis Lokas pabrėžia, kad teisingumas apima ne tik visuomeninius santykius, bet ir prigimtinę žmogaus padėtį.

Ruso teisingumą siejo su visuomeniniu susitarimu, kai žmonės tam tikra prasme perduoda dalį savo laisvės valstybei mainais į apsaugą ir tvarką. Filosofas teigia, kad individai mato gėrį kurį atmeta, bet visuomenė nori to gėrio kurio nemato, abiem jiems

¹⁶AKVINIETIS, Tomas (2005). *Apie įstatymus*. – Vilnius: Logos, cituojama pagal VYŠNIAUSKAS, Gintautas, (2006) *Metateisinis diskursas Tomo Aviniečio traktate Apie įstatymus*. Jurispurdencija, 9 (87), 61-68, p.67.

¹⁷VYŠNIAUSKAS, Gintautas, (2006) *Metateisinis diskursas Tomo Aviniečio traktate Apie įstatymus*. Jurispurdencija, 9 (87), 61-68, p.67.

¹⁸LOCKE, John (1988). *Two Treatises of Government*. Cambridge: Cambridge University Press.p.89

yra reikalingas vadovavimas, nes žmonės turi žinoti ko nori. Jeigu taip bus daroma, visuomenės nušvitimas nuves į supratimo ir valios sąjungą socialiniame kūne¹⁹. Šioje mintyje atsiskleidžia įtampa tarp individo ir visuomenės santykio su gėriu, individas gali nesuvokti jam reikalingo gėrio, tuo tarpu visuomenė jo geidžia net nesuprasdama. Abu atvejai liudija apie stokojamą aiškumo ir valios kryptingumą. Todėl būtinas vadovavimas sąmoningas vedimas link tikrojo gėrio pažinimo. Toks nušvitimas tampa pagrindu teisingumo principui, nes tik supratęs, kas iš tiesų yra gėris, galima užtikrinti teisingą ir dorą visuomenės tvarką.

Pagrindiniais XIX amžiuje išsivysčiusio teisės pozityvizmo atstovais yra laikomi Džeremis Bentamas ir Džonas Ostinas. Pavydžiui, Džonas Ostinas savo veikale kalba apie tai, kad teisės egzistavimas gali būti laikomas vienu dalyku, o jos vertė ar nevertė yra kitas. Autorius nurodo, kad teisingumas yra ne kas kita, kaip atitikimas tam tikram įstatymui ir todėl jis yra ne įstatymo šaltinis, o emanacija²⁰. Šis teiginys atspindi teisės pozityvizmo poziciją, kurioje teisingumas nėra laikomas būtina sąlyga įstatymo galiojimui. Teisės norma laikoma galiojančia ne dėl jos moralinio turinio ar atitikimo teisingumo principui, bet todėl, kad ją priėmė teisėta institucija pagal nustatytą tvarką. Tokiu požiūriu teisingumas nėra teisės šaltinis, o veikiau jos galimas rezultatas kur įstatymas gali išreikšti (emanatyviai atspindėti) teisingumą, tačiau šis ryšys nėra privalomas. Vadinasi, teisingumas nėra būtinas normos teisėtumui, tačiau išlieka reikšmingas kriterijus vertinant teisės kokybę tiek teisinėje, tiek politinėje diskusijoje.

Po Antrojo pasaulinio karo prasidėjo naujas teisingumo principo atgimimas, susijęs su žmogaus teisių, tarptautinių teisių nustatymu ir įgyvendinimu. Jau 1948 m. priimtoje Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijos preambulėje teisingumas yra minimas kaip vienas iš universalių žmogaus orumo garantijų, kas reiškia, kad teisingumas negali būti kuriamas ar įgyvendinamas be pagarbos asmens orumui ir teisių lygybei. Taip pat, kiti tarptautiniai teismai, tokie kaip Tarptautinis baudžiamasis teismas ar Europos Žmogaus Teisių Teismas, savo praktikoje nuolat remiasi teisingumo principu kaip vertybiniu kriterijumi, pagal kurį yra vertinamas valstybės elgesys tam tikrais klausimais.

Laikui bėgant teisingumo principo klausimas visada išliko aktualus. Džonas Rawls knygoje Teisingumo teorija išplėtojo teisingumo kaip sąžiningumo koncepciją. Rawls teigė, kad teisinga visuomenė yra ta, kurią laisvi ir racionalūs asmenys pasirinktų iš

¹⁹ROUSSEAU, Jean-Jacques (2002). *The Social Contract*. London: Penguin Books, p. 19.

²⁰AUSTIN, John (1832) *The province of Jurisprudence determined*. London: John Murray, p.277.

„pradinės padėties“²¹, nežinodami savo socialinės padėties. Ši koncepcija įtvirtino procedūrinio teisingumo idėją, grindžiamą neutralių taisyklių taikymu visiems visuomenės nariams.

Šiuolaikinėje teisinėje sistemoje teisingumo principas neatsiejamas nuo žmogaus teisių apsaugos, proporcingumo ir teisėtų lūkesčių užtikrinimo. Juo remiamasi ne tik aiškinant įstatymus, bet ir ieškant sprendimų situacijose, kur svarbūs žmogaus orumas, sąžiningumas ar interesų pusiausvyra. Teismai vis dažniau vertina ne vien formalią normą, bet ir tai, ar sprendimas atitinka bendrą teisingumo jausmą. Tai ypač ryšku sudėtingesniuose ginčiuose kai teisėtumas dar nereiškia teisingumo.

Taigi, apibendrinant, galima teigti, kad teisingumo principas nuo seniausių civilizacijų iki šių dienų išliko esmine teisės ir moralės vertybe. Istorijoje jis buvo siejamas su dieviška tvarka, dorove ir socialiniu balansu, o filosofai, kaip Platonas ir Aristotelis, suformavo pirmuosius teorinius pagrindus. Vėlesniais laikais teisingumas buvo plėtojamas per natūraliosios teisės, religijos, pozityvizmo ir žmogaus teisių paradigmas. Šiandien teisingumo principas yra ne tik moralinis, bet ir praktinis vertinimo kriterijus, taikomas aiškinant teisę, ginant žmogaus orumą bei užtikrinant proporcingumą ir sąžiningumą sprendimų priėmime.

1.2. Teisingumo principo samprata teisės doktrinoje

Teisingumo principas yra viena esminių vertybių, įtvirtinančių Lietuvos teisės sistemos turinį ir kryptį. Jis yra aiškiai įtvirtintas Lietuvos Respubliko Konstitucijos (toliau – Konstitucija) tekste ir nuosekliai plėtojamas teismų praktikoje bei teisės doktrinoje. Teisingumo principas gali būti laikomas net svarbia atrama teisės taikymo, aiškinimo ir vertinimo procesuose. Teisingumo principo taikymas Lietuvoje yra vienas iš fundamentaliausių ir kertinių šalies teisinės sistemos aspektų, formuojančių esminius valstybės demokratinio teisinio valdymo pagrindus.

Konstitucijos 109 straipsnio pirmoje dalyje yra teigiama, jog teisingumą vykdo tik teismai²², ši nuostata suponuoja, kad Lietuvoje teismai yra atsakingi už tinkamą teisingumo įgyvendinimą valstybėje. Taip pat, Konstitucijos 31 straipsnio pirmoje dalyje, nurodoma, kad asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo numatyta tvarka ir

²¹RAWLS, John (1971) *A theory of Justice*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, p. 102 - 105

²²Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. Valstybės žinios, 1992, 33-1014., 109 str.1d.

pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu²³ netiesiogiai galime išvelgti teisingumo principo įgyvendinimą. Todėl, kad šiame Konstitucijos tekste aiškiai yra kalbama apie nekatumo prezumpciją, kuri galima teigti, tiesiogiai įgyvendima teisingumo principą, nes garantuoja asmens teisių apsaugą, teismo objektyvumą ir skatina teisinių procesų sąžiningumą. Netiesiogiai ir 30 Konstitucijos straipsnio pirma dalis sako, kad asmuo turi teisę kreiptis į teismą, jeigu jo konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos²⁴. Įtvirtinama teisė į teisminę gyvybę yra glaudžiai susijusi ir su teisingumo principu, nes tokiu būdu sudaromos visos sąlygos sąžiningam ir objektyviam ginčų nagrinėjimo procesui, o kartu ir leidžiama įgyvendinti teisingumo principą praktikoje.

Teisingumo principas įtvirtintas ir Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse (toliau – CK), kurio 1.5 straipsnio 1 dalyje nurodoma, kad civilinių teisinių santykių subjektai, įgyvendindami savo bei atlikdami pareigas, privalo veikti pagal teisingumo, protingumo, ir sąžiningumo reikalavimus²⁵. CK 1.137 straipsnio pirmoje dalyje sakoma, kad asmenys be kitų nurodomų reikalavimų įgyvendindami savo teises turi laikytis teisingumo principo²⁶.

Be civilinės teisės, teisingumo principas atsispindi ir baudžiamajame, bei administraciniame procesuose. Pavydžiui, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (toliau – BPK) 6 straipsnis numato normas anališkas įtvirtintoms ir Konstitucijoje kuriomis yra įtvirtinama, kad Lietuvoje tik teismai vykdo teisingumą²⁷, BPK 44 straipsnio 5 dalyje taip pat, nurodo, kad teisingas, operatyvus teismo procesas²⁸, kuris užtikrina ir be kitų teisės principų, tinkamą teisingumo principo įgyvendinimą.

Teisingumo principas teisės doktrinoje laikomas neatsiejamu nuo pačios teisės esmės tai ne išorinė teisės vertybė, o konstitucinės ir teisinės sistemos vidinis pamatas. Doktrinoje jis traktuojamas kaip pamatinė teisės idėja, apjungianti teisinio reguliavimo tikslus ir priemones į vertybiškai pagrįstą visumą. Nors teisės normos nustato elgesio ribas, tik per teisingumo principą įmanoma užtikrinti, kad šios ribos būtų ne vien formaliai teisingos, bet ir priimtinos moraliai ir socialiai. Teisingumo principas neapsiriboja tik teisės formaliojo galiojimo užtikrinimu, jis taip pat suteikia vertybinį pagrįstumą ir legitimumą.

²³Ibid., 31str. 1d.

²⁴Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. Valstybės žinios, 1992, 33-1014., 30 str.

²⁵Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas. Aktuali redakcija: 2025-01-15, *Istatymas paskelbtas: Žin. 2000, Nr. 74-2262; Žin. 2000, Nr. 77-0; Žin. 2000, Nr. 80-0; Žin. 2000, Nr. 82-0.* 1.5 str. 1d.

²⁶Ibid, 1.137str 1d.

²⁷Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Aktuali redakcija 2025-02-01, *Istatymas paskelbtas: Žin. 2002, Nr.37-1341; Žin. 2002, Nr.46-0.* 6 str.

²⁸Ibid 44str. 5d.

Pasak A. Vaišvilos, teisėjas, taikydamas teisę, privalo tikrinti, ar įstatymas neprieštaruja pamatiniams teisės principams, tarp kurių teisingumas yra esminis²⁹. Tai reiškia, kad normos taikymas nėra neutralus, nes jis neišvengiamai reikalauja vertybinio pagrindimo. Šiuo požiūriu teisingumas ne tik papildo įstatymą, bet ir nustato ribas, už kurių teisė praranda savo teisėtumo statusą. Taigi, be teisingumo teisė praranda savo esmę ir taptų vien formalizuotų taisyklių rinkiniu.

Šis principas leidžia teisei peržengti pozityviosios teisės formalią struktūrą ir įgyti norminę vertę, kuri atitiktų ne tik valstybės įstatymų raidę, bet ir visuomenės moralinius lūkesčius. Paminėtina, kad teisės principai visuomet pasižymi moralumo dimensija, todėl jie negali būti taikomi mechaniškai, be vertybinio vertinimo³⁰. Teisingumo principas tuo pačiu yra ir moralinė vertybė, ir teisinė taisyklė, kuri įtvirtina teisės taikymą remiantis etinėmis nuostatomis, pagarba žmogaus orumui ir socialiniu teisingumu.

Svarbu pabrėžti, kad teisės doktrinoje teisingumo principas dažnai laikomas jungtimi tarp normos formos ir jos prasmės. Normų taikymas tampa prasmingas tik tada, kai jos yra aiškinamos ir taikomos per teisingumo prizmę. Teisingumas čia ne tik papildo teisę, bet jis tampa kriterijumi, pagal kurį sprendžiama, ar konkreti norma apskritai yra pagrįsta ir tinkama taikyti praktikoje. Sprendžiant teises situacijas būtina atsižvelgti, kokią vertybę gina ta norma, ir ar tokia vertybė neprieštaruja fundamentaliui teisingumo suvokimui³¹. Teisės taikymas atskirai nuo teisingumo principo rizikuoja tapti formaliu, socialiai nejautriu ir neadekvačiu reguliavimu.

Doktrinoje, taip pat, atkreipiamas dėmesys į įtampą tarp teisinio stabilumo ir individualaus teisingumo. Stabilumas svarbus teisės nuspėjamumui ir vienodumui, tačiau individualus teisingumas dažnai reikalauja lankstesnio požiūrio, leidžiančio vertinti unikalią situaciją platesniame kontekste. G. Lastauskienė šią įtampą apibūdina kaip vertybinį pasirinkimą tarp taisyklių pastovumo ir jautrumo konkrečiam žmogui³². Toks pasirinkimas nėra techninis jis pagrįstas vertybių hierarchija, kurioje tam tikrose situacijose teisingumas turi turėti prioritetą. Tai reiškia, kad teisė turi gebėti prisitaikyti, kai jos taisyklės akivaizdžiai nesuteikia teisingo rezultato.

²⁹VAIŠVILA, Alfonsas (2006) *Teisės aiškinimas kaip teisės atpažinimas įstatymų tekstuose*, *Jurisprudencija*, 8(86), p. 8.

³⁰LASTAUSKIENĖ, Giedrė (2012). *Korektiško teisės principų taikymo prielaidos*, *Teisė*, t. 85, p. 47.

³¹Ibid, p.48.

³²Ibid, p 47-48.

G. Radbrucho pozicija, kurią perteikia Lastauskienė, dar aiškiau parodo, kad pozityvioji teisė negali būti vertinama atskirai nuo teisingumo. Kai norma pasiekia tokį neteisingumo lygį, ji turi užleisti vietą teisingumui³³. Tai ne tik teorinė tezė, bet galima teigti, kad tai vertybinis kriterijus, kuris gali būti taikomas realiose situacijose, ypač kai teisė akivaizdžiai pažeidžia žmogaus orumą ar pagrindines laisves. Šiuo atveju, teisingumo principas leidžia nustatyti ribą, kada teisė praranda teisėtumo statusą.

Teisingumo principas, taip pat, glaudžiai siejasi su žmogaus orumu, lygiateisiškumu ir visuomenės pasitikėjimu teise. Pasak J. Rawlso, teisingumo jausmas yra viena iš pamatinių moralinių galių, leidžiančių piliečiui vertinti socialinio bendradarbiavimo sąžiningumo sąlygas³⁴. Teisė, kuri yra atitolusi nuo teisingumo suvokimo, gali būti suvokiama kaip formali ir visuomenei neriimtina. Būtent todėl teisingumas turi ne tik užtikrinti teisės vertybinį turinį, bet ir tapti tam tikra sąlyga jos priėmimui visuomenėje.

Teisingumo principas teisės doktrinoje atlieka ir vertinimo standarto funkciją, kuri leidžia teisinę sistemą reflektuoti ne tik kaip veikiančią mechaninę normų visumą, bet ir kaip nuolat besivystančią, vertybėmis grįstą struktūrą. Šiuo požiūriu teisingumas tampa tarsi „veidrodys“, kuriame atsispindi visos teisinės sistemos kokybė: jei sprendimai, normos ar teisės taikymas nuosekliai suvokiami kaip teisingi, tai rodo, kad sistema ne tik funkcionuoja, bet ir yra morališkai pagrįsta. Teisės sistema negali būti atsieta nuo vertybinio pagrindo, nes tuomet prarandamas ne tik teisėtumo, bet ir pasitikėjimo pagrindas.

Teisės legitimumas doktrinoje vis dažniau siejamas ne tiek su pozityviuoju pagrindimu (įstatymo priėmimo tvarka, forma), kiek su vertybine sankcija, kuri apibūdinama, kaip visuomenės, teismų ir institucijų įsitikinimas, kad norma yra pagrįsta ir teisinga. Tai reiškia, kad teisė privalo būti ne tik įgyvendinama, bet ir moraliai pateisinama. Kai teisės norma arba jos taikymas neatitinka teisingumo reikalavimo, jos legitimumas kvestionuojamas net tada jeigu teisiškai ji galioja. Tokia įtampa ypač ryški žmogaus teisių kontekste, kaip pažymi A. Gumuliauskas, taikant teisę būtina vertinti, ar jos poveikis neprieštarauja Konstitucijoje saugomoms vertybėms, prigimtinėms laisvėms ir žmogaus orumo principui³⁵. Tai rodo, kad teisės vertinimas negali būti atliekamas vien tik formalistiniu

³³LASTAUSKIENĖ, Giedrė (2012). *Korektiško teisės principų taikymo prielaidos*, Teisė, t. 85, p. 53

³⁴RAWLS, John. (2002) *Politinis liberalizmas*, Vilnius: Eugrimas, p. 145–146

³⁵GUMULIAUSKAS, Alenas, (2003) *Teisingumo principas ir jo reikšmė naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse*, Teisė, Nr. 48, p. 96.

požiūriu, nes būtina įvertinti ir jos atitikimą bendresniems principams ir žinoma, pirmiausiai, teisingumui principui.

Be to, teisingumo principas teisės doktrinoje neretai laikomas universaliu norminiu etalonu, kurio viršenybė prieš pozityviąją teisę yra pripažįstama tiek teoriniu, tiek konstituciniu lygmeniu. Tai išplaukia ir iš G. Radbrucho pozicijos, perteiktos per Lastauskienę, kur teigiama, kad tam tikrose situacijose pozityvioji teisė turi užleisti vietą teisingumui³⁶. Tokia nuostata suponuoja, kad teisė netenka savo prasmės, jei ji tarnauja akivaizdžiai neteisingiems tikslams. Teisingumo principas čia veikia kaip „teisinės tvarkos slenkstis“, per kurį neteisė negali peržengti nepažeisdama teisės esmės. Tai ne tik konstitucinės vertybės išraiška, bet ir norminės tvarkos garantas, nes be tokio principo teisė gali būti išnaudojama kaip manipuliacijos įrankis, nepriklausomai nuo jos teisėtumo ribų.

Galima teigti, kad teisės doktrinoje teisingumo principas ne tik lydi teisę kaip moralinė gairė, bet ir apibrėžia jos teisėtumo ribas. Jis padeda atsakyti į esminį klausimą: ar pozityvioji teisė tarnauja žmogui ir visuomenei? Tik tuomet, kai į šį klausimą galima atsakyti teigiamai, teisė įgauna pilną prasmę. Teisingumo principas šiuo požiūriu tampa ne papildomu elementu, o teisės sistemos pagrindu, ant kurio kuriami, aiškinami ir vertinami visi kiti teisės elementai.

Teisingumo principo vieta nacionaliniuose teisės aktuose liudija jo universalią ir sisteminę reikšmę visoje teisės sistemoje. Tačiau šis principas veikia ne izoliuotai, jo praktinė reikšmė geriausiai yra atskleidžiama sąveikoje su kitais bendraisiais teisės principais. Todėl, svarbu trumpai paanalizuoti teisingumo principo tarpusavio sąsają su proporcingumo ir sąžiningumo, kurie kartu formuoja nuoseklią ir vertybiškai orientuotą teisės taikymo bei aiškinimo sistemą.

Teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principai teisės sistemoje formuoja tarpusavyje glaudžiai susijusių vertybių tinklą, kurio paskirtis yra užtikrinti ne tik formaliai pagrįstą, bet ir morališkai priimtina teisės taikymą. Nors teisingumo principas doktrinoje laikomas bendra konstitucine nuostata, sąžiningumas ir protingumas veikia kaip jo konkretizavimo priemonės, padedančios įvertinti ne tik rezultatą, bet ir procesą, vedantį į teisingą sprendimą. Šie principai veikia kaip orientyrai, leidžiantys taikant teisę pasverti, ar sprendimas atitinka pagrindines teisės vertybes, žmogaus orumo apsaugą bei interesų

³⁶LASTAUSKIENĖ, Giedrė (2012). *Korektiško teisės principų taikymo prielaidos*, Teisė, t. 85, p. 53

pusiausvyrą. Pasak Konstitucinio Teismo, teisingumas negali būti suvokiamas atskirai nuo sąžiningumo ir protingumo, nes tik jų visuma užtikrina, kad sprendimas bus pagrįstas tiek formalia, tiek vertybine prasme, savo praktikoje jis nurodo, kad, spręsdamas bylą, teismas turi vadovautis ne tik įstatymo raide, bet ir teisės principais, kylančiais iš Konstitucijos teisingumo, sąžiningumo, protingumo ir proporcingumo reikalavimais³⁷.

Protingumo principas, nors formaliai ne visada įvardijamas kaip savarankiškas konstitucinis principas, teisminėje praktikoje veikia kaip būtinas įrankis teisės normų interpretavimui ir jų taikymo ribų nustatymui. Jis suponuoja, kad sprendimas turi būti ne tik logiškai pagrįstas, bet ir atitinkantis pagrįstus lūkesčius, proporcingumo ir adekvatumo kriterijus. Protingumas reikalauja, kad teisė būtų ne formalizuota taisyklių sistema, bet lanksti ir pritaikoma realioms gyvenimo aplinkybėms. R. Latvelės teigimu, teisėjas, spręsdamas bylą, turi vertinti ne tik normos turinį, bet ir tai, ar jos taikymas atitinka teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principus, nes tik šių vertybių dėmė leidžia priimti pagrįstą sprendimą³⁸. Būtent, protingumo principas padeda išvengti formalistinio teisės taikymo, kuris, nors ir galėtų būti teisėtas siaura prasme, realiai sukurtų neteisingas ar net žalingas pasekmes. Galima paminėti ir tai, kad doktrinoje yra atkreipiamas dėmesys, kad protingumo principas dažnai tampa pagrindu ne tik normos taikymui, bet ir jos aiškinimui. Šis principas leidžia išvengti per griežto arba automatinio teisės taikymo, kuris galėtų sukelti nelauktų ir neteisingų padarinių. Tokiu būdu protingumas tampa savotišku tiltu tarp normos ir jos socialinio konteksto tai padarant, nekeičiant teisės turinio, bet keičiant jo interpretavimo būdą.

Sąžiningumo principas, savo ruožtu, yra neatsiejamas nuo abipusės pagarbos, pasitikėjimo ir teisinių santykių stabilumo. Jis ypač svarbus civilinėje ir administracinėje teisėje, tačiau, taip pat, veikia kaip bendras elgesio standartas visoje teisinėje sistemoje. Kaip pažymi Konstitucinis Teismas, teismas, priimdamas sprendimą byloje, visuomet turi vadovautis įstatymais ir teise, *inter alia* iš Konstitucijos kylančiais teisingumo, protingumo, proporcingumo, sąžiningumo principais³⁹. Sąžiningumas čia įgauna ne tik moralinį, bet ir teisinį krūvį, nes jis tampa sprendimų teisėtumo vertinimo kriterijumi. Taip pat, svarbu paminėti, kad Konstitucinis teismas savo praktikoje mini ir tai, kad pagal sąžiningumo

³⁷Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2025 m. sausio 23 d.nutarimas. Nr. KT7-N1/2025.

³⁸LATVELĖ, Rūta (2010) *Teisėjo vaidmuo aiškinant teisę*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, pl. 120.

³⁹Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2025 m. sausio 23 d.nutarimas. Nr. KT7-N1/2025.

imperatyvą eisinių santykių subjektai yra įpareigoti elgtis sąžiningai, nepažeidžiant teisės⁴⁰. Sąžiningumo principas tuo tarpu padeda užtikrinti, kad teisės taikymas išliktų lojalus žmogaus orumo principui ir nesukurtų pagrindo piktnaudžiavimui, tokiu atveju sąžiningumo principas tampa vertybine riba, apsaugančia teisę nuo instrumentinio, formalaus ar manipuliatyvaus panaudojimo.

Svarbu pažymėti, kad nors visi trys principai: teisingumas, sąžiningumas ir protingumas pakankamai dažnai veikia kartu, kiekvienas jų turi savitą norminį krūvį. Teisingumas veikia kaip vertybinis matas, kuriuo vertinama visa teisės sistema. Sąžiningumas dažniau nukreiptas į elgesio moralinę kokybę, į tai, ar teisės subjektas veikė etiškai, net ir turėdamas teisę veikti kitaip. Tuo tarpu protingumas, kreipia dėmesį į sprendimo logiką, priemonių ir tikslų santykį bei proporcingumą. Tokiu būdu šie principai vienas kitą papildo, trumpai tariant - kai teisingumas nustato tikslą, sąžiningumas ir protingumas padeda rasti tinkamiausią kelią jam pasiekti. Teisminėje praktikoje tai reiškia, kad teisėjas, spręsdamas bylą, turi ne tik aiškinti teisę sistemiškai, bet ir atsižvelgti į visą šių principų visumą. Todėl, taip pat ir Konstitucinis teimas savo praktikoje yra nurodęs, kad teismai turi ir iš Konstitucijos kylančius įgaliojimus taikyti *inter alia* bendruosius teisės principus⁴¹. Ši mintis ypač svarbi taikant normas ribinėse situacijose, ypač tuo atveju, kai įstatymas neleidžia aiškaus sprendimo, būtent šie principai tampa pagrindiniais gairių šaltiniais. Teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principų tarpusavio ryšys ypač reikšmingas teisės interpretacijoje, kai sprendžiami konfliktiniai ar teisiškai neaiškūs atvejai. Būtent tokiuose kontekstuose šie principai įgauna praktinę reikšmę, nes padeda rasti balansą tarp teisinių formalumų ir socialinio teisingumo. Norint pabėžti teisės principų reikšmingą poziciją, svarbu paminėti, kad teisės principai aiškintini, kaip teisės ir visos teisinės sistemos pamatinės nuostatos, kuriomis turėtų būti grindžiami kiti teisiniai reiškiniai⁴². Visada yra taikant šį principų derinį svarbu įvertinti, ar konkrečios normos taikymas viena ar kita prasme nepažeidžia, pavydžiui, žmogaus orumo ar viešojo intereso pusiausvyros ir kitų elementų.

Be to, protingumo ir sąžiningumo principai padeda spręsti dilemą tarp individualaus teisingumo ir sisteminio stabilumo. Kai sprendžiamos bylos, kuriose vienos šalies teisių gynimas galėtų nepagrįstai apriboti kitos teisėtus interesus, šie principai tampa vertinimo

⁴⁰Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. vasario 15d. nutarimas. Nr.KT8-N2/2019

⁴¹Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 24 d.sprendimas. Nr. KT46-S43/2021.

⁴²JANKAUSKAS, Kęstutis. *Teisės principų samprata ir jų formulavimo teisės aiškinimo aktuose ypatumai*. Vilnius: Justitia. Jurisprudencija Nr. 51(43), 2004, p. 17-31, p.19-20.

filtru. Šia problematika Konstitucinis teismas savo nutarimuose yra pažymėjęs, kad atsižvelgiant į teisinės priemonės, kurias valstybė taiko reaguodama į teisės pažeidimus, jos turi būti ne tik teisėtos, bet ir proporcingos, kadangi, jos privalo atitikti siekiamus teisėtus ir svarbius visuomenei tikslus, o jų poveikis asmens teisėms negali būti perteklinis ar akivaizdžiai didesnis nei būtina tam tikslui pasiekti⁴³.

Teisės mokslas, taip pat, pabrėžia šių principų ugdomąją funkciją. Jie ne tik nurodo, kaip turėtų būti sprendžiamos bylos, bet ir formuoja tam tikrą elgesio standartą, kurio tikimasi iš teisėjų, institucijų ir net teisės subjektų. G. Lastauskienė pastebi, kad principai, tokie kaip teisingumas, sąžiningumas ir protingumas, prisideda prie vertybinės teisinės kultūros kūrimo, kurioje teisės taikymas nėra tik sprendimo priėmimas, bet ir moralinis atsakomybės aktas⁴⁴. Šie principai turi ne tik techninę, bet ir kultūrinę prasmę, formuojančią pasitikėjimą teismais ir visu teisės veikimu. Teisinės valstybės kontekste teisingumas, sąžiningumas ir protingumas yra neatskiriami nuo teisės legitimumo. Kai sprendimas paremtas visais trimis principais, jis gali būti ne tik teisiškai teisingas, bet ir suvokiamas kaip teisingas visuomenėje. Tai ypač svarbu, kai kalbama apie piliečių pasitikėjimą valstybe, jos institucijomis ir visa teisine sistema.

Apibendrinant galima teigti, kad teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principai nėra izoliuoti ar abstraktūs teisės teorijos elementai, jie veikia kaip vertybinė sistema, padedanti orientuotis tiek teisės kūrimo, tiek jos taikymo procese. Šių principų tarpusavio dermė leidžia pasiekti ne tik teisinį, bet ir socialinį teisingumą, užtikrinant, kad teisės sprendimai būtų pagrįsti ne vien formalia logika, bet ir atlieptų žmogaus orumo, viešojo intereso bei visuomenės pasitikėjimo teismais poreikius. Tokiu būdu principai įgyja praktinę prasmę, formuodami vertybinę teisinės sistemos kultūrą. Atsižvelgiant į tai, būtina detaliau išnagrinėti, kaip teisingumo principo taikymą Lietuvos teismų praktikoje. Būtent teismų jurisprudencijoje šis principas įgyja apčiuopiamą formą, leidžiančią įvertinti, koku mastu jis realizuojamas konkrečiose bylose ir kokias vertybines ribas jie nustato sprenddami realius teisinius ginčus.

1.3. Teisingumo principo reikšmė ir taikymas Lietuvos teismų praktikoje

Teisingumo principas teisėje dažnai suprantamas kaip neatsiejama konstitucinės vertybių sistemos dalis bei teisės doktrinoje pripažintas vertybinis kriterijus, padedantis užtikrinti,

⁴³Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2023 m. spalio 12 d. nutarimas. Nr. KT86-A-N10/2023.

⁴⁴LASTAUSKIENĖ, Giedrė (2012) *.Korektiško teisės principų taikymo prielaidos*, Teisė, t. 85, p. 47-48.

kad teisės normos ir jų taikymas atitiktų pagrindinius teisėtumo ir moralinio pagrįstumo reikalavimus. Jis nėra tik abstrakti idėja ar bendrinis principas, nes teismų praktikoje teisingumo principas tampa svarbiu pagrindu, pagal kurį vertinama, ar sprendimas yra teisėtas ir pagrįstas tiek pagal įstatymo raidę, tiek pagal vertybinius kriterijus. Pavyzdžiui, Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad konstitucinė vertybė yra ne pats sprendimo priėmimas teisme, bet būtent teismo teisingo sprendimo priėmimas⁴⁵. Tokia pozicija rodo, jog vien normos formalus taikymas dar negarantuoja jos teisėtumo, nes labai svarbu visada vertinti ir jos poveikį asmeniui bei visuomenei. Svarbu dar kartą pažymėti, kad teisingumo principas padeda užtikrinti ir teisės sistemai būtinas vertybines ribas. Kai normos taikymas tampa akivaizdžiai neteisingas, remiantis šiuo principu galima pagrįsti sprendimo koregavimą arba reikalauti aiškinimo, atitinkančio konstitucines vertybes. Taip teisė išvengia formalizmo spąstų ir išlaiko tinkamą ryšį su realiomis socialinėmis aplinkybėmis bei žmogaus teisėmis.

Teisingumo principas tampa ypač reikšmingas tuomet, kai kyla teisės aktų nesuderinamumas arba yra sprendžiamas normų proporcingumas klausimas. Kaip pažymi A. Gumuliauskas, taikant teisę būtina vertinti, ar jos poveikis neprieštaruoja Konstitucijoje saugomoms vertybėms, prigimtiniams laisvėms ir žmogaus orumo principui⁴⁶. Tai suponuoja, kad teisės aktų taikymas turi būti ne tik techninis, bet ir vertybinis procesas, įgalinantis užtikrinti pusiausvyrą tarp valstybės interesų ir individualių asmens teisių. Dar, teisingumo principas svarbus, pavydžiui, baudžiamosios teisės kontekste. V. Piesliakas, taip pat, mini, kad kai yra tam tikras nesuderinamumas teimas gali numatyti realia situaciją atitinkančią bausmę, autorius akcentuoja, kad jeigu teismo manymu atitinkamos bausmės paskyrimas reikšų neteisingą nubaudimą, teisingumo vardan gali paskirti mažesnę bausmę arba net švelnesnę bausmės rūšį⁴⁷. Taigi, baudžiamajame procese teisingumas reiškia ne tik įstatymo laikymąsi, bet ir jo aiškinimą bei pritaikymą taip, kad būtų išlaikyta kaltės ir atsakomybės proporcija.

Apibendrinant, išdėstytas mintis, teisingumo principas Lietuvos teisėje veikia kaip universalus teisėtumo ir vertinimo standartas. Jo taikymas neapsiriboja vien įstatymo turinio analize, nes jis apima visą teisinio vertinimo spektrą, kuriame sprendžiama, ar teisė ne tik taikoma, bet ir įgyvendinama teisingai. Todėl būtina išsamiau panagrinėti, kaip šis

⁴⁵Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2022 m.vasario 10 d.nutarimas. Nr. KT20-A-N1/2022.

⁴⁶GUMULIAUSKAS, Alenas, (2003) *Teisingumo principas ir jo reikšmė naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse*, Teisė, Nr. 48, p. 96

⁴⁷PIESLIAKAS, Vytautas (2008) *Bausmės individualizavimas ir teisingumo principo įgyvendinimas skiriant bausmes*. Jurisprudencija, Nr. 11(113), p.9.

principas realizuojamas konkrečiose bylose, nutarimuose ar sprendimuose Lietuvos teismų praktikoje, kurios tyrinį šio darbo apimtyje sudarys: Lietuvos Aukščiausio Teismo (toliau – LAT) ir Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo (toliau – LVAT) jurisprudencija, atskleidžianti teisingumo principo turinį, paskirtį, bei taikymo ribas.

Atlikus teismų praktikos analizę, išryškėjo keli esminiai probleminiai klausimai, atskleidžiantys teisingumo principo taikymo įvairovę ir praktinius iššūkius. Analizuotina problematika apima:

- a) Situacijas, kai teisingumo principas tampa svarbesnis už įstatymo raidę;
- b) Teisingumo principo taikymo ribas sprendžiant dėl žalos atlyginimo;
- c) Teisingumo principo taikymas skiriant bausmę;

Žinoma, aktualu yra nurodyti atliktos analizės įžvalgas. Kiekviena iš problematikų yra aptariama atskirai. Konkrečios nutartys, kurios yra naudojamos atliekant analizę, taip pat, tematika apie ką yra nutartis ir susijusi byla pasirinkta nešališkai, atsižvelgiant tik į keletą svarbių aspektų, tokių, kaip naudota tik LAT ir LVAT teismų praktika, jeigu aktualu paminint ir Konstitucinio Teismo aiškinimą, imtas režis - nutartys nuo 2024 metų sausio iki 2025 metų kovo ir svarbiausia, aišku, kad nutartyse yra kalbama ir nurodoma tai, kas yra aktualu giliau nagrinėjat visas aukščiau išsikeltas problematikas.

Situacijos, kai teisingumo principas tampa svarbesnis už įstatymo raidę

Kai formaliai įstatymų nuostatos yra aiškios ir griežtai formuluotos, realiose situacijose vis labiau pasireiškia poreikis matyti normų taikymą ne tik kaip griežtą taisyklę, bet ir kaip vertybinę gairę, kuri apsaugo žmogaus teises bei konstitucinius lūkesčius. Analizuojant LAT ir LVAT nutartis, galima pastebėti, kad teisingumo principas tampa svarbesnis už gryną normos raidę, jei normos taikymas kuriant sprendimą pažeidžia fundamentalius žmogaus, sveikatos, aplinkos apsaugos bei socialinės darnos principus.

Remiantis LAT nutartimi civilinėje byloje, matoma, jog net jei abi šalys turi teisę naudotis savo nuosavybe pagal paskirtį, praktikoje būtina atsižvelgti į aukštesnes vertybes, užtikrinančias žmonių sveikatą, orumą ir aplinkos apsaugą. Byloje ginčas kilo, kai žemės sklypo ir gyvenamojo namo savininkai bei gretimo sklypo teisėta valdytoja, naudodamiesi savo nuosavybe, susidūrė su situacija, kurioje tabako gaminių ir kitų rūkalų dūmų patekimas į turtą, potencialia riboja kitos pusės teisę turėti saugų bei ramų gyvenamąjį namą. Teismas pažymėjo, kad, formaliai teisė naudotis nuosavybe negali būti taikoma taip, kad būtų pažeidžiamos kitų teisės ir laisvės⁴⁸. Tai pabrėžia, kad normos taikymas turi būti

⁴⁸Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. lapkričio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-44-701/2024

koreguojamas vertybinio teisingumo principu, jeigu jos mechaninis įgyvendinimas kelia realų pavojų pažeisti kitų asmenų teisėtą naudą. Kitaip tariant, formaliai įstatymų nustatyta teisė turi būti priderinta prie šiuolaikinės socialinės realybės, kur sveikata, orumas ir aplinkos apsauga yra neatsiejamoms nuo gyvenamojo būsto naudojimo sąlygų. Be to, teismo nutartyje pabrėžiama, kad svarbu ne tik griežtai taikyti normą, bet ir atsižvelgti į konstitucinius reikalavimus. Konstitucijos 23 straipsnis, užtikrinantis nuosavybės neliečiamumą, kartu numato, kad šios teisės naudojimas turi būti suderintas su kitų asmenų teisėmis. Tai papildomai grindžia ir Konstitucijos 53 bei 54 straipsniai, kurie privalo užtikrinti valstybės pareigą saugoti žmonių sveikatą bei aplinką. Teismo argumentacijoje išreiškiama mintis, kad normos taikymas turi būti grindžiamas ne tik formaliais reikalavimais, bet ir išaukštintomis vertybėmis, siekiant užtikrinti realų apsaugos mechanizmą⁴⁹. Šiuo atveju, dūmų poveikis nėra tik abstraktus techninis reiškinys, nes jis tampa realiu veiksniu, turinčiu tiesioginį ryšį su asmens teisėmis į sveiką ir saugų gyvenamąjį būstą. Jei dūmų patekimas riboja galimybę naudotis turtu pagal paskirtį, tai iš esmės pažeidžia kitos pusės teisėtą naudą, todėl teisingumo principas įgauna prioritetą prieš formalų normos taikymą. Šioje bylos analizėje akcentuojama, kad formalus nuosavybės teisės taikymas turi būti lankstus ir koreguojamas. Kaip pabrėžė teismas, tabako gaminių ir kitų rūkalų dūmų patekimas gali būti reikšmingas veiksnys, ribojantis galimybę naudotis nekilnojamaisiais daiktais pagal paskirtį⁵⁰. Tai, iš esmės numato, jog normos taikymas turi būti vertinamas ne vien pagal jos raides, bet ir pagal padarinių mastą, kuris gali turėti neigiamą įtaką kito asmens teisėms į saugą, orumą ir sveikatą. Formali norma, kuri atkartoja teisės į naudotis nuosavybe teisišką raidę, turi būti papildyta vertybiniais kriterijais, kurių pagrindu galima įvertinti, ar šio naudojimo rezultatai neprieštarauja aukštesniems žmogaus interesams.

Kitoje LAT nutartyje, pavyzdžiui, yra analizuojama tai, kaip teisingumo principas tampa ypač reikšmingas tais atvejais, kai formaliai galiojanti teisės norma sukelia neproporcingų ar netikėtų padarinių asmeniui, kuris veikė pagal ankstesnes taisykles. LAT 2024 m. lapkričio 6 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. e3K-3-181-823/2024 buvo sprendžiama situacija, kai fizinio asmens bankroto procesui buvo siekiama taikyti naujas, griežtesnes taisykles atgaline tvarka. Teismas šiuo atveju pasirinko ne mechaninį įstatymo raidės taikymą, o konstitucinio teisingumo vertinimą, taip sustabdydamas teisės normos galiojimą atgaline data.

⁴⁹Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. lapkričio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-44-701/2024

⁵⁰Ibid.

Byloje buvo pažymėta, kad teisės norma negali būti taikoma atgal, jei ji blogina asmens padėtį, net jei ji galioja formaliai⁵¹. Tai atskleidžia aiškią poziciją, kad žmogus turi būti apsaugotas nuo teisinių padarinių, kurių jis negalėjo numatyti ir kurie nebuvo taikomi jam pradėjus atitinkamą teisinę procedūrą. Ši pozicija buvo paremta ir Konstitucinio Teismo išaiškinimu, kurį cituodamas LAT nurodė, jog, FABĮ (Fizinių asmenų bankroto įstatymas) taikymas ir iki šio įstatymo įsigaliojimo pradėtiems ir nebaigtiems fizinių asmenų bankrotams prieštarauja konstituciniam teisinės valstybės principui⁵², nes pažeidžia stabilumo ir prognozuojamumo kriterijus. Šioje nutartyje LAT, taip pat, išryškino, kad asmenys, pradėję bankroto procedūrą pagal galiojančią teisę, turi teisėtą lūkestį, kad jų situacija nebus pabloginta naujų teisės aktų pagrindu. Kaip pažymėta nutartyje, fiziniai asmenys, pradėję bankroto procesą pagal vienas taisykles, turėjo teisėtą lūkestį, kad taisyklės nebus keičiamos jų atžvilgiu⁵³. Šis teisėtų lūkesčių apsaugos aspektas yra esminė teisingumo principo išraiška, kuri neleidžia valstybės institucijoms atsukti normos prieš asmenį, kuris veikė teisėtai tuo metu, kai norma dar nebuvo pasikeitusi. Svarbu pabrėžti, kad LAT šiuo atveju suteikė teisingumo principui korekcinę funkciją, jis buvo pasitelktas tam, kad sustabdytų formaliai galiojančios normos taikymą tais atvejais, kai jos įgyvendinimas pažeistų žmogaus teisinį saugumą ir pasitikėjimą valstybe. Teismas ne tik formaliai analizavo įstatymo taikymą, bet ir įvertino platesnį kontekstą, kuriame svarbiausios yra ne vien formaliai teisingos, bet ir vertybiškai pagrįstos teisinės pasekmės. Teisėtas lūkestis, kaip viena iš teisinio saugumo ir teisingumo principo sudedamųjų aspektų, šioje byloje buvo tiesiogiai susijęs su pačiu teisinės valstybės principu. Tai rodo, kad teisingumas nėra vien abstrakti vertybė, galima sakyti, kad jis yra praktinis ribotuvas, apsaugantis žmogų nuo netikėtų, nelygių ar neproporcingų pokyčių teisinėje aplinkoje. Tai itin svarbu civilinėse bylose, susijusiose su bankrotu, kur padarinių neatitikimas tarp normos taikymo momento ir jos priėmimo laiko gali turėti itin didelį poveikį asmens gyvenimui.

LAT 2024 m. spalio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-119-719/2024 atskleidžia situaciją, kai formaliai teisėtas elgesys nėra tapatinamas su teisingu ar teisėtu moraliniu požiūriu. Nagrinėjamu atveju teismas vertino seimo narių veiksmus, kurie atlikti pagal jiems suteiktus įgaliojimus, tačiau, kaip pažymėjo teismas, tai savaime nepaneigia nusikalstamų veikų neteisėtumo⁵⁴. Šiuo aspektu išryškėja aiški skirtis tarp veikimo pagal

⁵¹Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-181-823/2024, 2024 m. lapkričio 6 d.

⁵²Ibid, remiantis Konstitucinio Teismo 2024 m. balandžio 24 d. išaiškinimu.

⁵³Ibid.

⁵⁴Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-119-719/2024, 2024 m. spalio 24 d.

įstatymo formą ir veikimo pagal jo turinį, kai pastarasis glaudžiai susijęs su teisingumo samprata. Teismas pabrėžė, kad nors seimo narių veiksmai atitiko jų formalius įgaliojimus, bet, vis dėlto vertinant jų elgesį negalima atsiriboti nuo moralinių ir konstitucinių vertybių. Tai atskleidžia ir pozicija dėl laisvojo mandato ribų, pabrėžiama, kad konstitucinis seimo nario laisvojo mandato principas negali būti suprantamas kaip nevaržoma laisvė veikti taip, kad būtų priimti su Konstitucija nesuderinami sprendimai⁵⁵. Šiuo atveju LAT pabrėžė, kad net aukščiausios politinės pareigos negali būti traktuojamos kaip teisinės neliečiamybės forma, kai elgesys akivaizdžiai prieštarauja sąžiningumo, teisingumo ir teisės viršenybės principams.

Svarbus ir papildomas teismo vertinimo aspektas, tai korupcinio pobūdžio veika, net jei ji atlikta formaliai teisėtai, laikoma itin pavojinga ne tik konkrečiai institucijai, bet ir visai demokratinei sistemai. Teismas atkreipė dėmesį, kad toks elgesys daro žalą valstybės tarnybos funkcionavimui, demokratinių institucijų stabilumui bei prestižui⁵⁶. Tokiu būdu, teisinis vertinimas išplečiamas ne tik į formalią teisės analizę, bet ir į platesnį etikos ir vertybių kontekstą, kuriame teisingumas tampa orientyru siekiant apsaugoti visuomeninį pasitikėjimą valdžios institucijomis. Šioje byloje teisingumo principas įgijo ribojančią funkciją, nes jis buvo panaudotas siekiant apriboti perteklinį normos formalumą, kuris galėtų pateisinti elgesį, neatitinkantį pagrindinių konstitucinių vertybių. Tai atskleidžia, kad net kai veiksmai formaliai atitinka įstatymą, jų turinys gali būti vertinamas kaip neteisėtas, jei jis kertasi su aukštesniais teisinės valstybės principais. Tokia pozicija ne tik sustiprina teisingumo, kaip ribotuvo, vaidmenį, bet ir parodo, kad baudžiamoji teisė neturi būti taikoma mechaniškai visada būtina įvertinti kontekstą, poveikį visuomenei ir vertybinę elgesio prasmę.

Pavyždiui, LVAT 2024 m. sausio 31 d. nutartyje administracinėje byloje Nr. eA-647-520/2024 išryškėja atvejis, kai formaliai teisingai taikytas teisinis kriterijus neatitiko nei tikrovės, nei proporcingumo, nei teisingumo reikalavimų. Nagrinėtoje situacijoje pareiškėjo paraiška dėl paramos buvo atmesta remiantis tuo, kad jis turėjo nedidelę skolą Valstybinio socialinio draudimo fondui (toliau – VSDF). Tačiau byloje akcentuota, kad šis skolos faktas buvo neesminis, nes pareiškėjas VSDF buvo skolingas tik 2,63 Eur sumą, kuri pagal teisės aktus nėra išieškoma priverstine tvarka⁵⁷.

⁵⁵Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-119-719/2024, 2024 m. spalio 24 d.

⁵⁶Ibid.

⁵⁷Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis administracinėje byloje Nr. eA-647-520/2024, 2024 m. sausio 31 d.

Teismas pabrėžė, kad sprendžiant dėl neigiamų padarinių taikymo, būtina įvertinti ne tik formalią normos struktūrą, bet ir realias aplinkybes bei jų reikšmę konkrečioje situacijoje. Taip buvo pripažinta, kad formalus Užimtumo įstatymo 35 straipsnio <...> taikymas, neįvertinus susiklosčiusios pareiškėjo individualios situacijos, prieštarautų konstituciniams proporcingumo ir teisingumo principams⁵⁸. Teisingumo principas čia atliko korekcinę funkciją, leidžiančią atsisakyti mechaniško, socialinės logikos neatitinkančio požiūrio. Svarbu tai, kad skolos faktas nors ir formalus, realiai neturėjo poveikio valstybės interesui ar paramos tikslams. Priešingai, taikant normą pažodžiui, buvo griauinama pati paramos priemonės paskirtis. Teismas šiuo atžvilgiu konstatavo, kad toks griežtas normos taikymas iš esmės prieštarautų pačios paramos skyrimo tikslams⁵⁹. Tai atspindi platesnę teisinės argumentacijos kryptį, kurioje teisingumas tampa ne abstrakčia idėja, o konkrečiu instrumentu, leidžiančiu išsaugoti priemonės prasmę ir socialinę funkciją.

Ši byla parodė, kad teisės normų taikymas turi būti lankstus ten, kur normos raidė nesugeba atspindėti tikrovės subtilumų. Formalus kriterijus, nors ir teisiškai pagrįstas, šiuo atveju nesugebėjo apginti nei žmogaus interesų, nei valstybės ilgalaikio tikslo skatinti užimtumą. Todėl teisingumo principas buvo pasitelktas tam, kad sprendimas būtų pagrįstas ne vien raide, bet ir vertybiniais kriterijais, susijusiais su proporcingumu, socialine atsakomybe ir logika. Taip teismas pademonstravo, jog kartais teisė turi būti ne griežta, o teisinga.

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo išplėstinės teisėjų kolegijos 2024 m. sausio 10 d. sprendime administracinėje byloje Nr. eA-681-502/2024 išryškėja atvejis, kai formaliai teisėta valstybės teisė paimiti nuosavybę negali būti taikoma mechaniškai, nesukeliant grėsmės pusiausvyrai tarp viešojo intereso ir individualių teisių. Teismas išskyrė, kad žemės paėmimo visuomenės poreikiams išimtinumas ir konstitucinis socialinės darnos imperatyvas bei teisingumo, protingumo, proporcingumo principai suponuoja pareigą kruopščiai įvertinti būtinumą paimiti tą konkretų sklypą⁶⁰. Šis vertinimas leidžia suprasti, jog teisingumas šiuo atveju veikia kaip normos ribojimo priemonė, nes jis reikalauja giluminio turinio, o ne paviršutiniškos formos laikymosi.

⁵⁸Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis administracinėje byloje Nr. eA-647-520/2024, 2024 m. sausio 31 d.

⁵⁹Ibid.

⁶⁰Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimas administracinėje byloje Nr. eA-681-502/2024, 2024 m. sausio 10 d.

Svarbi sprendimo dalis susijusi su sąnaudų ir naudos analizės vertinimu. Teismas akcentavo, kad tokia analizė nėra tik formalus aktas⁶¹, kas reiškia, kad sprendimai dėl nuosavybės paėmimo turi būti grindžiami ne vien įstatymo leidžiamumu, bet ir realiu racionalumo, adekvatumo bei proporcijos įvertinimu. Teisingumo principas čia įgauna savo korekcinę funkciją: jis saugo nuo valstybės sprendimų, kurie nors ir teisėti, bet gali būti neprotingi ar pertekliniai konkrečioje situacijoje. Be to, teismas nurodė, jog kyla pareiga įvertinti ir kitas racionalumo požiūriu priimtinas alternatyvas, siekiant užtikrinti tinkamą individo ir visuomenės interesų pusiausvyrą⁶². Tai reiškia, kad valstybė turi ne tik teisę, bet ir pareigą ieškoti mažiau ribojančių sprendimų, net jei formalios normos leidžia veikti kitaip. Teisingumo principas čia tampa aiškiu ribotoju, jis verčia neapsiriboti įstatymo leidimu ir ragina ieškoti sprendimo, kuris būtų moraliai, teisiškai ir socialiai proporcingas.

LVAT 2024 m. gegužės 15 d. nutartyje administracinėje byloje Nr. eA-303-629/2024 nagrinėta situacija atskleidžia svarbų aspektą, tai yra, net teisėtai priimti administraciniai sprendimai gali būti neteisingi, jei jie sukelia neproporcingas pasekmes ar ignoruoja ankstesnius valstybės veiksmus, kuriais sukurtas teisėtas lūkestis. Teismas pabrėžė, kad pakitusio reglamentavimo nulemti teisėti bei pagrįsti atsakovo veiksmai nepaneigia iš konstitucinio socialinės darnos imperatyvo, teisingumo, protingumo ir proporcingumo principų kylančios pareigos įvertinti alternatyvas⁶³. Tai atskleidžia, jog net esant formaliam teisiniam pagrindui, teisingumo principas riboja sprendimo galiojimą, jei neatsižvelgiama į jo poveikį konkrečiam subjektui. Svarbu čia ir tai, kad sprendimas dėl veiklos apribojimo buvo priimtas po to, kai bendrovei jau buvo pateikti oficialūs patikinimai dėl veiklos teisėtumo. Tai reiškia, kad ji veikė remdamasi pagrįstais lūkesčiais, kuriuos formavo pati valstybė. Staigus norminio reguliavimo pokytis, nesuderintas su šiais lūkesčiais, sukūrė nesąžiningą situaciją. Teismas, vertindamas šias aplinkybes, konstatavo teisėtų lūkesčių pažeidimą ir remdamasis teisingumo principu apribojo formalų teisės normos taikymą⁶⁴.

Šioje byloje ypač akcentuotina pareiga įvertinti alternatyvas. Kaip pabrėžė teismas, egzistuoja pareiga įvertinti racionalumo požiūriu priimtinas alternatyvas, siekiant užtikrinti <...> interesų tinkamą pusiausvyrą⁶⁵. Ši pareiga nėra tiesiogiai išvedama iš konkretaus reglamento, o kyla iš aukštesnių konstitucinių principų. Tai parodo, kad teisingumas čia

⁶¹Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimas administracinėje byloje Nr. eA-681-502/2024, 2024 m. sausio 10 d

⁶²Ibid.

⁶³Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis administracinėje byloje Nr. eA-303-629/2024, 2024 m. gegužės 15 d.

⁶⁴Ibid.

⁶⁵Ibid.

nėra formaliai įstatymu apibrėžtas, bet vis dėlto turi lemiamą įtaką sprendimo teisėtumui ir pagrįstumui.

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2024 m. gegužės 15 d. nutartyje administracinėje byloje Nr. eAS-240-602/2024 buvo nagrinėta situacija, kurioje griežtas įstatymo reikalavimų taikymas būtų tiesiogiai pažeidęs asmens teisę kreiptis į teismą. Ši byla išsiskiria tuo, kad teismas labai aiškiai įvardijo, jog formali normos taikymo versija, nors iš pirmo žvilgsnio ir teisėta, šiuo atveju būtų neteisinga. Kaip pažymėta nutartyje, formaliai pritaikius įstatymą ir neatnaujinus skundo padavimo termino <...> būtų pažeista asmens teisė kreiptis dėl teisminės gynybos⁶⁶. Tai vienas ryškiausių pavyzdžių, kai teisingumo principas tiesiogiai pastatomas aukščiau už įstatymo raidę.

Šiuo atveju teismas pabrėžė, kad teisėtumas negali būti vertinamas vien kaip taisyklės buvimas, būtina įvertinti ir situacijos turinį bei realų poveikį. Kaip pasakyta nutartyje, formalus įstatymo normų taikymas, neįvertinus iš to kylančių pasekmių ir susiklosčiusios situacijos, nėra pateisinamas, teisėtas ar protingas⁶⁷. Ši formuluotė leidžia suprasti, jog teisinė valstybė remiasi ne vien tikslia norma, bet ir jos taikymo kontekstu tai yra, sprendimo rezultatu. Tokiu būdu teisėtumas be teisingumo tampa formalumu be prasmės. Ypač reikšminga tai, kad teismas ne tik vertino teisingumo principą, bet ir aiškiai nurodė, kad įstatymo taikymas nagrinėjamu atveju prieštarautų šiam principui. Kaip teigiama, formalus įstatymo normų taikymas nagrinėjamu atveju prieštarautų teisingumo principui⁶⁸. Tai itin retas atvejis, kai teismas be jokių užuolankų konstatuoja, jog teisingumas turi viršenybę prieš normos formą. Ši pozicija leidžia kalbėti apie vis stiprėjantį vertybinį poslinkį Lietuvos teismų praktikoje, kai teisės normos aiškinamos ne tik pagal jų tekstą, bet ir pagal jų atitiktį fundamentaliems konstituciniams principams.

Bendrame kontekste ši nutartis pabrėžia vieną esminių teisingumo principo funkcijų, kuri yra apsaugoti asmenį nuo teisės formos be turinio. Kitaip tariant, įstatymo taikymas privalo būti ne vien formaliai pagrįstas, bet ir realiai teisingas, proporcingas ir socialiai priimtinas. Tokiu būdu teisingumo principas veikia kaip normos turinio filtras, leidžiantis teismui sustabdyti automatinį teisės taikymą, kai šis akivaizdžiai prieštarauja žmogaus pagrindinėms teisėms.

LVAT 2024 m. gegužės 22 d. nutartyje administracinėje byloje Nr. eA-99-789/2024 buvo sprendžiamas klausimas, susijęs su galimu dvigubu apmokestinimu. Teismas įžvelgė,

⁶⁶Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis administracinėje byloje Nr. eAS-240-602/2024, 2024 m. gegužės 15 d.

⁶⁷Ibid.

⁶⁸Ibid.

kad griežtas formalaus normos taikymo būdas galėtų lemti neteisingas ir perteklines pasekmes mokesčių mokėtojui. Byloje pažymėta, kad priešingas individualios situacijos vertinimas ne tik lemtų nepagrįstą pareiškėjo dvigubą apmokestinimą (t. y. reikalavimą dar kartą sumokėti tas sumas, kurias pareiškėjas jau yra sumokėjęs į valstybės biudžetą)⁶⁹. Tai rodo, kad aklas įstatymo raidės taikymas gali pažeisti esminius teisingumo principus, ypač tais atvejais, kai mokestinė pareiga tampa disproporcinga ir nesąžininga. Teismas, taip pat, išryškino, kad tokia situacija būtų nesuderinama su bendrais mokestinių santykių principais. Kaip nurodė teisėjų kolegija, šios bylos aplinkybėse vertinimas, vedantis į dvigubą apmokestinimą, prieštarautų mokestiniuose teisiniuose santykiuose taikomiems teisingumo ir protingumo kriterijams⁷⁰. Tai reiškia, kad formaliai teisingas teisės normos taikymas nebūtinai užtikrina realų teisingumą, o ypač kai ignoruojama konkretaus asmens padėtis ar anksčiau atlikti įsipareigojimai. Teisingumo principas čia iškeliamas kaip būtinas stabdis, kuris reikalauja vertinti ne tik tai, ką norma leidžia, bet ir kaip jos taikymas paveikia konkrečią situaciją.

Svarbu ir tai, kad ši byla iliustruoja, kaip teisingumas veikia kaip korekcinis mechanizmas. Teismas akcentavo, jog tuo atveju, jei būtų taikomi vien griežti formalūs reikalavimai, asmuo patirtų dvigubą apmokestinimą, o tai būtų nesuderinama su mokestinių normų protingumu ir teisingumu⁷¹. Teismas šia nutartimi sustiprino poziciją, kad mokesčių administratoriai negali apsiriboti vien normos taikymo procedūra, nes būtina įvertinti ir jos pasekmes realiaame kontekste.

Ši nutartis išryškina vertybinį posūkį mokestinės teisės taikyme: neužtenka taikyti normą formaliai, būtina vadovautis teisingumo principu, kuris saugo asmenį nuo perteklinio, nesąžiningo ir neproporcingo teisinio poveikio. Teisingumas, tokiu atveju, tampa ne papildomu argumentu, bet esmine sąlyga, leidžiančia pasiekti subalansuotą, socialiai priimtina ir realiai teisėtą rezultatą.

Taigi, nutarčių analizė parodo, kad kai formaliai galiojančios teisės normos yra taikomos mechanologiškai, nepaisant konkrečių situacijų ypatumų, kyla realus pavojus pažeisti aukštesnes vertybes, tokias, kaip teisingumą, protingumą, proporcingumą ir socialinę darną. LAT ir LVAT nutarimai ir sprendimai aiškiai rodo, kad teisingumo principas turi būti prioritetas, kai normos taikymas gali sukelti asmenų teisėtų lūkesčių pažeidimą, neteisingus rezultatų pasiskirstymus ar neproporcingą fiskalinį spaudimą. Toks

⁶⁹Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis administracinėje byloje Nr. eA-99-789/2024, 2024 m. gegužės 22 d.

⁷⁰Ibid.

⁷¹Ibid.

vertybinis požiūris stiprina pasitikėjimą teisine sistema, nes užtikrina, kad normas bus taikoma ne vien kaip raide, bet ir kaip realus instrumentas, atitinkantis konstitucinius ir demokratinius principus.

Teisingumo principo taikymo ribas sprendžiant dėl žalos atlyginimo

Teisingumo principas žalos atlyginimo srityje gali atlikti korekcinę funkciją, tačiau jis negali būti naudojamas kaip pagrindas iškreipti teisinių institutų turinį. Tam, kad sprendimas dėl žalos priteisimo būtų pagrįstas, būtina išlaikyti pusiausvyrą tarp žmogiškojo vertinimo ir norminiu pagrindu grindžiamų kriterijų. Todėl, reikia, ypač aktualu daugiau paanalizuoti LAT ir LVAT teismų praktiką šiuo klausimu.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. lapkričio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-236-788/2024 išryškina situaciją, kai žemesniųjų instancijų teismai, siekdami, regis, socialinio teisingumo, pritaikė žalos atlyginimo institutą be pakankamo teisinio pagrindo. Ginčas kilo dėl 100 eurų dydžio turtinės žalos, kuri, kaip teigta, atsirado nukentėjusiajam dalyvaujant ikiteisminio tyrimo veiksmuose. Tačiau LAT konstatavo, kad ši suma negali būti laikoma žala, atsiradusia dėl nusikaltimo, nes ji sietina su proceso dalyvavimu, o ne su nusikalstamos veikos padariniais. Kaip pažymėjo teismas, teismai nukentėjusiojo negautų pajamų kilmę susiejo ne su nuteistųjų padarytu nusikaltimu, o su jo dalyvavimu ikiteisminio tyrimo veiksmuose (apklausoje), taigi atlygintiną turtinę žalą sutapatino su proceso išlaidomis⁷². Tai reikšminga, nes byloje išryškėjo teisingumo principo viršijimo rizika, kai norint kompensuoti asmeniui patirtą nepatogumą, sprendimas grindžiamas ne žalos instituto logika, bet subjektyviu moraliniu siekiu atlyginti bet kokią netektį. Ši byla, taip pat, atskleidžia aiškų teisinį kriterijų skirtumą tarp žalos ir procesinių išlaidų. Teismas nurodė, kad BPK 103 straipsnio 2 punkte nustatyta, kad proceso išlaidas sudaro liudytojams ir nukentėjusiesiems išmokami pinigai, skirti atlyginti už jų atitraukimą nuo įprastinio darbo⁷³. Tai rodo, jog įstatymų leidėjas aiškiai atribojo tokio pobūdžio išmokas nuo žalos atlyginimo instituto, o teismas čia išlaikė būtiną teisinį aiškumą ir konstrukcinį tikslumą.

Teismas, taip pat, nurodė, kad žemesnės instancijos sprendimas buvo nelogiškas ir prieštaringas: kasacinis teismas nusprendė, kad toks žemesnės instancijos teismų turtinės žalos vertinimas yra prieštaringas ir nelogiškas. <...> Taip pat neaišku, koku pagrindu buvo nustatytas būtent toks turtinės žalos dydis⁷⁴. Ši kritika rodo, kad teisingumas negali būti

⁷²Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-236-788/2024, 2024 m. lapkričio 19 d.

⁷³Ibid.

⁷⁴Ibid.

suprantamas kaip laisvai pritaikomas moralinis balansas visada yra būtinas pagrįstas ryšys tarp teisės normų turinio ir jų taikymo. Analizuojant šią bylą tampa aišku, kad teisingumo principas negali būti absoliutinamas. Jo taikymas negali būti naudojamas kaip priemonė „pritempti“ sprendimą prie bendro teisingumo pojūčio, jei tai prieštarauja teisės normų struktūrai. Akcentuotina, kad būtinas aiškus ribų paaiskinimas arba teisingumas, turi veikti per teisinės formas, o ne jas apeidamas.

Ši nutartis atskleidžia vieną esminių žalos atlyginimo instituto aspektų, nurodantį, kad teisingumo principas turi ribas, kurias nustato pati teisinė sistema. Sprendimo motyvavimo pareiga, normų aiškumas, institucinė logika, tai ne formalumai, o pačios teisingumo sampratos dalys, kurios užtikrina, kad žalos atlyginimas būtų ne tik geranoriškas, bet ir teisiškai pagrįstas.

LAT 2024 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-248-1214/2024 aktualizuoja sudėtingą klausimą - ar teisingumo principas gali būti taikomas taip plačiai, kad už jo ribų patenkančius asmenis būtų galima laikyti nukentėjusiais vien dėl stiprių emocinių išgyvenimų. Nagrinėta situacija, kai artimieji, tiesiogiai nepatyrę nusikalstamos veikos padarinių, siekė būti pripažinti civiliniais ieškovais dėl neturtinės žalos atlyginimo. Teismas, analizuodamas tokio reikalavimo pagrįstumą, išryškino esmines teisingumo principo taikymo ribas žalos atlyginimo kontekste.

LAT pabrėžė, kad neturtinė žala pagal savo pobūdį yra asmeninė žala, tiesiogiai susijusi su asmeniu, dėl to paprastai civiliniu ieškovu baudžiamojoje byloje gali būti pripažįstamas tik tiesiogiai nuo nusikalstamos veikos padarymo nukentėjęs ir tiesiogiai neturtinę žalą patyręs asmuo⁷⁵. Tai reiškia, kad net labai artimas ryšys ar stiprios emocijos savaime nesukuria teisinio pagrindo gauti neturtinę kompensaciją. Teisingumas, šiuo atveju, negali būti interpretuojamas kaip emocinis kompensacijos mechanizmas visiems, kurie jaučia skausmą ar netektį. Vis dėlto, teismas pripažino, kad egzistuoja išimtys. Kaip nurodyta, išimtiniais atvejais, pavyzdžiui, asmens gyvybės atėmimo atveju, nukentėjusiuoju ir civiliniu ieškovu gali būti pripažintas šeimos narys ar artimasis giminaitis⁷⁶. Tai reiškia, kad teisingumo principas gali būti pritaikytas platesniam subjektų ratui tik tuo atveju, kai yra objektyvus pagrindas, pavyzdžiui, itin stiprus emocinis, socialinis ar ekonominis ryšys su nukentėjusiuoju. Tai svarbus ribojantis faktorius, nes sprendimai dėl žalos atlyginimo turi būti individualizuoti ir paremti ne vien subjektyviais jausmais, bet konkrečiais įrodymais. Šį požiūrį sustiprina ir teismo akcentas, jog tai, ar su

⁷⁵Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-248-1214/2024, 2024 m. lapkričio 29 d.

⁷⁶Ibid.

tiesiogiai nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiu asmeniu susiję kiti asmenys turi teisę į neturtinės žalos atlyginimą, kiekvienoje byloje sprendžiama individualiai⁷⁷. Taigi, teisingumo principo taikymas žalos atlyginimo srityje turi likti ribotas, ne visiems išgyvenusiems artimą netektį ar stresą suteikiama teisinė galimybė pretenduoti į kompensaciją. Svarbiausia išlaikyti proporcingumą ir logišką ryšį tarp įvykio, poveikio ir teisinės prasmės.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. vasario 14 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-29-594/2024 buvo sprendžiama dėl žalos atlyginimo situacijoje, kai civilinis ieškinys baudžiamojoje byloje nebuvo formaliai pareikštas, tačiau ieškovas aktyviai dalyvavo procese. Ši byla subtiliai balansuoja tarp procesinės formos reikalavimų ir teisingumo principo ir jo taikymo ribos čia tapo aiškiai apibrėžtos teismų praktikos pavyzdžiu. Svarbiausias nagrinėtas klausimas buvo, ar galima laikyti teisingu ir pagrįstu teismo sprendimą dėl žalos atlyginimo, kai formalaus civilinio ieškinio nebuvo, bet realus teisinis procesas vyko efektyviai. LAT pabrėžė, kad nepareiškus civilinio ieškinio baudžiamojoje byloje išlieka teisė pareikšti ieškinį civilinio proceso tvarka⁷⁸. Šis išaiškinimas rodo, kad teisingumo principas neturėtų būti suprantamas taip siaurai, kad dėl vienos formalios detalės būtų paneigta galimybė atkurti pažeistas teises.

Be to, teismas atkreipė dėmesį, kad civilinis ieškinys, pareikštas baudžiamojoje byloje, yra atleidžiamas nuo žyminio mokesčio, kaip nustatyta BPK 112 straipsnio 2 dalyje⁷⁹. Tai reiškia, kad valstybė skatina efektyvų teisių gynimą per baudžiamąjį procesą. Tačiau tuo pačiu pažymima, kad formalumo nesilaikymas, jei jis nepažeidžia kitų proceso principų, neturėtų būti laikomas pagrindu atmesti asmens teisę į žalos atlyginimą. Svarbiausia nutarties dalis susijusi su teismo elgesio vertinimu per teisingumo, protingumo ir procesinės ekonomijos prizmę. Teismas konstatavo, kad apeliacinės instancijos teismo elgesys <...> atitinka protingumo, teisingumo, procesinės ekonomijos ir kitų principų reikalavimus⁸⁰. Tai rodo, kad teisingumo principas šiame kontekste įgavo funkciją vertinti ne tik tai, ar procedūra buvo formaliai tiksli, bet ir ar ji iš esmės užtikrina dalyvavimo teises, efektyvų procesą bei teisinį rezultatą. Tai yra lankstaus, bet ne savavališko taikymo pavyzdys.

⁷⁷Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-248-1214/2024, 2024 m. lapkričio 29 d.

⁷⁸Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-29-594/2024, 2024 m. vasario 14 d.

⁷⁹Ibid.

⁸⁰Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-29-594/2024, 2024 m. vasario 14 d.

Ši byla akcentuoja, kad teisingumas, kaip turinio viršenybė prieš formą negali tapti savavališkumo įrankiu, bet jis gali būti naudojamas tais atvejais, kai realūs procesiniai veiksmai atitinka teisingumo sampratą, net jei forma buvo pažeista. Tai formuoja svarbią mintį, kad sprendimų esmė turi būti svarbiau už išimtinai techninę išraišką, tačiau visada išlaikant teisinį pagrindą ir ribas. Tokiu būdu teisingumas veikia kaip tarpininkas tarp griežto normų taikymo ir proceso žmogiškumo.

LVAT išplėstinės teisėjų kolegijos 2024 m. lapkričio 27 d. nutartyje administracinėje byloje Nr. eA-514-662/2024 buvo nagrinėjama situacija, kurioje pareiškėjas patyrė didelę turtinę žalą dėl ilgus metus vykusių prieštarų ir neoperatyvių institucijų veiksmų. Nors ginčo centre buvusios statybos galiausiai buvo pripažintos neteisėtomis, pareiškėjas veikė valdžios neveiklumo, kintančių signalų ir ilgamečio netikrumo sąlygomis. Teisingumo principas čia įgavo sudėtingą ribinę funkciją - apsaugoti asmenį nuo pasekmių, kurias iš esmės sukūrė valstybės institucijų elgesys. Teismas aiškiai įvardijo, kad pareiškėjui teko patirti ilgalaikį netikrumą dėl ginčo statybų teisėtumo, o valdžios institucijos neveikė pakankamai operatyviai, nuosekliai bei su deramu rūpestingumu⁸¹. Tai atskleidžia ne tik teisinės valstybės veikimo trūkumą, bet ir teisingumo principo būtinybę kaip priemonės, apsaugančios nuo pernelyg formalistinio situacijos vertinimo. Net jei pareiškėjo veiksmai galiausiai buvo pripažinti neteisėtais, valstybės neveikimo mastas buvo esminis vertinant atsakomybės pasiskirstymą.

Kita svarbi sprendimo dalis susijusi su institucijų signalų prieštaravimu. Kaip nurodyta, valdžios institucijos tęsė Parko generalinio plano keitimo procedūras, taip sudarydamos pagrįstus lūkesčius dėl kitokio sprendimo⁸². Ši aplinkybė parodo, kad pareiškėjas galėjo pagrįstai tikėtis kompromisinės baigties, o galutinis sprendimas griauti statinius buvo ne tik teisiškai griežtas, bet ir socialiai dviprasmis. Teisingumo principas šiuo atveju tampa mechanizmu, padedančiu apsaugoti asmenį nuo neapibrėžtumo pasekmių, kurias sukūrė ne jis, o institucinis neaiškumas.

Galiausiai, LVAT išskyrė, kad žalos atlyginimas pagal 20 metų senumo sąnaudas nebūtų suderinamas su proporcingumo, teisingumo ir sąžiningumo principais, nes tai perkelia neproporcingą naštą pareiškėjui⁸³. Ši pastaba ypač svarbi, nes net kai formaliai yra pagrindas atmesti visą žalos atlyginimą ar jį apriboti, teisingumo principas reikalauja atsižvelgti į objektyvius veiksnius, tai yra pinigų nuvertėjimą, ekonominį pagrįstumą,

⁸¹Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis administracinėje byloje Nr. eA-514-662/2024, 2024 m. lapkričio 27 d.

⁸²Ibid.

⁸³Ibid.

valstybės klaidų mastą. Kitaip tariant, žalos kompensavimas turi būti ne tik skaičiavimų reikalas, bet ir vertybinio, žmogiškojo vertinimo nuomonė.

Ši byla tampa ryškiu pavyzdžiu, kaip formalus teisėtumo principas turi būti derinamas su teisingumo logika, ypač kai valstybė pati ilgą laiką kūrė netikrumo ir klaidingų signalų lauką. Tuo pat metu nutartyje brėžiama aiški riba, kad teisingumas negali tapti pagrindu perkompensuoti ar sukurti neribotą valstybės atsakomybę. Tai, galima teigti, yra subalansuoto teisingumo principo taikymo pavyzdys, kur proporcingumas, atsakomybės pasidalijimas ir faktinė žalos vertė tampa esminiais kriterijais.

Taigi, šiose keturiose nutartyse atsiskleidė, kad teisingumo principas žalos atlyginimo situacijose veikia kaip ribinis balansas tarp formalaus teisėtumo ir žmogaus teisių apsaugos. Teismai akcentavo, jog net jei žala formaliai kyla iš procedūrinių ar neteisėtų veiksmų, būtina vertinti realų situacijos kontekstą: institucijų elgesį, procesinį aktyvumą, žmogaus pagrįstus lūkesčius ir disproporcijos riziką. Visais atvejais pabrėžta, kad teisingumas negali būti savavališkas ar pagrįstas vien emocijomis, nes jis turi remtis objektyviais, pagrįstais kriterijais.

Teisingumo principo taikymas skiriant bausmę

Teisingumo principas svarbus ne tik skiriant bausmę pagal įstatymą, bet ir siekiant, kad ji būtų proporcinga, pagrįsta ir individualizuota. Bausmė turi atitikti ne tik nusikaltimo sunkumą, bet ir kaltinamojo asmenybę bei konkrečias aplinkybes. Šioje dalyje analizuojama, kaip teismai vertina bausmės teisingumą konkrečiuose kontekstuose.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. vasario 20 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-1-813/2025 buvo sprendžiama, ar reali laisvės atėmimo bausmė, paskirta praėjus daugiau nei dešimtmečiui nuo nusikalstamos veikos, vis dar atitinka teisingumo ir proporcingumo principus. Nuteistieji per šį laiką nesislapstė, nekėlė grėsmės visuomenei, o jų elgesys nesudavė pagrindo abejoti jų socialine integracija. Tokios aplinkybės privertė teismą permąstyti pačios bausmės paskirties aktualumą. Kaip pažymėjo kasacinis teismas, praėjus tokiam dideliui laiko tarpui (daugiau kaip dešimt metų), realios laisvės atėmimo bausmės taikymas <...> sunkiai suderinamas su bausmės tikslais ir teisės principais⁸⁴. Šis vertinimas atskleidžia, kad bausmės formalaus taikymo teisėtumas negali būti atsietas nuo jo aktualumo ir funkcionalumo laiko perspektyvoje. Teisingumas reikalauja, kad bausmė ne tik egzistuotų kaip sankcija, bet ir būtų paskirta laiku, kad ji turėtų realų poveikį tiek pačiam asmeniui, tiek visuomenei. Taip pat, išryškėjo požiūris į alternatyvių bausmių reikšmę. Teismas aiškiai nurodė, kad priešingai nei nurodė apeliacinės instancijos teismas,

⁸⁴Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-1-813/2025, 2025 m. vasario 20 d.

bausmės vykdymo atidėjimas nėra išimtinė bausmės realizavimo forma⁸⁵. Tai pabrėžia, kad baudžiamajame procese turi būti vertinamos visos priemonės, atitinkančios bausmės tikslus, o ypač tada, kai reali laisvės atėmimo bausmė tampa labiau simboline nei reikšminga. Galiausiai, teismas įžvelgė, kad realios laisvės atėmimo bausmės paskyrimas tokiais atvejais <...> nebepasiektų visų bausmės tikslų, o tik sudarytų prielaidas įgyvendinti vienintelį jos tikslą, nubaudimą, kuris nėra atliekamas laiku⁸⁶. Tai ypač svarbu analizuojant teisingumo principo ribas, jei bausmė neatlieka prevencijos ar visuomenės apsaugos funkcijų, tuomet jos taikymas tampa formaliu, bet socialiai tuščiu veiksmu.

Ši byla aiškiai parodo, kad teisingumo principas baudžiamojoje teisėje nėra tik įstatymo taikymo klausimas, bet ir jo poveikio vertinimas. Kai bausmės paskyrimas virsta pavėluotu formaliu gestu, kuris nebeatlieka realios socialinės funkcijos, teisingumas reikalauja lankstaus, turiniu grįsto sprendimo. Toks požiūris užtikrina, kad baudžiamoji teisė neprarastų savo tikslų, o bausmė būtų ne tik teisėta, bet ir prasminga.

LAT 2025 m. sausio 7 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-21-495/2025 nagrinėjama situacija, kai kaltinamieji, manydami, jog nukentėjusysis įvykdė vagystę, ėmėsi neteisėtų, smurtinių veiksmų ir apribojo jo laisvę, naudojo fizinį smurtą ir neleido jam susisiekti su artimaisiais. Teismas turėjo įvertinti, ar tokie veiksmai gali būti pateisinami, kai subjektyviai tyčia siekė „teisėto tikslo“, tačiau elgesio forma prieštaravo įstatymams. Kaip pažymėjo teismas, tyčia (tai yra suprasdami savo veiksmų neteisėtumą) <...> naudodami pakankamai intensyvią fizinį smurtą ir prievartą <...> atėmė jam laisvę⁸⁷. Šis vertinimas išryškina esminę teisingumo principo ribą, nurodančią, kad teisėtvarka negali būti grindžiama savavališku jėgos taikymu, net jei tikslas atrodo morališkai pateisinamas. Teisingumas reikalauja ne tik kilnaus tikslo, bet ir teisėtų priemonių jam pasiekti. Dar svarbu ir tai, kad teismas konstatavo kaltininkų suvokimą apie neteisėtumą ir jų abejingumą pasekmėms, pabrėždamas, kad kaltininkai suvokė savo atliktų veiksmų neteisėtumą ir buvo abejingi <...> sukeltiems neigiamiems išgyvenimams⁸⁸. Tai paneigia bet kokią galimybę pritaikyti „gerų ketinimų“ argumentą, kai veiksmų forma ir poveikis buvo aiškiai neteisėti. Todėl žalos atlyginimas tokiu atveju tampa ne tik teisine pareiga, bet ir būtina teisingumo atkūrimo priemone. Teismas, taip pat, paneigė kaltininkų poziciją, esą jų veiksmai buvo nukreipti tik į tariamą nusikaltėlio sulaikymą, bet bylos aplinkybės paneigė argumentus, kad tyčia buvo nukreipta tik į sulaikymą⁸⁹. Teisingumas negali būti

⁸⁵Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-1-813/2025, 2025 m. vasario 20 d.

⁸⁶Ibid.

⁸⁷Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-21-495/2025, 2025 m. sausio 7 d.

⁸⁸Ibid.

⁸⁹Ibid.

supriešinamas su įstatymo viršenybe, nes žmogaus teisės ir laisvė negali būti pažeistos vien todėl, kad asmeniui atrodo, jog jis gina teisingumą „savaip“.

Ši nutartis ryškiai parodo, kad teisingumo principas negali būti naudojamas kaip savavališko teisinės tvarkos vykdymo priedanga. Bausmė turi būti grindžiama objektyvia atsakomybe, o ne subjektyvia intencija. Žmogaus orumo, laisvės ir teisių pažeidimas neturi pateisinimo net tada, kai kaltininkai mano veikiantys „teisingai“. Tai aiškus teismo signalas, jog teisė į teisingumą visada turi būti vykdoma teisėtomis priemonėmis.

LAT 2024 m. gruodžio 23 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-281-1073/2024 sprendžiama, ar asmens pranešimas apie tariamą kyšio davimą gali būti vertinamas kaip tyčinis melagingas įskundimas, jei jis rėmėsi klaidingu, bet nuoširdžiu situacijos supratimu. Nuteistasis paskambino į Bendrąją pagalbos centrą ir pranešė apie pažeidimą, tačiau jo skambutis nebuvo tikslus, teismas turėjo nustatyti, ar tai buvo nusikalstama tyčia, ar sąžininga klaida. Kaip pažymėta, savo skambučiu nuteistasis iš esmės pranešė apie savo paties realiai padarytą nusikaltimą⁹⁰. Tai atskleidžia, kad jo intencija nebuvo pakenkti kitam asmeniui ar skleisti netiesą, bet atvirksčiai, tiesiog, prisipažinti. Ši byla tampa svarbi vertinant, kaip teisingumo principas veikia tada, kai faktinis nusižengimas rėmėsi neteisingu suvokimu, o ne piktybine tyčia. Kasacinis teismas išryškino, kad tai buvo nuteistojo klaidingas įvykio situacijos vertinimas ir padaryta neteisinga prielaida⁹¹. Tai rodo, kad bausmės pritaikymas turi būti susietas ne tik su padarytu veiksmu, bet ir su asmens intencija, nes žmogiškos klaidos negalima tapatinti su nusikalstama tyčia. Šiuo atveju teisingumo principas tampa svarbiu korekciniu filtru, padedančiu atskirti neatsargų elgesį nuo tikros atsakomybės. Svarbus ir teismo argumentas, kad teismai nepagrįstai nuteistojo pranešimą <...> vertino kaip melagingą⁹². Tai priminimas, kad teisingumas reikalauja ne paviršutiniško vertinimo, bet giluminės analizės: ką žmogus žinojo, ką ketino ir ar galėjo suprasti savo veiksmų neteisėtumą. Tik tokia analizė gali užtikrinti, kad asmuo nebūtų baudžiamas vien už tai, jog nesuprato situacijos teisinių niuansų.

Ši byla svarbi tuo, kad ji praplečia teisingumo principo taikymą į asmens subjektyvią būseną. Kai žmogus veikia klaidingai, bet sąžiningai, teisingumas ne tik nereiškia bausmės, tuo labiau, jis reikalauja apsaugos nuo perteklinės atsakomybės. Tokiu atveju valstybė turi atsižvelgti ne tik į pasekmes, bet ir į moralinį bei teisinį pagrindą spręsti, ar veiksmas tikrai nusipelno sankcijos.

⁹⁰Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-281-1073/2024, 2024 m. gruodžio 23 d.

⁹¹Ibid.

⁹²Ibid.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. lapkričio 20 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-232-495/2024 vertinama situacija, kai nuteistasis, veikdamas impulsyviai, šaudė į viešbučio įėjimo duris. Nors pats veiksmas truko trumpai ir nesukėlė tiesioginės fizinės žalos žmonėms, teismas iškėlė klausimą, ar toks trumpalaikis, bet pavojingas elgesys gali pagrįsti realią atsakomybę dėl jo sukeltų padarinių? Teismas konstatavo, kad viešbučio darbuotojų įprastas darbas buvo sutrikdytas, sukeltas nesaugumo jausmas tiek darbuotojams, tiek lankytojams⁹³. Ši ištrauka parodo, kad teisingumas turi būti vertinamas ne tik materialinės žalos, bet ir nematomų padarinių, šiuo taveju, streso, baimės, reputacijos praradimo kontekste. Emocinė žala, ypač kai ji paliečia viešąją erdvę, tampa reikšminga ne mažiau nei piniginiai nuostoliai. Teismas taip pat akcentavo nusikalstamos veikos motyvus: „pyktį, kerštą“, taip pabrėždamas, kad vidinė elgesio prasmė turi įtakos atsakomybės vertei⁹⁴. Net jei žala formaliai nedidelė, veiksmo tikslas ir emocinis kontekstas parodo, kad buvo pažeistas socialinis saugumo jausmas daro veiksmą ne tik pavojingu, bet ir morališkai sunkesniu.

Dar vienas svarbus aspektas, teismas atkreipė dėmesį, jog neteisėti veiksmai truko neilgai, tačiau tai nepaneigia <...> sutrikdymo fakto⁹⁵. Tai reiškia, kad trukmė nėra pagrindinis kriterijus sprendžiant dėl atsakomybės pagrįstumo. Trumpas, bet agresyvus veiksmas, ypač viešoje vietoje, gali sukelti realią žalą visuomenei, kurią būtina atlyginti.

Ši byla rodo, kad teisingumo principas negali būti sumažinamas tik iki nuostolių dydžio ar veiksmų trukmės. Kartais socialinis kontekstas, emocinė žala ir poveikis bendruomenei yra pakankami kriterijai tam, kad bausmė būtų pateisinama ir proporcinga. Teisingumas čia tampa priemone įvertinti visą poveikio visumą, o ne tik jo formaliąją išraišką.

Šiose keturiose nutartyse Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pabrėžė, kad teisingumo principas baudžiamojoje teisėje negali būti suprantamas siaurai, vien kaip formali bausmės paskirtis ar padarinių skaičiavimas. Situacijos atskleidė, jog trumpalaikiai, impulsyvūs ar klaidingai suprasti veiksmai taip pat gali turėti rimtų socialinių ir emocinių pasekmių, o teisingumas reikalauja jas vertinti iš esmės. Teismai aiškiai nubrėžė, kad atsakomybė turi būti proporcinga ne tik žalos dydžiui, bet ir kontekstui, motyvams, poveikiui visuomenei bei asmens intencijai. Tokiu būdu bausmė tampa ne tik sankcija, bet ir priemone užtikrinti vertybinę pusiausvyrą tarp įstatymo, moralės ir socialinio saugumo.

⁹³Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-232-495/2024, 2024 m. lapkričio 20 d.

⁹⁴Ibid.

⁹⁵Ibid.

Taigi, apibendrinant visą šią dalį, analizuojant bylas, susijusias su teisingumo principo taikymu, matoma, kad teisės normos negali būti taikomos mechaniškai, jei jų formali interpretacija pažeidžia pagrindines asmens teises ir socialinius vertybinius kriterijus. Taip pat, išryškėjo, jog retroaktyvus normos taikymas, kuris sukelia netikėtas pasekmes, turi būti apribotas teisingumo ir teisėtų lūkesčių apsaugos pagrindu. Galima pridėti, kad žalos atlyginimo srityje, teisingumo principas reikalauja, kad žala būtų vertinama ne tik pagal formalius kriterijus, bet ir remiantis realiu, ekonominiu bei socialiniu poveikiu. Dar daugiau, nagrinėjant bausmės teisingumą, pabrėžta, kad sankcijos turi būti proporcingos, o veiksmų intencija ir pasekmės, kaip esminiai vertinimo kriterijai. Galiausiai, bendrai matyti, teisingumo principas tarnauja kaip aukštesnė vertybė, lemianti teismo sprendimo pagrįstumą, kai būtina išlaikyti pusiausvyrą tarp teisinės normos ir realių asmens bei visuomenės interesų.

2. TEISĖJO DISKRECIJA TEISINGUMO PRINCIPO KONTEKSTE

2.1. Teisėjo diskrecijos sąvoka ir jos santykis su teisingumo principu

Prieš pradėdant gilintis į tai kas yra teisėjo diskrecija ir kaip ji yra suprantama, vertėtų padėti nuo pačios diskrecijos apibūdinimo, kas tai yra ir kokia jos vieta Lietuvos teisės sistemoje. Taigi, diskrecija (lot. *discretio* – diskrecija / nuožiūra) teisės teorijoje ir praktikoje suprantama kaip tam tikras sprendimų priėmimo laisvės laukas, kuriame teisinis subjektas, kuris dažniausiai valdžios institucija, gali pasirinkti tarp kelių teisiškai priimtinių alternatyvų. Ši sąvoka teisėje dažnai siejama su situacijomis, kai normos nėra visiškai determinuotos, o jų taikymui būtinas konteksto ir vertybinio turinio įvertinimas. Galima teigti, kad teisės norma dažnai suformuluota taip, kad jos taikymui reikalingas ne tik loginis interpretavimas, bet ir socialinis, moralinis, kontekstinis suvokimas.

Bendraja prasme, diskrecijos sąvoka būdinga ir pavyzdžiui, administracinėms institucijoms, įstatymų leidėjui ar net privataus sektoriaus dalyviams, veikiančiams pagal teisę, galima pridėti, kad R. Bakševičienė savo darbuose nurodo, kad diskrecija gali reikšti ir būti susijusi ir su kolektyviniu ir su individualiu asmeniu (pareigūnu)⁹⁶. Tačiau svarbiausia jos išraiška vis dėlto yra teisės taikymo procese, kai subjektui suteikiama galimybė savarankiškai pasirinkti vieną iš kelių leistinų sprendimų, remiantis ne tik įstatymo raide, bet ir teisiniais principais, proporcingumo, sąžiningumo ir teisingumo reikalavimais. Diskrecija šiuo požiūriu yra ne spraga ar teisės trūkumas, bet esminė sąmoningo ir atsakingo teisės taikymo sąlyga. Ji atsiranda ne kaip atsitiktinis procesas, bet kaip būtinas teisės veikimo mechanizmas, leidžiantis atsižvelgti į konkretų atvejį, teisingumo jausmą, vertybių svarstymą. Kaip pažymi E. Sruogis, kiekvienas socialinis, deskriptyvus, nenorminis faktas yra vertybinis ta prasme, kad jį galima vertinti per blogio ir gėrio, sąžiningumo ir nesąžiningumo sąvokas; dar daugiau, tie faktai, jei jie priimami teismo kaip visuomenės normalaus gyvenimo dalis, visada yra nulemti vertybinių faktų arba visuomenės vyraujančios kultūros ir sąmonės⁹⁷. Diskrecija leidžia teisei prisitaikyti prie gyvenimo įvairovės, o tai yra būtina lankstaus, socialiai jautraus teisės aiškinimo ir taikymo sąlyga.

Ypač svarbu suvokti, kad diskrecija nėra lygi savivalei. Ji turi būti pagrįsta ne tik formaliai, bet ir vertybiškai. Ši riba tarp leistinos diskrecijos ir neleistinos savivalės atsiranda per teisės principus, žinoma, pirmiausiai per teisingumo principo veikimą. Tai

⁹⁶BAKŠEVIČIENĖ, Rūta (2017). *Diskrecijos sąvoka Lietuvos viešojoje teisėje*. Teisė. 105, p.70

⁹⁷SPRUOGIS, Ernestas (2006) *Teismo aiškinimo probleminiai aspektai*. Jurisprudencija: mokslo darbai, Nr. 8(86), p. 61.

reiškia, kad net tada, kai įstatymas leidžia pasirinkimą, sprendimo pagrįstumas turi būti aiškinamas per vertybinius kryptis. Diskrecija yra neatsiejama žmogaus veikimo dalis, turinti psichologinį ir socialinį pagrindą, todėl jos egzistavimo negalima ignoruoti. Dėl šios sąvokos daugiapusiškumo sunku apibrėžti ją vienareikšmiškai, tačiau skirtinguose sprendimų priėmimo lygmenyse tinkamas diskrecijos esmės ir prigimties suvokimas yra būtinas siekiant teisingumo⁹⁸.

Teisė, būdama universalus reguliavimo instrumentas, negali iš anksto numatyti visų įmanomų kontekstų. Todėl, diskrecija tampa būtina tam, kad būtų užtikrinta ne tik normų formalioji taikymo galimybė, bet jų prasmės išpildymas konkrečiame gyvenimo atvejuje. Trumpai aptarti diskrecijos sąvoką benrąja prasme yra reikšminga siekiant toliau geriau pasigilinti į teisėjo vaidmenį teisės taikymo procese, nes būtent teisėjui diskrecija suteikia ne tik galią, bet ir pareigą priimti moralinius sprendimus.

Teisėjo diskrecija yra viena svarbiausių ir kartu sudėtingiausių teisės taikymo dalių. Tai teisėjo įgaliojimas pasirinkti vieną iš kelių galimų sprendimo alternatyvų tais atvejais, kai teisės norma nėra imperatyvi, palieka vertinimo erdvę ar numato lankstumą, priklausomą nuo tam tikrų konkrečių aplinkybių. Kaip teigia A. Barak, teisėjo diskrecija tai yra galėjimas rinktis, kai teisės normos leidžia, priimti vieną iš tam tikrų sprendimų⁹⁹, tačiau ši galimybė visada turi būti taikoma pagal įstatymą, vertybes ir teisinę atsakomybę.

Diskrecijos mastą lemia ir konkreti teisės šaka, ir normos pobūdis. Pavyzdžiui, civilinėje teisėje diskrecijos ribos platesnės, potencialiai, leidžiama daugiau vertinimo, atsižvelgiant į sąžiningumą, protingumą, ginčo šalių interesų pusiausvyrą. Baudžiamojoje teisėje diskrecija labiau susaistyta teisinėmis garantijomis. Diskrecija tampa savotiška lankstesnės teisės priemone, nes ji leidžia teisės sistemai reaguoti į sudėtingas, neišsprendžiamas ar išskirtines situacijas, kurios negali būti iš anksto reglamentuotos.

Teisėjo diskrecija glaudžiai susijusi su teisės principais. Kaip nurodo, V. Mikelėnas, teisės principai yra svarbus teisėjo diskrecijos, jo savivalės ribojimo instrumentas¹⁰⁰. Šiame darbe aktualiausias aptartinas klausimas ir yra teisėjo diskrecijos sąsaja su teisingumu

⁹⁸GUMBIS, Jaunius (2018) *Teisinis argumentavimas: realistinis požiūris*. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, p.196.

⁹⁹BARAK, Aharon (1989) *Judicial Discretion*. New Haven and London: Yale University Press, p. 7.

¹⁰⁰MIKELĖNAS, Valentinas (2009) *Interpretacinis žaismas, arba kaip kurti teisę be parlamento*. Jurisprudencija. 2009, 2(116), p. 86.

principu. Kaip tai atsispindi Lietuvos teismų praktikoje bus kalbama vėliau, dabar svarbu dar iš teisės doktrinos pusės pasigilinti kas yra kalbama šia tema.

Remiantis faktu, kad diskrecijos esmė glūdi pasirinkime, tačiau pasirinkimas teisėje nėra neutralus, nes jis turi būti pagrįstas ne tik norma, bet ir vertybiniu jos įprasminimu. Būtent teisingumo principas šiuo atveju tampa esmine atrama, kuri leidžia vertinti, ar konkreti diskrecijos realizacija yra priimtina ne tik teisiškai, socialiai bet ir morališkai. Teisingumo principas teisės doktrinoje laikomas ne tik vertybiniu idealu, bet ir praktiniu teisės taikymo įrankiu, kuris riboja bei orientuoja diskreciją, šiuo atveju, ypač teisėjo diskreciją. Teisingumas neatsiejamas nuo teisės taikymo realybės, nes, kaip pabrėžia G. Lastauskienė, teisės principai, įskaitant teisingumą, yra konstituciškai integruoti teisės sistemos elementai, be kurių teisinis sprendimas netenka prasmės¹⁰¹. Tai ypač svarbu situacijose, kai teisės normos suteikia laisvę vertinti, nes tokiu atveju teisingumo principas tampa esminiu atramos tašku sprendžiant, kokia sprendimo kryptis yra ne tik teisėta, bet ir teisinga.

Galima teigti, kad teisėjo diskrecija negali būti atsieta nuo konstitucinių vertybių, nes ji yra leistina tik tiek, kiek neprieštarauja pamatiniams teisės principams. Su šia problematika taip pat yra susiję teismo ir teisėjo nepriklausomumo principo aspektai, nes į jo turinį įeina ir reguliavimas kuris nurodo, kad, pavyzdžiui, kaip pažymėta Konstitucinio Teismo praktikoje, teisėjas neprivalo jokiai valstybės institucijai ar pareigūnams aiškintis dėl savo nagrinėjamų bylų, nes toks procesinis nepriklausomumas yra teisingo bylos nagrinėjimo sąlyga¹⁰² vis dėlto vėliau tai buvo papildomai analizuojama ir konstatuota, kad nuolatos pasikartojantis ir šiukštus procesų ir taikomų reikalavimų pažeidimai yra pagrindas vertinti teisėjo darbą ir potencialiai nustatyti tai kaip, netinkamą pareigų atlikimą, reikiamos kvalifikacijos stoką, kas gali baigtis atitinkamos drausminės atsakomybės taikymu arba net atleidimu iš pareigų¹⁰³. Tai rodo, kad net jeigu pagal įstatymus ir kitus teisės aktus yra leidžiamai sprendimo laisvė, teisėjas yra įpareigotas vertinti, ar jo pasirinktas sprendimas neprieštarauja bendrajam teisingumo jausmui ir konstitucinei dvasiai.

Kitas aptartinas aspektas yra teisėjo pareiga įgyvendinti teisingumą, kuri apima ne tik formalų teisės normos taikymą, bet ir moralinį, socialinį jos turinio vertinimą. Kaip pažymi

¹⁰¹LASTAUSKIENĖ, Giedrė. *Korektiško teisės principų taikymo prielaidos*, Teisė, 2012, t. 85, p. 47

¹⁰²Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. sprendimas. Bylos nr. 16-98.

¹⁰³Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 11 d. sprendimas. Nr. KT9-S6-2014

A. Gumuliauskas, sprendžiant teisinį klausimą neužtenka vien akiai taikyti įstatymą, visada būtina išsiaiškinti, ar konkreti teisės norma atitinka Konstitucijoje įtvirtintas nuostatas, nepažeidžia prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių bei ar taikomos sankcijos yra proporcingos¹⁰⁴. Tokiu būdu teisingumo principas tampa neatsiejama diskrecinio sprendimo dalimi, įpareigojančia teisėją atsižvelgti į sprendimo atitiktį pamatiniams vertybiniais kriterijams. R. Dworkinas dar labiau sustiprina šį principinį požiūrį. Jis rašo, kad kiekvienoje teisinėje sistemoje esama situacijų, kai teisės normos nepateikia jokio atsakymo, dėl to teisėjai privalo pasirinkti sprendimą, kitaip tariant pasinaudoti teisėjo diskrecija¹⁰⁵. Tokiu atveju, kai normos neduoda aiškaus rezultato, teisėjas remiasi vertybėmis, tarp kurių teisingumas yra pamatinė atrama. Tai lemia, kad diskrecija nėra laisvas vertinimas be ribų, bet vertybinis pasirinkimas, kuriame teisingumo principas atlieka ribojamąją ir įpareigojančią funkciją.

Kita vertus, vertybinė diskrecijos reikšmė neleidžia teisėjui veikti pagal subjektyvius įsitikinimus ar vien individualų vertinimą. Kaip pažymi E. Kūris, diskrecija turi būti ribojama teise, ypač tada, kai kyla grėsmė subjektinių teisių ir teisės taikymo pažeidimui¹⁰⁶. Visi asmenys turi būti traktuojami vienodai pagal įstatymą, tačiau tai nedraudžia taikyti skirtingą teisinį reguliavimą, jei egzistuoja objektyviai pagrįsti skirtumai tarp jų teisinės padėties. Būtent teisingumas šioje situacijoje užtikrina pusiausvyrą tarp teisėjo laisvės ir pareigos jis įpareigoja sprendimą sieti ne su asmeniniu pasirinkimu, bet su bendroju teisės tikslu.

Apibendrinant, teisingumo principas yra neatskiriamas nuo teisėjo diskrecijos, nes galima teigti, kad jis ją formuoja, nukreipia ir riboja. Teisingumo principas ne tik suteikia diskreciniam sprendimui vertybinį turinį, bet ir saugo jį nuo savivalės, tuo pačiu užtikrindamas, kad sprendimas atitiktų ne tik įstatymą, bet ir konstitucinį sąžiningumo, proporcingumo bei žmogaus orumo standartą. Tai leidžia teisėjui veikti ne kaip formalios normos taikytojui, bet kaip vertybiškai atsakingam teisingumo vykdytojui.

¹⁰⁴GUMULIAUSKAS, Alenas, (2003) *Teisingumo principas ir jo reikšmė naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse*, Teisė, Nr. 48, p. 96

¹⁰⁵DWORKIN, Ronald (1963) *Judicial Discretion*. The journal of Philosophy, 1963, No.21, pl. 624.

¹⁰⁶KŪRIS, Egidijus; ANDRIUŠKEVIČIUS, Arvydas; ISOKAITĖ, Indrė ir kt. (2015) *Krizė, teisės viešpatavimas ir žmogaus teisės*, Šiauliai: UAB „Titnagas“, p. 39.

2.2. Teisingumo principo įgyvendinimas per teisėjo diskreciją: teismų praktikos analizė

Šiame skyriuje nagrinėjama, kaip teisėjo diskrecija tapo svarbiu instrumentu įgyvendinant teisingumo principą. Vis dėlto reikia daugiau paanalizuoti teismų praktiką ir pamatyti, kaip teisėjo sprendimų laisvė derinama su aukštesnėmis vertybėmis, užtikrinant, kad sprendimai būtų ne tik formaliai teisingi, bet ir atitiktų konkrečios bylos moralinius bei teisinius kriterijus. Manoma, kad siekiant gauti atsakymus į kuo daugiau su tema susijusių aspektų aktualu yra išsikelti tam tikrus probleminius klausimus, kuriuos atsakinėjant, per realias situacijas pradeda aiškėti bendras vaizdas ir tikroji reguliavimo situacija. Keliami klausimai yra:

- a) Teisėjo diskrecijos ribos ir vertybinis sprendimo pagrindas;
- b) Diskrecijos taikymas teisės spragų ir neapibrėžtumo situacijose;
- c) Teisėjo etikos normų įtaka diskrecijos taikymui.

Analizuojama LAT ir LVAT praktika apimanti laiko rėžį nuo 2024 metų sausio iki 2025 metų kovo mėnesio. Konkretūs pavyzdžiai buvo pasirenkami nešališkai, vadovaujantis tuo, kad, pavyzdžiui, konkretus nutarimas turi sąsają su nagrinėjama tema ir nurodo aktualias faktus kurie, potencialiai, padės suprasti temo problematiką ir reguliavimą.

Teisėjo diskrecijos ribos ir vertybinis sprendimo pagrindas

Teisėjo diskrecija, kaip procesinio sprendimo laisvė, yra ribojama tiek teisės normomis, tiek esminiais teisingumo ir vertybinio pagrįstumo principais. Todėl, pažiūrėkime, ką apie tai yra kalbama teismų praktikoje keletame LAT ir LVAT nutarimų.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gruodžio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-256-976/2024 atskleidžia svarbią teisėjo diskrecijos ribų taikymo praktiką, susijusią su parengiamojo teismo posėdžio reikšme ir vertybiniu sprendimų pagrindimu. Sprendžiama, ar teismas pagrįstai pasinaudojo diskrecija atidedamas bylos nagrinėjimą bei įvertindamas procesinių dalyvių: nuteistojo, gynėjo ir prokuroro pateiktus prašymus. Sprendimo kontekste ypač svarbu tai, kad teismas pabrėžė pareigą sudaryti sąlygas visiems proceso dalyviams aktyviai dalyvauti byloje, kartu užtikrinant nešališką ir efektyvų teismo procesą¹⁰⁷.

Teisėjo diskrecijos įgyvendinimas byloje įgavo dvejopą pobūdį, nes viena vertus, tai buvo būtina sąlyga proceso sąžiningumui ir nuteistojo teisių apsaugai užtikrinti, kita vertus, tai tapo mechanizmu, padedančiu riboti galimus procesinius piktnaudžiavimus. Teismas

¹⁰⁷Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gruodžio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-256-976/2024.

aiškiai pabrėžė, kad prašymų, pateiktų parengiamojoje teisiamojo posėdžio dalyje, sprendimas yra neatsiejama teismo nagrinėjimo dalis ir nerodo teismo šališkumo¹⁰⁸. Šis teiginys rodo, kad diskrecijos taikymas negali būti suvokiamas kaip grynai formali ar techninė procedūra, ji įgyja vertybinę pagrindą, nes padeda įgyvendinti sąžiningo proceso principą. Teismas, vertindamas kiekvieną prašymą, siekia ne mechaninio teisingumo, bet realios pusiausvyros tarp procesinių teisių ir proceso efektyvumo. Vertinant teismo sprendimą atidėti bylos nagrinėjimą, akivaizdu, kad toks veiksmas buvo neatsiejamas nuo nuteistojo teisių apsaugos. Pasak teismo, nusprenddamas bylos nagrinėjimą atidėti dėl to, kad būtų užtikrinta nuteistojo teisė dalyvauti apeliaciniame procese, ir kartu išspręsdamas gynėjų pateiktus prašymus, apeliacinės instancijos teismas nepademonstravo šališkumo¹⁰⁹. Šis momentas išryškina diskrecijos, kaip vertybinio instrumento, svarbą: teisėjas, vadovaudamasis diskrecija, privalo ne tik užtikrinti procesinį formalumą, bet ir realų dalyvavimą bei galimybę pasinaudoti gynybos teise. Toks sprendimo pagrindas rodo, kad teisėjo veiksmai grindžiami ne tik teisės normomis, bet ir pagrindiniais teisingumo principais.

Kita vertus, diskrecijos ribos atsiskleidžia ir tada, kai prašymai, nors formaliai pagrįsti proceso teisėmis, neatitinka tikslingumo ar racionalumo kriterijų. Teismas, vertindamas gynėjo prašymą išreikalauti informaciją apie užsienio valstybių teisinį reguliavimą dėl narkotikų disponavimo, jį įvardijo kaip „akivaizdžiai nepagrįstą“⁴. Ši pozicija atspindi diskrecijos ribojimo funkciją, kad teismas veikia kaip filtro mechanizmas, turintis teisę atsisakyti prašymų, kurie akivaizdžiai nepasitarnauja bylos nagrinėjimui ir galėtų neproporcingai pailginti procesą. Tokiu būdu teisėjo diskrecija tampa atsakingu pasirinkimu tarp veiksmingo proceso užtikrinimo ir nepagrįstų, laiko ir išteklių reikalaujančių procesinių veiksmų atmetimo.

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2024 m. rugpjūčio 7 d. nutartyje administracinėje byloje Nr. eA-2030-662/2024 teisėjų kolegija pasisakė dėl teisėjo diskrecijos taikymo sprendžiant prašymą priteisti 500 Eur išlaidų advokato pagalbai apmokėti ir vertino, ar yra pagrindas šią sumą mažinti. Teisėjo diskrecija, kaip procesinio sprendimo laisvė, yra ribojama tiek teisės normomis, tiek esminiais teisingumo ir vertybinio pagrįstumo principais. Administracinėje byloje buvo sprendžiama, ar pareiškėjų reikalaujama suma advokato pagalbai apmokėti turėtų būti sumažinta, atsižvelgiant į bylos

¹⁰⁸Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gruodžio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-256-976/2024.

¹⁰⁹Ibid.

specifiką, proceso sudėtingumą ir paslaugų turinį¹¹⁰. Teismas analizavo, ar teisinės paslaugos buvo būtinos ir proporcingos bylos pobūdžiui, o sprendimą priėmė atsižvelgdamas į visumą: pareiškėjų atstovavimo formą, bylos procesinę eigą bei atsakovo pateiktą apeliacinį skundą. Diskrecijos ribos šiuo atveju atsiskleidė kaip atsakingo vertinimo būtinybė, ne tik formali, bet ir vertybinė. Teismas nustatė, kad vadovaudamasi protingumo, sąžiningumo, teisingumo principais, padaroma išvada, kad nėra pagrindo mažinti pareiškėjų prašomą priteisti 500 Eur išlaidų advokato pagalbai apmokėti sumą.¹¹¹ Tokiu būdu teismas nubrėžia diskrecijos taikymo gaires, kad sprendimai turi būti ne tik teisėti, bet ir sąžiningi. Vertinant procesines išlaidas, būtina žvelgti plačiau: į paslaugų pagrįstumą, teisingumo principų išlaikymą ir pusiausvyrą tarp šalių.

Reikšminga ir tai, kad įvertintas ne tik pareiškėjų reikalavimas, bet ir atsakovo pozicija, kad <...>.išnagrinėjus atsakovo apeliacinį skundą <...>¹¹². Teismas veikė kaip balansuojanti institucija, kuri vertina tiek gynybos, tiek ginčo priešingos pusės argumentus. Šis aspektas sustiprina diskrecijos sampratą kaip subalansuoto sprendimo priemonę.

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo Išplėstinė teisėjų kolegija 2024 m. spalio 23 d. nutartyje administracinėje byloje Nr. eA-114-525/2024 pasisakė dėl teisės taikyti Užimtumo įstatymo 44 straipsnio 7 dalies 4 punkte įtvirtintą diskreciją, sprendžiant dėl Vietinės užimtumo iniciatyvos (toliau – VUI) projekto įgyvendinimo termino pratęsimo. Teisėjo diskrecija, kaip sprendimų lankstumo priemonė, reikalauja vertybinio pagrindimo, ji negali būti taikoma formaliai, ypač kai įstatymas palieka sprendimui atviras ribas. Analizuojama, kaip turi būti aiškinama norma, leidžianti įgyvendinti užimtumo projektus ilgesniu nei 10 mėnesių laikotarpiu, kai įstatymas konkretaus termino nenurodo¹¹³. Teismas pabrėžė, kad tokio pobūdžio sprendimas turi būti grindžiamas ne tik faktiniu projekto įgyvendinimo poreikiu, bet ir vertybinėmis nuostatomis teisingumu, proporcingumu ir protingumu. Teismas nurodė: užimtumo įstatymo 44 straipsnio 7 dalies 4 punkte yra įtvirtinta galimybė VUI projektus įgyvendinti ir ilgesniu nei 10 mėnesių terminu, tačiau konkrečių šio termino pratęsimo atvejų bei laikotarpių Užimtumo įstatymas atskirai nedetalizuoja.¹¹⁴ Šis fragmentas atskleidžia, kad įstatymas palieka sprendimo erdvę, ją turi užpildyti teismo sprendimas, pagrįstas ne tik formalia norma, bet ir situacijos realumu.

¹¹⁰Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2024 m. rugpjūčio 7 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-2030-662/2024, Teisminio proceso Nr. 3-61-3-01247-2024-5.

¹¹¹Ibid.

¹¹²Ibid.

¹¹³Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo Išplėstinės teisėjų kolegijos 2024 m. spalio 23 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-114-525/2024, Teisminio proceso Nr. 3-61-3-01095-2022-4.

¹¹⁴Ibid.

Tokiu atveju teisėjo diskrecija tampa atsakomybės forma, ne vien galimybė, bet ir pareiga veikti išmintingai.

Dar aiškesnį vertybinį pagrindą teismas suformulavo nurodydamas, kad VUI projekto įgyvendinimo termino pratęsimo laikotarpis kiekvienu konkrečiu atveju turėtų būti vertinamas individualiai, atsižvelgiant į teisingumo, proporcingumo ir protingumo kriterijus, įgyvendinamos priemonės tikslus bei pačių aplinkybių, dėl kurių yra pratęsiamas VUI projekto įgyvendinimo terminas¹¹⁵. Ši ištrauka akcentuoja esminį aspektą, kad sprendimas dėl termino nėra aritmetinė formulė, o socialinis ir administracinis vertinimas. Diskrecija čia siejama su teisingumu, sprendimo pagrindas turi būti realybėje, o ne abstrakčiose nuorodose.

Ši nutartis pabrėžia keletą svarbių diskrecijos ribų aspektų. Pirma, teisėjo sprendimas dėl termino pratęsimo turi būti vertybiškai pagrįstas, tai yra teisingumas, proporcingumas ir protingumas nėra abstraktūs, jie reikalauja vertinimo, kuris būtų orientuotas į teisinės normos tikslą ir socialinį kontekstą. Antra, individualus požiūris yra būtinas, nes kiekvienas projektas skirtingas, todėl vienodo termino ar automatinio sprendimo taikymas neatitiktų nei įstatymo dvasios, nei tikslų. Trečia, teismo diskrecija šiuo atveju yra dinamiška, ji turi gebėti prisitaikyti prie konkrečios situacijos, kartu išlaikant bendrą teisės nuoseklumą.

Apibendrinant, teismų praktikoje teisėjo diskrecijos ribos išryškėja įvairiuose procesuose nuo sprendimų dėl bylos nagrinėjimo tvarkos iki procesinių išlaidų vertinimo ar teisinių terminų taikymo. Diskrecija taikoma ne kaip formalus pasirinkimas, bet kaip atsakingas sprendimas, grįstas vertybiniais principais: teisingumu, protingumu, sąžiningumu ir proporcingumu. Ji reikalauja individualaus situacijos vertinimo, kontekstinių aplinkybių supratimo bei gebėjimo suderinti teisės normų raidę su jų dvasia. Toks požiūris užtikrina, kad diskreciniai sprendimai nebūtų mechaniniai ar šališki, bet atitiktų bendrą teisinės valstybės principų visumą.

Diskrecijos taikymas teisės spragų ir neapibrėžtumo situacijose

Diskrecijos taikymas teisės spragų ir neapibrėžtumo situacijose yra itin aktualus teisminėje praktikoje, kai įstatymo tekstas nesuteikia aiškaus atsakymo arba palieka atviras interpretacijos ribas. Tokiais atvejais teisėjas turi pareigą priimti sprendimą remdamasis ne tik įstatymo raide, bet ir jo tikslu bei bendraisiais teisės principais. Šioje dalyje bus analizuojama, kaip tokiose situacijose diskrecija buvo taikoma konkrečiose teismų nutartyse.

¹¹⁵Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo Išplėstinės teisėjų kolegijos 2024 m. spalio 23 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-114-525/2024, Teisminio proceso Nr. 3-61-3-01095-2022-4.

LAT 2025 m. sausio 23 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-39-489/2025 teisėjų kolegija nagrinėjo diskrecijos ribas aiškinant netiksliai apibrėžtas teisės normas, susijusias su nusikalstamos veikos dalyko vertinimu. Diskrecijos taikymas teisės spragų ar neapibrėžtumo situacijose reikalauja ne tik normos interpretacijos, bet ir vertybinio vertinimo, nes sprendimas turi atitikti įstatymo tikslą, neapsiribojant vien griežtu lingvistiniu aiškinimu. Kilo klausimas, ar neteisėtai įrengtos ir panaudotos įrašymo priemonės gali būti laikomos nusikalstamos veikos dalimi pagal tuo metu galiojusią BK 295 straipsnio redakciją¹¹⁶. Nuteistasis ginčijo inkriminacijos pagrindą remdamasis lingvistiniu „specialios technikos“ išskyrimu, tačiau teismas atmetė šį siaurą aiškinimą, akcentuodamas normos esmę ir praktinį jos taikymą. Teismas nurodė, kad pagal nuteistajam inkriminuotos nusikalstamos veikos metu galiojusią BK 295 straipsnio redakciją, baudžiamoji atsakomybė buvo nustatyta tam, kas neteisėtai įrengė ar panaudojo ne technines priemones <...>¹¹⁷. Tai pabrėžia, kad sprendžiant dėl atsakomybės taikymo, reikšmė teikiama ne abstrakčiai terminologijai, o realiam veikos turiniui, kitaip tariant neteisėtumui, veiksmų pobūdžiui ir pasekmėms. Svarbi pozicija išreiškiama aiškinant, kodėl teismas atmetė siaurą lingvistinį skundą, teismas išaiškino, kad tiek teisėkūros dokumentuose, tiek galiojamiame įstatyme specialios technikos ir techninių priemonių sąvokos nebuvo skiriamos būtent pagal tam tikrus įrangos požymius <...>¹¹⁸. Šis vertinimas rodo, kad teisėjo diskrecija leido atsisakyti formalaus, paviršutiniško aiškinimo, nes tokia pozicija būtų sudariusi galimybę apeiti baudžiamosios atsakomybės taikymą per grynai techninį žodžių išskaidymą. Praktinė šio aiškinimo reikšmė įtvirtinta formuluotėje, nurodančioje, kad jei neteisėtai, teisės aktų uždraustu būdu įrengiant, panaudojant įrašymo priemones galima slapta kontroliuoti ir (ar) fiksuoti fizinių asmenų veiksmus, pokalbius, <...> tokia įranga laikytina nusikalstamos veikos <...> dalyku¹¹⁹. Tokiu būdu sprendimo pagrindas tampa aiškiai vertybinis, nes esminis veiksnys yra ne daikto pavadinimas, o jo funkcija, panaudojimo būdas ir poveikis žmogaus teisėms. Tai diskrecijos pavyzdys, kai teismas sprendžia esminį klausimą, ar buvo padarytas pažeidimas, o ne pasiklysta terminų aiškinime.

Ši byla parodo, kaip teisinis neapibrėžtumas ar terminų netikslumas sukuria erdvę teisėjo diskrecijai, tačiau ši erdvė negali būti naudojama atsietai nuo teisės vertybių. Teismas, atsisakydamas siauro lingvistinio aiškinimo, išlaikė diskrecijos balansą,

¹¹⁶Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. sausio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-39-489/2025.

¹¹⁷Ibid.

¹¹⁸Ibid.

¹¹⁹Ibid.

sprendimas pagrįstas veikos pavojingumo, neteisėtumo ir pasekmių vertinimu, o ne abstrakčiomis sąvokomis. Tai patvirtina, kad diskrecija tokiose situacijose yra būtinas teisės taikymo įrankis, bet ji veikia tik tada, kai remiasi objektyviu pažeidimo turiniu ir teisingumo siekiu.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. lapkričio 19 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-241-387/2024 teisėjų kolegija pasisakė dėl teismo diskrecijos taikymo sprendžiant procesinių išlaidų priteisimo klausimą, kai įstatymas tiesiogiai nereglamentuoja, ar išlaidos gali būti atlygintinos, jei jas apmokėjo kitas, byloje nedalyvaujantis asmuo. Sprendimų priėmimas teisės spragų ar reglamentavimo neapibrėžtumo sąlygomis reikalauja teisėjo gebėjimo remtis ne vien formalia norma, bet ir vertybiniu požiūriu į ginčo esmę bei proceso sąžiningumą. Šioje byloje buvo sprendžiama, ar galima atlyginti atstovavimo išlaidas proceso dalyviui, jei šias išlaidas faktiškai apmokėjo kitas asmuo¹²⁰. Teismas, neturėdamas aiškios normos baudžiamojo proceso kodekse, pasitelkė vertybinį principą „tas, kas veikia per kitą, veikia pats“, kuris iki šiol taikytas civilinėse bylose, ir pritaikė jį analogiškai baudžiamojoje byloje. Teismas pažymėjo, kad bendrosios kompetencijos teismų praktikoje, sprendžiant, ar bylinėjimosi (proceso) išlaidos buvo realiai patirtos, paprastai nesiaiškinama, kas faktiškai apmokėjo atitinkamas išlaidas¹²¹. Šis požiūris atskleidžia teisės taikymo lankstumą, išlaidos vertinamos pagal jų paskirtį ir suteiktą naudą proceso dalyviui, o ne formalią apmokėtojo tapatybę. Reikšmingas momentas išryškėja nurodant, kad nustačius, kad mokama advokato ar advokato padėjėjo teisinė pagalba byloje dalyvavusiam asmeniui buvo suteikta, sprendžiama, kad yra pagrindas priteisti byloje dalyvaujančiam asmeniui atstovavimo išlaidų atlyginimą, nepaisant to, kad už jam suteiktas teises paslaugas sumokėjo kitas, nors ir byloje nedalyvaujantis, asmuo¹²². Tokia nuostata patvirtina, kad diskrecijos taikymas čia remiasi turinio, o ne formos viršenybe. Tai sudaro prielaidas teisingam išlaidų įvertinimui, nepriklausomai nuo finansavimo šaltinio. Teismas papildomai pažymėjo, kad šiuo klausimu pasisakyta tik civilinėse bylose, tačiau, teisėjų kolegijos vertinimu, tiek teisės doktrinoje, tiek teismų praktikoje galiojantis principas - „tas, kas veikia per kitą, veikia pats“ taikytinas ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas¹²³. Ši pozicija išplečia diskrecijos taikymo ribas, teismas formuoja precedentą, kuris atliepia bendrus teisės principus ir užtikrina, kad reglamentavimo spraga neatsilieptų sprendimo teisingumui.

¹²⁰Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. lapkričio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-241-387/2024.

¹²¹Ibid.

¹²²Ibid.

¹²³Ibid.

Ši byla atskleidžia kelis svarbius aspektus. Pirma, vertybiniai principai lemia tai, kaip sprendžiama spragos atveju sąžiningumas ir protingumas tampa pagrindu, kai trūksta aiškos normos. Antra, diskrecija tampa priemone išlaikyti sprendimų nuoseklumą skirtingose bylose, tiek civilinėse, tiek baudžiamosiose. Trečia, sprendžiant dėl proceso dalyvio teisių, esminė yra reali gauta paslauga, o ne formalūs jos apmokėjimo aspektai.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. kovo 19 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. e3K-3-32-701/2024 teisėjų kolegija sprendė dėl teismo diskrecijos taikymo situacijoje, kai įstatymas nereglamentuoja pareiškimo teritorinio teisingumo, o teismui tenka remtis bendraisiais teisės principais ir teisės analogija. Teisės spragų atveju teisėjo diskrecija tampa būtina tam, kad būtų užtikrintas ne tik formalus normų taikymas, bet ir realus teisingumo principo įgyvendinimas sprendžiant dėl procesinių veiksmų teisėtumo.

Byloje buvo sprendžiama, kaip vertinti teritorinį teisingumą, kai darbo ginčų komisijos sprendimas apskundžiamas ne per ieškinį, o per pareiškimą, kurio teisingumo taisyklės nėra aiškiai apibrėžtos¹²⁴. Teismas pažymėjo, kad tokiais atvejais būtina remtis teisės analogija ir bendrais principais, o ne formaliomis ieškinio struktūromis. Tai reiškia, kad diskrecija taikoma ne normos interpretavimo, bet normos kūrimo ribose, sprendimas tampa vertybiniu teisinės spragos užpildymu. Teismas konstatavo, kad siekiant apskųsti darbo ginčų komisijos sprendimą, <...> teismui teikiamas ne ieškinys, o pareiškimas¹²⁵. Šis teiginys išryškina, kad kai taikomas ne įprastas procesinis dokumentas, atsiranda poreikis iš naujo įvertinti, kokie kriterijai lemia teisingumą. Tai reiškia, kad teisėjas turi peržengti standartinį taikymą ir įgyvendinti principinį požiūrį į tai, kaip užtikrinti proceso tęstinumą. Toliau teismas pabrėžė, kad nesant panašius santykius reglamentuojančio įstatymo, pareiškimo teisingumas turi būti nustatomas vadovaujantis bendraisiais teisės principais (teisės analogija), taikant teritorinį kriterijų¹²⁶. Ši pozicija aiškiai įtvirtina diskrecijos kaip lanksčios vertinimo priemonės svarbą, sprendimo pagrindas čia yra teisės dvasios taikymas, o ne raidiškas reglamentavimas. Teisėjas, vadovaudamasis analogija, turi spręsti, kaip atkurti norminį aiškumą realioje situacijoje.

Dar aiškiau šis vertinimas atsiskleidžia teiginyje - pareiškimas yra teisingas tam teismui, kurio veiklos teritorijoje veikia šis sprendimą priėmusi darbo ginčų komisija¹²⁷. Tokia formuluotė leidžia apibrėžti spragos užpildymo ribas, o teritorinis kriterijus tampa

¹²⁴Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-32-701/2024.

¹²⁵Ibid.

¹²⁶Ibid.

¹²⁷Ibid.

objektyviai pagrįstu sprendimo tašku, kuris ne tik racionalus, bet ir atitinka sąžiningumo bei protingumo principus.

Šis atvejis atskleidžia tris esmines diskrecijos taikymo ypatybes. Pirma, kai norma neegzistuoja, teisėjas veikia teisės analogijos pagrindu, užtikrindamas, kad sprendimas būtų ne formaliai išvestas, bet vertybiškai pagrįstas. Antra, diskrecija įgyja kūrybinį pobūdį, ji naudojama sprendžiant procesinę spragą, o ne pasirenkant iš kelių galimų aiškių normų. Trečia, teismo sprendimas turi būti orientuotas į proceso realybę ginčą sprendžianti institucija yra tas objektas, kurio vieta lemia teisingumą, neatsižvelgiant į formalų dokumento pavadinimą.

Taigi, teismų praktika rodo, kad teisės spragų ir neapibrėžtumo atvejais diskrecija taikoma vertybiškai, nes atsisakoma formalaus aiškinimo, sprendžiant pagal veikos esmę, realius teisinius santykius ar faktinį paslaugų gavimą. Sprendimai grindžiami teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principais, siekiant užtikrinti aiškumą ir proceso teisingumą.

Teisėjo etikos normų įtaka diskrecijos taikymui

Diskrecija yra neatsiejama teisėjo veiklos dalis, tačiau jos taikymas privalo būti griežtai suderintas su teisėjo etikos normomis. Etikos principai, tai nešališkumas, santūrumas, pagarba proceso dalyvių teisėms, kas ne tik riboja sprendimų laisvę, bet ir padeda užtikrinti, kad sprendimai būtų priimami sąžiningai, skaidriai ir nekeltų pagrįstų abejonių dėl teismo nešališkumo. Šioje dalyje nagrinėjama, kaip etiniai įsipareigojimai formuoja diskrecijos ribas teisminėje praktikoje.

LAT 2024 m. gruodžio 17 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-277-648/2024 teisėjų kolegija nagrinėjo, kaip teisėjo diskrecija turi būti ribojama etikos principais, siekiant užtikrinti proceso sąžiningumą ir išvengti bet kokių išankstinių vertinimų, kurie galėtų pakenkti teisingam bylos nagrinėjimui ateityje. Etikos normos, kaip teisėjo veiklos gairės, tiesiogiai įtakoja diskrecijos taikymo ribas, ypač tais atvejais, kai teismo veiksmai gali suformuoti įspūdį apie išankstinį šališkumą ar pažeisti kaltumo nekaltumo prezumpciją. Vertinama, ar teismas, spręsdamas dėl bylos perdavimo prokurorui, gali vertinti bylos faktines aplinkybes ar įrodymus taip, kad tai galėtų būti suprasta kaip išankstinė kaltės prezumpcija¹²⁸. Teisėjų kolegija akcentavo būtinybę vengti bet kokių teiginių ar sprendimo motyvų, kurie galėtų daryti įtaką vėlesniam bylos nagrinėjimui ir sukelti pagrįstų abejonių dėl teisėjo nešališkumo.

¹²⁸Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gruodžio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-277-648/2024.

Teismas pažymėjo, kad nutartyje perduoti bylą prokurorui turi vengti bylos faktinių aplinkybių ir įrodymų (duomenų) vertinimo, pareikšto kaltinimo teisinio vertinimo ir išvadų dėl kaltinamojo, taip pat ir kitų asmenų, <...> kaltumo, taip siekdamas nepakenkti teisingam bylos nagrinėjimui vėlesniame procese¹²⁹. Ši ištrauka parodo, kad teisėjo diskrecija čia privalo būti taikoma itin atsargiai, nes sprendimas turi būti formalus, neanalitinis, nesukeliantis net užuominos apie galutinį bylos vertinimą.

Šioje byloje atsiskleidžia keli esminiai diskrecijos ir etikos sąveikos aspektai. Pirma, neutralumas, teisėjas negali išreikšti pozicijos, kuri galėtų būti suprasta kaip išankstinė. Antra, sąžiningumo principas, sprendimas turi ne tik būti teisingas, bet ir atrodyti teisingas, nepriklausomas. Trečia, proceso apsauga, diskrecijos taikymas turi būti formalus, procedūriškai tikslus, neperžengiant leistinių etinių ribų.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. spalio 31 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-235-1214/2024 teisėjų kolegija nagrinėjo teismų ir teisėjų garbės bei orumo apsaugą kaip vieną iš teisminės nepriklausomybės garantijų, kartu keldama klausimą, kaip teisėjo diskrecija turi būti taikoma, kad būtų užtikrintas teisingumo principas, nepažeidžiant asmens saviraiškos laisvės. Etikos normos šiuo atveju tiesiogiai apibrėžia diskrecijos ribas jos turi padėti teismui pasirinkti sprendimą, kuris apsaugotų ne tik institucijos autoritetą, bet ir išlaikytų konstitucinių vertybių pusiausvyrą. Byloje buvo sprendžiama, kaip taikyti Baudžiamojo kodekso 232 straipsnio nuostatas, saugančias teisėjų garbę ir orumą nuo nepagarbos ar pažeminimo, neperžengiant saviraiškos laisvės ribų¹³⁰. Teismas pabrėžė, kad baudžiamosios teisės priemonės turi būti taikomos atsargiai, tik esant realiam pavojui teismų autoritetui ir teisingumo interesams. Nutartyje nurodoma, kad viena iš teismų, teisėjų nepriklausomumo garantijų yra jų garbės, orumo apsauga baudžiamosios teisės priemonėmis nuo nepagarbos, pažeminimo¹³¹. Tai atskleidžia, kad etikos normos čia veikia kaip neatsiejama diskrecijos dalis, teisėjas turi saugoti institucijos reputaciją ne tik išoriniu veiksmu, bet ir atsakingu sprendimų formavimu, paremtu proporcingumo ir poreikio vertinimu. Dar aiškiau tai išdėstyta, kai teismas paaiškina BK 232 straipsnio tikslą, sakoma, kad BK 232 straipsnyje nustatyta veika siekiama saugoti teisingumo interesus, teismų ir teisėjų autoritetą visuomenėje, profesinę reputaciją, teisėjo garbę ir orumą¹³². Šis teiginys

¹²⁹Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gruodžio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-277-648/2024.

¹³⁰Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. spalio 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-235-1214/2024

¹³¹Ibid.

¹³²Ibid.

rodo, kad teisingumo principas čia realizuojamas per visuomeninį pasitikėjimą teismais, jei institucijos autoritetas sumenkinamas, kenčia ne tik asmuo, bet ir pati sistema.

Šioje byloje atsiskleidžia trys diskrecijos taikymo bruožai etikos kontekste. Pirma, teismo sprendimas turi būti proporcingas, nes baudžiamoji atsakomybė neturi būti naudojama perteklinai. Antra, būtina pusiausvyra, kadangi, sprendimai negali prioritetizuoti vienos vertybės kitos sąskaita. Trečia, etika veikia kaip teisingumo garantija, sprendimo forma ir turinys turi atitikti tiek procesinius, tiek moralinius principus.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. spalio 22 d. nutartyje baudžiamajoje byloje Nr. 2K-235-1214/2024 teisėjų kolegija analizavo, kokios ribos taikytinos teisėjo diskrecijai, kai sprendžiama dėl galimo teisėjo nušalinimo ar bylos perdavimo kitam teismui dėl byloje dalyvaujančio asmens pareikštų abejonių dėl teismo nešališkumo. Šioje situacijoje teisėjo etikos normos įgauna ypač svarbią reikšmę, jos tampa ne tik elgesio gairėmis, bet ir konstitucinio teisingumo principo įgyvendinimo priemone, užtikrinančia, kad teismo sprendimas būtų nešališkas, objektyvus ir kartu apsaugotas nuo galimo procesinio piktnaudžiavimo. Kilo klausimas, ar vien tik proceso dalyvio išreikšta abejonė dėl teisėjo nešališkumo gali būti pagrindas nušalinti teisėją ar perkelti bylą kitam teismui¹³³. Teismas pabrėžė, kad nors tokios abejonės svarbios, jos nėra savaime pakankamos, nes sprendimas dėl nušalinimo turi būti grindžiamas objektyviais duomenimis, o ne subjektyviu įspūdiu. Teisėjų kolegija konstatavo, kad vien tik byloje dalyvaujančiam asmeniui kilusios abejonės dėl teisėjo (teismo) nešališkumo stokos nesudaro besąlygiško pagrindo nušalinti teisėją <...>¹³⁴. Tai rodo, kad teisėjo diskrecija sprendžiant tokį klausimą turi būti apribota ne tik procedūrinėmis taisyklėmis, bet ir etiniu įsipareigojimu saugoti proceso vientisumą bei atsakomybę už sprendimo pagrįstumą. Šį požiūrį sustiprina ištrauka: lemiamą reikšmę turi tai, ar nuogąstavimas gali būti laikomas objektyviai pagrįstu¹³⁵. Taigi, etikos normos čia veikia kaip filtro mechanizmas, teisėjas turi atsakingai įvertinti, ar pateikta abejonė kyla iš realios grėsmės nešališkumui, ar tik iš taktinių sumetimų. Toks vertinimas turi užtikrinti, kad būtų išvengta tiek šališkumo, tiek neteisėto spaudimo teismui.

Nutartyje, taip pat, išskirta reikšminga vertybinė nuostata, teigianti, kad perdavus bylą nagrinėti kitam teisėjui ar teismui, būtų sudarytos sąlygos teisingumą vykdyti ne tam teismui, kuris pagal įstatymo nustatytas teisingumo taisykles turi nagrinėti bylą¹³⁶. Šis teiginys patvirtina, kad teisingumo principas reikalauja saugoti teismo kompetenciją nuo

¹³³Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. spalio 22 d. nutartis baudžiamajoje byloje Nr. 2K-235-1214/2024

¹³⁴Ibid.

¹³⁵Ibid.

¹³⁶Ibid.

nepagrįsto kvestionavimo, tai yra būtina tiek dėl teisinio saugumo, tiek dėl proceso veiksmingumo ir pasitikėjimo teismais.

Apibendrinant, ši nutartis parodo, kad teisėjo diskrecijos taikymas nešališkumo kontekste reikalauja itin subalansuoto vertinimo. Tik vertinant objektyviai, laikantis etikos normų ir remiantis teisingumo principu, galima užtikrinti, kad procesas išliktų sąžiningas, o teismų autoritetas - nepajudinamas.

Taigi, teisėjo etikos normos reikšmingai riboja diskrecijos taikymą, nes padeda užtikrinti, kad sprendimai būtų priimami ne tik teisėtai, bet ir sąžiningai. Nešališkumo, santūrumo bei pagarbos principai veikia kaip gairės, kurių laikymasis leidžia išvengti šališkumo įspūdžio, ypač sprendžiant tarpinius procesinius klausimus. Teismų praktikoje pabrėžiama, kad teisėjas turėtų vengti perteklinio faktinių aplinkybių vertinimo, kai to nereikalauja proceso stadija, nes tai gali kelti pagrįstų abejonių. Tokiose situacijose etikos normos tampa būtinu filtru, padedančiu taikyti diskreciją atsakingai ir išlaikyti pasitikėjimą teisingumo sistema.

3. TEISINGUMO PRINCIPO ĮGYVENDINIMO IŠŠŪKIAI TEISĖJO DISKRECIJOJE

3.1. Teisingumo principo pažeidimo rizikos taikant diskreciją

Ankstesnėje dalyje analizuojama, kaip teisingumo principas gali būti įgyvendinamas per teisėjo diskreciją, remiantis konkrečiais teismų sprendimų pavyzdžiais. Praktika rodo, kad diskrecija, tinkamai pagrįsta ir orientuota į vertybiškai atsakingą teisės aiškinimą, gali tapti veiksmingu instrumentu siekiant realaus, o ne vien formalaus teisingumo. Tačiau kartu akivaizdu, jog teisėjo diskrecija nėra vien pozityvus reiškinys, nes jos taikymas neišvengiamai sukuria ir tam tikrų rizikų, kurios gali lemti nukrypimus nuo teisingumo principo esmės. Būtent tokios rizikos yra pagrindinis šios dalies analizės objektas. Nors teisės normos dažnai sąmoningai palieka tam tikrą vertinimo laisvę, kad būtų galima įvertinti konkrečią situaciją, ši laisvė gali virsti pavojumi, jei nėra aiškių ribų ar metodinių gairių, padedančių ją taikyti atsakingai. Teisėjo diskrecija, kaip individualaus sprendimo laukas, gali lemti teisės taikymą, kuris, nors ir atitinka įstatymo tekstą, nebūtinai atitinka jo dvasią ar teisingumo reikalavimus. Rizikos kyla tiek dėl teisinio reguliavimo spragų, tiek dėl teisės aiškinimo doktrinos neapibrėžtumo, taip pat dėl institucinio spaudimo, teisėjo asmeninių vertybinių nuostatų ar net procesinių aplinkybių, lemiančių nevienodą šalių padėtį. Šios rizikos ne tik kompromituoja teisingumo principą, bet ir mažina visuomenės pasitikėjimą teismais bei visa teisine sistema. Todėl būtina kryptingai identifikuoti pagrindinius šių rizikų šaltinius ir juos vertinti platesniame teisinės valstybės kontekste.

Toliau šioje dalyje bus nagrinėjami svarbiausi rizikos aspektai, kylantys iš pačios diskrecijos prigimties, teisės aiškinimo subjektyvumo, procesinės nelygybės galimybės bei institucinio teisingumo pažeidimų grėsmės.

Diskrecijos dvigubumas teisės teorijoje reiškia paradoksalų šio reiškinio pobūdį, kitaip tariant, tai priemonė, galinti tiek užtikrinti teisingumą, tiek tapti potencialiu jo pažeidimo šaltiniu. Skirtingai nei įstatymo taikymas mechaniniu būdu, diskrecija suponuoja teisėjo vertybinę atsakomybę, tačiau būtent ši atsakomybė gali būti iškraipyta, kai nėra aiškaus teisinio ar metodinio pagrindo. Šis diskrecijos aspektas atveria galimybę teisingumo principo pažeidimui, ypač kai vertinimo laisvė perauga į sprendimų nenuoseklumą ar net savavališką teisės interpretavimą. Teisės doktrinoje pabrėžiama, kad teisėjas, priimdamas diskrecinį sprendimą, neišvengiamai remiasi ne tik teisinėmis normomis, bet ir savo vidiniu vertybiniu suvokimu. A. Vaišvila pažymi, kad teisėjas, taikydamas įstatymą, pirmiausia privalo vertinti jo atitikimą pačiai teisei ir pamatiniams teisės principams. Tokiu būdu, teisėjas yra įpareigotas taikyti ne formalią normą, bet jos teisiškai ir vertybiškai pagrįstą

turinį¹³⁷. Būtent šis momentas leidžia kalbėti apie diskrecijos dvigubumą, kas yra suprantama, kaip erdvė sprendimui, kuri gali būti pagrįsta tiek teisės principais, tiek subjektyviomis nuostatomis. Dar problematiškesnė situacija kyla, kai teisėjas teisę traktuoja kaip formalių taisyklių visumą, ignoruodamas jų vertybinį pagrindą. Kaip pažymi V. Mikelėnas, teisės aiškinimas niekada nevyksta visiškai objektyviai, nes jį neišvengiamai veikia teisėjo individualios savybės, taip pat, jo vertybės, pasaulėžiūra, išsilavinimas ar net asmeniniai interesai. Tokia subjektyvumo įtaka sukuria riziką, kad diskrecijos taikymas bus nukreiptas ne į teisingumo principo realizavimą, o į asmeninį sprendimo supratimą. Todėl teisėjo diskrecija, nors ir būtina, turi būti vertinama kritiškai, kaip reiškinys, kuriame visada slypi galimybė nukrypti nuo objektyvių teisės principų¹³⁸. Tokiu būdu teisė tampa „neutralia sistema“, kurioje sprendimo pagrindumas nevertinamas per proporcingumo ar žmogaus teisių prizmę, o tik per teisės tekstą.

Ypač kritiškai diskrecijos dvigubumą vertina A. Gumbis teigdamas, kad teisėjo sprendimai dažnai priklauso ne tik nuo teisės normų, bet ir nuo subjektyvių veiksnių, pavydžiui, nuo teisėjo emocinės būsenos ar asmeninio priimtinumo kriterijų. Tai sukuria riziką, kad diskrecija bus grindžiama ne objektyviais, o emociniais ar psichologiniais motyvais, todėl teisėjo pasirinkimas gali tapti ne objektyviu teisės taikymu, bet asmeniniu vertinimu, kuris ne visada atitinka teisingumo principą.¹³⁹ Tokia situacija kelia tiesioginę grėsmę teisingumo principui, todėl, kad sprendimai tampa nebe nuspėjami ar vienodai taikomi, bet priklausomi nuo subjektyvios teisėjo reakcijos į situaciją. Šiame kontekste svarbu pabrėžti, kad diskrecijos dvigubumas nėra pati diskrecija, o tai, kaip ji suvokiama ir taikoma. Vienas ir tas pats įstatyminis pagrindas gali lemti tiek vertybiškai pagrįstą, tiek teisingumo principą pažeidžiantį sprendimą ir priklausomai nuo to, kaip teisėjas supranta savo vaidmenį, pareigą aiškinti teisę ir vertinti bylos faktus. Rizika išryškėja ne ten, kur diskrecija leidžia lankstumą, bet ten, kur nėra sukurtų orientyrų, kurie padėtų atskirti leistiną vertinimą nuo vertinimo, pažeidžiančio teisės principus.

Atsižvelgiant į tai, galima daryti išvadą, kad diskrecijos dvigubumas tampa rizikingu veiksmu tuomet, kai sprendimas grindžiamas ne vertybiniais argumentais, o psichologiniu ar instinktyviu pasirinkimu. Toks požiūris ne tik pažeidžia teisingumo principą, bet ir silpnina visuomenės pasitikėjimą teisine sistema. Todėl diskrecijos turinys turi būti

¹³⁷VAIŠVILA, Alfonsas (2006) *Teisės aiškinimas kaip teisės atpažinimas įstatymų tekstuose*, Jurisprudencija, 8(86), p. 8

¹³⁸MIKELĖNAS, Valentinas (2009) *Interpretacinis žaismas, arba kaip kurti teisę be parlamento*. Jurisprudencija, Nr. 2(116), p. 87

¹³⁹GUMBIS, Jaunius (2018) *Teisinis argumentavimas: realistinis požiūris*. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, p.196.

vertinamas ne vien kaip formali teisė pasirinkti, bet kaip vertybinė pareiga spręsti taip, kad būtų įgyvendinta ne tik įstatymo norma, bet ir jo tikslas.

Kitas reikšmingas diskrecijos taikymo rizikos aspektas yra teisėjo subjektyvumas. Diskrecija suponuoja tam tikrą sprendimo laisvę, tačiau šios laisvės įgyvendinimas visuomet priklauso nuo sprendimą priimančio asmens pasaulėžiūros, vertybinių nuostatų ir net emocinės būklės. Tai reiškia, kad net ir remiantis tomis pačiomis teisės normomis, skirtingi teisėjai gali priimti skirtingus sprendimus, priklausomai nuo to, kaip jie supranta pačią teisę ir teisingumą. Teisės doktrinoje plačiai pripažįstama, kad teisės aiškinimas niekada nėra visiškai objektyvus, nes teisė egzistuoja ne tik normų tekste, bet ir žmogaus, šiuo atveju teisėjo, sąmonėje. Subjektyvūs veiksniai, tokie kaip teisėjo gyvenimiška patirtis, išsilavinimas, vertybinės orientacijos ar net nuovargis, neišvengiamai įtakoja sprendimo priėmimo procesą¹⁴⁰. Tokia žmogaus prigimties savybė lemia, kad teisės interpretavimas tampa ne tik loginis, bet ir psichologinis procesas, kuriame dalyvauja daugiau nei formaliai taikytinos teisės normos.

Vertinimo subjektyvumas ypač ryškus tada, kai įstatymai numato alternatyvas arba palieka erdvės individualiam sprendimui. Tokiais atvejais teisėjas susiduria su būtinybe pasirinkti, o tai dažnai grindžiama ne vien teisiniais kriterijais. Diskrecija, kuri iš principo turėtų būti ribojama teisės principais, praktikoje kartais pasireiškia kaip sprendimų priėmimas vadovaujantis asmeniniu teisingumo pojūčiu. Tokiu atveju, kaip pastebėta mokslinėje literatūroje, sprendimo pagrindimu gali tapti ne objektyvūs teisės argumentai, bet teisėjui subjektyviai priimtinas variantas, grindžiamas emociniu komfortu¹⁴¹.

Subjektyvumo rizika tampa dar aktualesnė, kai teisėjas traktuoja teisę tik kaip formalių taisyklių visumą, tačiau jų prasmę interpretuoja remdamasis asmeniniu supratimu apie tai, kas jam atrodo „teisinga“. Kaip savo darbe pažymi D. Latvelė, remdamasi B. Cardozo įžvalgomis, teisėjo sprendimui galutinę formą dažnai suteikia ne tik teisinė argumentacija, bet ir asmeninė patirtis, moralinės nuostatos ar net intuityvūs vertinimai¹⁴². Tai suponuoja, kad net teisės principai, kurie turėtų atlikti objektyvaus reguliavimo funkciją, negali visiškai eliminuoti žmogiškojo veiksnio, nes jų interpretavimas neišvengiamai susijęs su asmeninėmis teisėjo vertybėmis. Toks diskrecijos realizavimas kelia pavojų ne tik konkrečios teisios ginčo objektyvumui, bet ir visos teisės sistemos vientisumui. Nuspėjamumo stoka, skirtingas normų traktavimas identiškose situacijose mažina

¹⁴⁰MIKELĖNAS, Valentinas (2009). *Interpretacinis žaismas, arba kaip kurti teisę be parlamento*. Jurisprudencija, 2(116), p. 87.

¹⁴¹GUMBIS, Jaunius (2018) *Teisinis argumentavimas: realistinis požiūris*. Vilnius: VU TF p. 160

¹⁴²LATVELĖ, Rūta (2010) *Teisėjo vaidmuo aiškinant teisę*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, pl. 120

visuomenės pasitikėjimą teismais ir suponuoja galimą teisingumo principo pažeidimą. Todėl subjektyvumas turėtų būti laikomas neatsiejamu, bet rizikingu diskrecijos aspektu, kuriam būtina išorinė kontrolė ir norminė orientacija, grįsta aiškiu teisės principų taikymu, o ne asmeniniais vertinimais.

Dar vienas aptartinas momentas yra apie tai, kad nors teisėjo nepriklausomumas yra vienas iš kertinių teisingumo garantijų elementų, realybėje jo įgyvendinimas dažnai susiduria su įvairaus pobūdžio instituciniu spaudimu. Ši rizika kyla ne vien iš išorinių veiksnių, bet ir iš pačios teismų sistemos vidaus: karjeros siekiai, hierarchinė priklausomybė, kolegų vertinimas ar proceso formalizavimas gali lemti tai, kad diskrecija bus realizuojama ne objektyviai, bet prisitaikant prie „sisteminės logikos“ ar institucinių lūkesčių. Institucinė priklausomybė ar vidinis spaudimas ypač ryškūs tose situacijose, kai teismų administracinė ar kolegiali struktūra formuoja tam tikrus precedentinius lūkesčius, dėl kurių teisėjas gali vengti priimti sprendimą, kuris, nors ir pagrįstas, prieštarautų įprastinei praktikai. Tokiu atveju teisėjo diskrecija iš esmės tampa ribota ne dėl teisės normų, o dėl neformalių sisteminių veiksnių. Kaip pažymi R. Merkevičius, pasitikėjimą teismais kuria ne tik sprendimų teisėtumas, bet ir jų nešališkumo išorinis įspūdis, todėl net subjektyvi šališkumo baimė gali paveikti visuomenės pasitikėjimą visa teisine sistema¹⁴³. Tai reiškia, kad spaudimas, net ir neformalioje formoje, sukuria struktūrinį iššūkį ne tik teisėjo vidinei laisvei, bet ir pačiam teisingumo principui.

Svarbi problema, tiesiogiai susijusi su teisingumo principo įgyvendinimu, yra konservatyvus teismų praktikos pobūdis. Teismai savo praktikoje neretai pabrėžia, kad tam tikros teisės normos yra „jau išaiškintos“, todėl pakartotinis jų aiškinimas gali būti laikomas pertekliniu ar net nepageidautinu. Tačiau būtent tokie atvejai reikalauja teisėjo drąsos, nebijoti kelti klausimų iš naujo, kai pasikeitė socialinis kontekstas ar normos taikymas kelia abejonių dėl atitikties teisingumo principui.

Vis dėlto praktikoje teisėjai, darbo autorės nuomone, galimai, dažniau renkasi „patogų“ sprendimo kelią, taikyti nusistovėjusią praktiką, net jei ji akivaizdžiai nebeatitinka visuomenės lūkesčių ar teisinės raidos. Tai lemia ne tik baimė sulaukti aukštesnės instancijos kritikos, bet ir institucinio prisitaikymo logika, kuri remiasi karjeros tikslais, vertinimo sistemomis bei formaliu nuoseklumo siekiu. Pavyzdžiui, pagal teisėjų veiklos vertinimo tvarkos aprašą, galima aiškiai matyti kokių kriterijų besilaikantis ir teisėjas yra vertinamas geriau ar blogiau, egzistuojanti net tiksli balų skaičiavimo sistema

¹⁴³MERKEVIČIUS, Remigijus. (2010) *Teismo nešališkumo principo samprata Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje*. Teisė, Nr. 76, p. 69

aiškiai nurodanti, kada teisėjas gali surinkti daugiausiai balų¹⁴⁴. Privalomas tokių vertinimų egzistavimas tam tikra prasme yra naudingas, nes nustato tam tikrus darbo standartus, bet kartu, realiai įtvirtina logiką, kad tik kriterijų tinkamai besilaikantis teisėjas bus laikomas gerai dirbančiu savo darbą. Tik kyla klausimas: ar baimė būti drąsiam ir nedrįsimas imtis iniciatyvos išsakyti kitokią nuomonę išties neprieštarauja teisingumo principo esmei, ypač kai siekiama elgtis teisingai individualiose situacijose, atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes? Toks požiūris gali atrodyti teisėtas, tačiau kartu jis silpnina teisingumo principo veiksmingumą, principo, kuris reikalauja ne tik laikytis įstatymo, bet ir nuolat vertinti, ar normos taikymas realiai užtikrina teisingumą. Teisėjo drąsa kelti naujus klausimus ar siūlyti pokyčius neturėtų būti laikoma taisyklės pažeidimu, o veikiau, konstitucine pareiga saugoti vertybinį teisės turinį. Teisingumo principas šiuo požiūriu tampa moraliniu ir profesiniu kompasu, įgalinančiu teisėją būti ne tik įstatymo taikytoju, bet ir vertybiniu jo sergėtoju.

Be to, teisėjo veiklos vertinimo sistema, formalūs kokybės kriterijai ar bylų paskirstymo praktikos irgi gali tapti netiesioginio spaudimo forma. Šiuo požiūriu aktualūs teisės teorijoje keliama klausimai apie sprendimo neutralumą: ar sprendimas priimtas laisvai, ar veikiamas aplinkos? Nors tokie veiksniai nepažeidžia įstatymo tiesiogiai, jie kelia abejonių dėl sprendimų motyvacijos ir nešališkumo. Teisminės nepriklausomybės samprata formaliai grindžiama Konstitucija ir teisinės valstybės principais, tačiau jų realizavimas priklauso ne vien nuo norminių garantijų, bet ir nuo pačios institucijos kultūros. Kaip nurodo O. Shcherbanyuk, teisminė valdžia turi atitikti ne tik formalų teisėtumo lygį, bet ir užtikrinti nešališką, nediskriminacinį teisingumą, kuris įmanomas tik esant realiai nepriklausomybei nuo išorinių ir vidinių veiksnių¹⁴⁵.

Taigi institucinis spaudimas, nors dažnai nematomas teisės tekstuose, gali lemti tai, kad teisėjo sprendimas bus grindžiamas ne individualia vertybine atsakomybe, bet atsargumu, siekiu išvengti prieštaravimų ar nepalankių vertinimų. Tokia padėtis suponuoja riziką, kad diskrecija bus panaudota ne kaip įrankis teisingumui įgyvendinti, o kaip būdas prisitaikyti prie institucinių lūkesčių, taip pažeidžiant tiek sprendimo nepriklausomumą, tiek ir patį teisingumo principą.

Šiek tiek plačiau panagrinėjus keletą galimų diskrecijos taikymo rizikų, susijusių su dvigubumu, subjektyvumu ir instituciniu spaudimu, keliančių ne tik teorinę, bet ir praktinę

¹⁴⁴Teisėjų tarybos nutarimas dėl teisėjų veiklos vertinimo tvarkos aprašo patvirtinimo, 2014 m, spalio 31 d. Nr. 13P-135-(7.1.2.), TAR 2014-11-04, aktuali redakcija nuo 2023-01-01

¹⁴⁵SHCHERBANYUK, Oksana; BZOVA, Laura (2023) *Access to Justice through the Prism of Judicial Practice and Legal Theory*. Teisė, Nr. 128, p 159

grėsmę teisingumo principo įgyvendinimui verta paminėti, kad šios rizikos, veikdamos teismo sprendimo turinį ir motyvaciją, gali sukurti sisteminį netikrumą dėl teisės taikymo objektyvumo, nuspėjamumo ir sąžiningumo. Tokiu būdu pažeidžiama ne tik bylos šalies teisė į teisingą sprendimą, bet ir visuomenės pasitikėjimas visa teisine sistema. Aktualu trumpai apžvelgti keletą galimų tokių rizikų pasekmių:

Viena svarbiausių galimų pasekmių yra teisės nuspėjamumo praradimas. Kai diskrecija realizuojama be aiškos vertybinės orientacijos arba tampa priklausoma nuo asmeninių ar sisteminių veiksnių, identiškosiose situacijose gali būti priimami skirtingi sprendimai. Tokia padėtis paneigia teisingumo principą, kuris suponuoja lygiateisišką elgesį su panašioje teisinėje padėtyje esančiais asmenimis. Be to, tai silpnina teisinio saugumo jausmą, kaip svarbią kiekvieno asmens teisių garantiją teisinėje valstybėje.

Antroji reikšminga pasekmė yra teismų sprendimų motyvavimo silpnėjimas arba formalizavimas. Kai teisėjas, veikiamas spaudimo ar subjektyvių nuostatų, nesiekia gilios teisės ir faktų analizės, sprendimo pagrindimas gali tapti paviršutiniškas, grindžiamas tik formaliu normos pritaikymu. Tokiu atveju išnyksta aiškus ryšys tarp diskrecijos panaudojimo ir teisingumo principo sprendimas tampa tik „teisingas pagal tekstą“, bet ne pagal esmę.

Trečioji pasekmė, tai visuomenės pasitikėjimo teisine sistema mažėjimas. Teisingumo principas turi ne tik norminę, bet ir vertybinę reikšmę: jis veikia kaip jungtis tarp teisės sistemos ir visuomenės suvokimo apie tai, kas yra teisinga. Kai sprendimų nepastovumas ar nepaaiškinamumas tampa norma, visuomenė pradeda teisę suvokti kaip nepatikimą, galimai šališką instrumentą. Kaip pažymi K. Jankauskas, teisės principai yra visos teisės sistemos pamatinės nuostatos, o jų ignoravimas ar iškreipimas kelia grėsmę ne tik konkrečiam procesui, bet ir teisės sistemos autoritetui¹⁴⁶.

Apibendrinant galima teigti, kad teisėjo diskrecijos taikymas, nors ir būtinas tam tikrose situacijose, gali kelti tam tikras rizikas teisingumo principui. Keletas galimų išskirtų grėsmių, tokių kaip, dvigubumas, subjektyvumas, institucinis spaudimas bei jų sukelti padariniai, tokie kaip sprendimų nepastovumas ar motyvavimo stokos pavojus gali lemti sumažėjusį teisės aiškumą, nuspėjamumą, o kartu ir visuomenės pasitikėjimą teismais. Šios rizikos rodo, kad diskrecija turi būti taikoma atsakingai ir tik aiškiai suprantant jos galimas pasekmes teisingumo principo įgyvendinimui.

¹⁴⁶JANKAUSKAS, Kęstutis (2004) *Teisės principų samprata ir jų formulavimo teisės aiškinimo aktuose ypatumai*. Jurisprudencija, Nr. 51(43), p. 19–20

3.2. Sąlygos ir priemonės užtikrinančios teisingumo principo taikymą teisėjo diskrecijoje

Atlikus analizę, kurioje buvo nagrinėjamos diskrecijos taikymo rizikos ir jų įtaka teisingumo principui, šioje dalyje bus aptariamos sąlygos ir priemonės, kurios padeda užtikrinti, kad teisėjo diskrecija būtų taikoma teisingumo principo ribose. Nors diskrecija suteikia teisėjui tam tikrą sprendimo laisvę, teisingumo principas lieka ne tik vertybine gaire, bet ir ribojamuoju instrumentu, užtikrinančiu, kad sprendimas būtų priimtas ne tik teisėtai, bet ir sąžiningai, atsižvelgiant į visus reikšmingus moralinius ir teisinius kriterijus. Šiame poskyryje bus analizuojama, kaip teisiniai metodai, instituciniai mechanizmai ir etikos reikalavimai padeda užtikrinti, kad teisėjo diskrecija būtų naudojama atsakingai ir teisingai.

Teisėjo diskrecija atsiranda kaip būtinybė tais atvejais, kai teisinė norma nėra išsami, konkreti arba pritaikoma tik bendrais bruožais. Ši sprendimų laisvė neišvengiamai sukuria potencialią riziką, kad sprendimas bus priimtas ne objektyviai, bet vadovaujantis asmeniniais teisėjo vertinimais. Todėl būtina ieškoti mechanizmų, kurie ne eliminuotų diskreciją, bet ją apribotų, pavyzdžiui, vienas tokių mechanizmų yra teisės principai. R. Dworkinas pažymi, kad teisėjas turi pareigą spręsti ginčą ne laisvai interpretuodamas įstatymus, bet pasitelkdamas bendruosius teisės principus, net ir tuomet, kai teisės norma atrodo neišsami¹⁴⁷. Tai reiškia, kad teisės principai nėra tik pagalbinė priemonė, nes jie tampa esmine struktūra, kuria grindžiama teisėjo pareiga užtikrinti teisingumą. Pasak R. Gumuliausko, teisės principai, o ypač teisingumo, turi įtakos ne tik įstatymų leidybai, bet ir jų taikymui, nes svarbiausia yra ne mechaninis teisės normos pritaikymas, o jos atitikimas žmogaus prigimtiniams teisėms ir vertybėms¹⁴⁸. Šis principinis požiūris lemia, kad net formaliai taikytina norma gali būti netinkama, jei ji prieštarauja fundamentalioms vertybėms. Paminėtina, kad E. Kūris pabrėžia, kad diskrecija iš esmės turi būti ribojama, nes teisėjas turi spręsti pagal teisę, o ne pagal savo nuožiūrą¹⁴⁹. Tokia pozicija suponuoja, kad teisinė sistema turi veikti ne kaip savarankiškų interpretacijų arena, o kaip vieninga vertybių erdvė, kurioje sprendimai grindžiami ne formaliais kriterijais, bet moraline atsakomybe. Teisės principų ribojamoji funkcija ypač aktuali situacijose, kai normos neatsako į visus teisinius klausimus. G. Lastauskienė pažymi, kad teismai negali apsiriboti „mechanišku“ teisės taikymu jie privalo vadovautis teisės dvasia, kuriai atstovauja

¹⁴⁷DWORKIN, Ronald (1963) *Judicial Discretion*. The journal of Philosophy, 1963, No.21, pl. 624.

¹⁴⁸GUMULIAUSKAS, Alenas, (2003) *Teisingumo principas ir jo reikšmė naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse*, Teisė, Nr. 48, p. 96.

¹⁴⁹KŪRIS, Egidijus; ANDRIUŠKEVIČIUS, Arvydas; ISOKAITĖ, Indrė ir kt. (2015) *Krizė, teisės viešpatavimas ir žmogaus teisės*, Šiauliai: UAB „Titnagas“, p. 39.

teisingumo principas¹⁵⁰. Kitaip tariant, teisėjas turi gebėti atskirti, kada pozityvioji teisė nukrypsta nuo esminių teisinių vertybių. Be to, kaip pažymi A. Vaišvila, Konstitucijoje įtvirtinta pareiga „klausyti tik įstatymo“ turi būti suprantama ne formaliai, bet per vertybinį filtrą: teisėjas turi įsitikinti, ar įstatymas neprieštarauja teisei, kaip Konstitucijoje įtvirtintai sistemai¹⁵¹.

Taigi, teisės principai ne tik riboja teisėjo diskreciją, bet ir suteikia vertybinį pagrindą teisingam, konstituciškai suderintam sprendimui. Jie veikia kaip jungtis tarp rašytinės teisės ir gyvosios, vertybinės teisės sampratos, kuri leidžia teismams išlaikyti pasitikėjimą visuomenėje ir užtikrinti teisės viršenybės principo įgyvendinimą.

Kitas aptartinas aspektas yra teisinės valstybės principas, kaip kertinis demokratinės teisės sistemos elementas, užtikrinantis, kad valdžia būtų vykdoma laikantis teisės, o ne remiantis diskrecine ar politine valia. Šis principas nėra tik deklaratyvi konstitucinė vertybė, nes jis materializuojasi per institucinę teisėjo veiklos kontrolę, įstatymo viršenybės įtvirtinimą ir teismų nepriklausomumo bei atsakomybės pusiausvyrą. Šiame kontekste teisinės valstybės principas tampa garantu, kad teisėjo diskrecija būtų įgyvendinama teisingai ir atsakingai.

Pirmiausia, teisinės valstybės principas reiškia, kad teisėjo veiksmai negali būti grindžiami vien subjektyvia valia. V. Mikelėnas ir D. Mikelėnienė pažymi, kad taikyti teisę reiškia ne tik surasti ir pritaikyti normą, bet kartu ir pasirinkti, kokia vertybe vadovaujantis ta norma interpretuojama¹⁵². Tai suponuoja, kad teisėjo diskrecija neatsiejama nuo vertybinių gairių ir negali būti naudojama mechaniškai ar savavališkai. Tokia nuostata leidžia pabrėžti, kad net ir sudėtingose situacijose teisėjas privalo išlikti ištikimas teisei, kaip konstitucinei vertybei, o ne vien formaliam įstatymo tekstui.

Be to, teisinės valstybės idėja apima reikalavimą užtikrinti teismo sprendimų pagrįstumą ir kokybę. Ši pareiga nėra tik teorinė, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Teisėjų taryba yra patvirtinusi specialius teismų procesinių sprendimų kokybės standartus, kurie apibrėžia, kaip turi atrodyti motyvuotas, pagrįstas ir vertybiškai argumentuotas teismo sprendimas¹⁵³. Tai rodo, kad teismo sprendimo pagrįstumas yra institucionalizuotas reikalavimas, o ne vien profesinis teisėjo pasirinkimas. Tokie standartai tarnauja kaip

¹⁵⁰LASTAUSKIENĖ, Giedrė (2012). *Teismų „interpretacinis žaismas“ ir jo doktrininės prielaidos*. *Jurisprudencija*, 19(4), p. 1351.

¹⁵¹VAIŠVILA, Alfonsas (2006) *Teisės aiškinimas kaip teisės atpažinimas įstatymų tekstuose*, *Jurisprudencija*, 8(86), p. 8

¹⁵²MIKELĖNIENĖ, Dalia; MIKELĖNAS, Valentinas (1999) *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia, p. 31.

¹⁵³Bakševičienė, Rūta (2017) *Diskrecijos savoka Lietuvos viešojoje teisėje*. *Teisė*, 105, p. 75

vidinis kontrolės mechanizmas, leidžiantis vertinti teisėjo diskrecijos naudojimą objektyviais kriterijais.

Teismų nepriklausomumas ir atsakomybė, taip pat yra būtina sąlyga tam, kad diskrecija būtų įgyvendinama ne tik teisėtai, bet ir sąžiningai. E. Merkevičius pažymi, kad pasitikėjimas teismu kyla tiek iš jo objektyvaus nešališkumo, tiek iš viešai matomos atsakomybės už priimtus sprendimus¹⁵⁴. Kitaip tariant, teisėjo laisvė interpretuoti teisę turi būti lydimas institucinių ribojimų tiek per kolegialių sprendimų peržiūrą, tiek per profesinės etikos ir veiklos vertinimo sistemas.

Apibendrinant galima teigti, kad teisinės valstybės principas yra neatskiriamas nuo diskrecijos ribojimo. Per institucinę priežiūrą, vertybinių gairių įtvirtinimą ir sprendimų kokybės kontrolę jis užtikrina, kad teisėjo diskrecija būtų ne laisvė spręsti kaip nori, o atsakinga pareiga spręsti taip, kaip reikalauja teisė ir teisingumas.

Dar viena sąlyga galinti padėti užtikrinti tinkamą teisingumo principo taikymą teisėjo diskrecijoje yra procedūrinio teisingumo standartai. Procedūrinis teisingumas yra vienas esminių teisingumo principo įgyvendinimo būdų, užtikrinantis ne tik rezultatą, bet ir procesą. Jo svarba ypač išryškėja teisėjo diskrecijos kontekste, kai tinkamai struktūruotas ir aiškus teisinis procesas padeda riboti subjektyvumą, užtikrina šalių lygiateisiškumą ir didina pasitikėjimą teismo sprendimais. Diskrecija, naudojama be procesinių ribų, gali tapti savavališka, todėl procedūriniai standartai veikia kaip būtina teisminės veiklos kontrolės priemonė.

Svarbiausia procedūrinio teisingumo garantija galime laikyti teisę būti išklausytam. Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika nuosekliai pabrėžia, kad šis aspektas yra pamatinė teisės į teisingą teismą dalis, o Lietuvos teismai taip pat privalo užtikrinti šalių galimybę efektyviai reikšti savo pozicijas. Kaip teigia R. Latvelė, teismai dažnai raginami kiekvieną teisės normą įvertinti teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principų požiūriu¹⁵⁵. Tai reiškia, kad formaliai tinkamas sprendimas negali būti pripažįstamas teisingu, jei jis buvo priimtas pažeidžiant šalių teisę būti išgirstiems arba jei viena šalis buvo privilegijuota.

Kitas svarbus aspektas yra aiški teismo motyvacija ir sprendimo pagrindimas. Teisingumo Tarybos kokybės standartai, analizuoti R. Bakševičienės, reikalauja, kad teisėjas ne tik nurodytų priimtą sprendimą, bet ir išaiškintų, kokius vertybinius argumentus

¹⁵⁴MERKEVIČIUS, Remigijus. (2010) *Teismo nešališkumo principo samprata Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje*. Teisė, Nr. 76, p. 69

¹⁵⁵LATVELĖ, Rūta (2010) *Teisėjo vaidmuo aiškinant teisę*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, pl. 120

taikė jį grįsdamas¹⁵⁶. Tai leidžia ne tik kontrolei iš vidaus, bet ir sudaro sąlygas išoriniam vertinimui tiek per apeliacines instancijas, tiek per visuomenės pasitikėjimo prizmę. Teismo sprendimo pagrįstumas čia nėra formalumas, bet esminė teisingumo užtikrinimo priemonė.

Skaidrumas ir viešumas taip pat veikia kaip diskrecijos ribojimo instrumentai. Teisės viešumas lemia tai, kad bet koks sprendimas gali būti vertinamas ne tik teisiškai, bet ir morališkai visuomenė turi teisę suprasti, kodėl buvo priimtas vienoks ar kitoks sprendimas. Anot Lastauskienės minimo G. Radbrucho, įstatymo taikymas negali prieštarauti fundamentaliai teisingumui¹⁵⁷. Tai reiškia, kad procedūrinės formos negali būti naudojamos kaip priedanga neteisingam rezultatui pagrįsti.

Galiausiai, procedūriniai reikalavimai yra ne tik formalūs, bet ir vertybiniai instrumentai, kurie padeda teisėjui nepasimesti tarp alternatyvų ir taikyti teisę atsakingai. V. Mikelėnas teigia, kad kartais net pati statutinė teisė įpareigoja teisimą taikyti teisę remiantis teisės principais¹⁵⁸. Todėl ir procedūrinis teisingumas veikia kaip principinis atramos taškas, todėl, kad jis ne tik reglamentuoja teismo veiksmus, bet ir padeda išlaikyti pusiausvyrą tarp diskrecijos ir teisinio tikrumo.

Apibendrinant, procedūrinis teisingumas nėra tik formalus reikalavimas, galima sakyti, kad tai institucinė garantija, kad diskrecijos taikymas būtų skaidrus, pagrįstas ir atitiktų fundamentalius teisės principus. Jo laikymasis leidžia teisėjui ne tik priimti teisėtą, bet ir moraliai bei socialiai priimtą sprendimą.

Dar viena sąlyga kuria privalu paanalizuoti yra teisingumo principas neatsiejamas nuo teisėjo profesinės etikos bei teisės aiškinimo praktikos. Nors formaliai teisingumą garantuoja įstatymo taikymas, iš tiesų būtent teisėjas kiekvienoje konkrečioje situacijoje turi vertinti, kaip ši vertybė realizuojama. Tai suponuoja ne tik techninį teisės taikymą, bet ir vertybinę atsakomybę, susijusią su teisėjo asmenybe, moraliniais standartais ir teisės aiškinimo metodais. Diskrecija teisėjo veikloje visada susiduria su žmogaus kaip vertinančios, jaučiančios ir sprendžiančios būtybės prigimtimi. R. Bakševičienė pažymi, kad diskrecija šiuolaikinėje teisėje reiškia galimybę priimti sprendimą „čia ir dabar“, reaguoti į pažinią situaciją, vadovaujantis ne tik norma, bet ir žmogišku teisingumo jausmu¹⁵⁹. Tokia samprata leidžia suprasti, kodėl teisėjo etika tampa diskrecijos ribojimo veiksmu, nes ji įpareigoja mąstyti ne tik teisėtai, bet ir atsakingai. Etinis aspektas

¹⁵⁶BAKŠEVIČIENĖ, Rūta (2017). *Diskrecijos savoka Lietuvos viešojoje teisėje*. Teisė, 105, p.75

¹⁵⁷LASTAUSKIENĖ, Giedrė (2012). *Korektiško teisės principų taikymo prielaidos*. Teisė, t. 85, p. 53.

¹⁵⁸MIKELĖNAS, Valentinas (2009). *Interpretacinis žaismas, arba kaip kurti teisę be parlamento*. Jurisprudencija, 2(116), p. 86

¹⁵⁹BAKŠEVIČIENĖ, Rūta (2014). *Diskrecija vykdant teisėkūrą Lietuvoje*. Teisė, 90, p. 19.

neišvengiamai susijęs su teisėjo vidiniu įsitikinimu. Kaip nurodė LAT, vidinis įsitikinimas yra tai ne išankstinis nuojautos pagrįstas jausmas, bet įrodymais pagrįsta išvada, padaryta išnagrinėjus reikšmingus faktus¹⁶⁰. Ši pozicija atskleidžia, kad teisėjo etika nėra vien moralinė nuostata ji turi būti paremta teisine logika ir empiriškai pagrįstu mąstymu. Kitaip tariant, teisėjo etinis požiūris turi būti įrodymų ir argumentų, o ne intuicijos rezultatas.

Teisės aiškinimas yra dar viena sritis, kurioje pasireiškia teisingumo principo vaidmuo. Anot J. Vienažindytės, taikant R. Dworkin'o „teisminio susivaržymo“ doktriną, galima teigti, kad teisėjas turi paklusti pačiai teisei, o ne remtis individualia nuožiūra¹⁶¹. Tokia pozicija pabrėžia, kad net esant diskrecijos galimybei, teisėjas negali jos naudoti kaip kūrybinės laisvės formos, teisės aiškinimas turi būti grindžiamas ne vien norminiu turiniu, bet ir teisiniu bei vertybiniu kontekstu. Vertybinis požiūris į teisę aiškiai išreiškiamas ir klasikiniuose teisės šaltiniuose. F. Hayek teigia, kad teisė tai ne savitikslių tvarka, bet instrumentas, leidžiantis žmonėms siekti įvairių tikslų, išlaikant visuomeninę tvarką ir laisvę¹⁶². Tai reiškia, kad teisingumas negali būti atskirtas nuo žmogaus laisvės suvokimo, nes teisėjas turi spręsti taip, kad jo sprendimas būtų priimtinas ir socialiniu, ir moraliniu lygmeniu. Teisingumo samprata glaudžiai susijusi su etinėmis kategorijomis, tokiomis kaip gėris, sąžiningumas, žmogiškumas ar protingumas. Kaip nurodoma Civilinio kodekso komentare, sprendimas, ar veiksmas yra teisingas, neretai grindžiamas ne tik įstatymu, bet ir platesniu moraliniu vertinimu¹⁶³. Teisėjas, susidūręs su normų konfliktais ar spragomis, turi gebėti remtis šiais vertybiniais kriterijais, kad sprendimas būtų priimtinas ne tik formaliai, bet ir iš esmės.

Taigi, galima teigti, kad teisėjo etika ir teisės aiškinimo metodai yra esminiai instrumentai, padedantys įgyvendinti teisingumo principą diskrecijos ribose. Jie reikalauja iš teisėjo ne tik profesinės kompetencijos, bet ir moralinės atsakomybės, gebėjimo susieti teisės normą su žmogaus orumu ir vertybinėmis teisės ištakomis.

Apibendrinant, teisingumo principo įgyvendinimas teisėjo diskrecijoje priklauso nuo aiškių ribojančių veiksnių, kurie užtikrina, kad sprendimai būtų ne tik teisėti, bet ir vertybiškai pagrįsti. Teisės principai, ypač teisingumas, padeda riboti teisėjo veiksmų laisvę, nukreipdami ją į teisingą rezultatą. Teisinės valstybės principas sukuria institucinę diskrecijos kontrolę per sprendimų pagrįstumo ir atsakomybės reikalavimus. Procedūrinis

¹⁶⁰Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2015 m. balandžio 7 d. nutartis administracinio teisės pažeidimo byloje Nr. 2AT-31-303/2015.

¹⁶¹VIENAŽINDYTĖ, Jedvyga (2014) *Vertinimo nuožiūros laisvės doktrina Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje*. Teisė, 90, p. 204

¹⁶²HAYEK, Friedrich August (1998) *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė*. D. II. Vilnius: Eugrimas, p. 167

¹⁶³Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. *Pirmoji knyga: Bendrosios nuostatos*. Vilnius: Justitia, 2001, p. 75.

teisingumas užtikrina sąžiningą procesą ir skaidrumą, o teisėjo etika bei teisės aiškinimo metodai veikia kaip vidinis savireguliacijos mechanizmas. Šių elementų dėmė leidžia teisėjui diskreciją naudoti atsakingai, laikantis ne tik įstatymo, bet ir pačios teisės esmės.

IŠVADOS

1. Teisingumo principas yra viena kertinių teisės vertybių, formuojančių tiek teisinės sistemos pagrindus, tiek jos taikymo praktiką. Jo raida nuo Antikos iki šiuolaikinės teisės rodo, kad teisingumas ne tik perteikia visuomenės moralinius lūkesčius, bet ir tampa teisėtumo bei teisės efektyvumo matu. Istorinė analizė patvirtina, kad teisingumas visuomet buvo glaudžiai susijęs su socialine pusiausvyra, žmogaus orumu ir teisinio reguliavimo prasmingumu.
2. Lietuvos teisės sistemoje teisingumo principas įtvirtintas ne tik Konstitucijoje, bet ir daugelyje teisės aktų. Be to, jis plačiai taikomas teismų praktikoje, ypač aiškinant teisės normas ir vertinant individualių sprendimų pagrįstumą. Tai leidžia teigti, kad šis principas yra ne vien deklaratyvi vertybė, bet ir reali norminė gairė.
3. Teisėjo diskrecija yra būtinas teisės taikymo elementas, ypač tais atvejais, kai pozityviosios teisės normos neatsako vienareikšmiškai į sprendžiamą klausimą. Tačiau diskrecija negali būti absoliuti, ji turi būti ribojama objektyviais kriterijais. Teisingumo principas šiuo atveju veikia kaip esminis ribojimo mechanizmas, užtikrinantis, kad teisėjo sprendimas būtų ne tik teisėtas, bet ir vertybiškai pagrįstas.
4. Teisingumo principo funkcijos diskrecijos kontekste yra dvejopos: ribojamoji ir orientacinė. Viena vertus, jis apsaugo nuo subjektyvaus ar savavališko teisės taikymo, kita vertus padeda rasti proporcingą ir socialiai priimtina sprendimą. Ši dviguba funkcija tampa ypač reikšminga tais atvejais, kai sprendimas remiasi ne vien normos tekstu, bet ir platesniu kontekstu.
5. Teismų praktikos analizė rodo, kad teisingumo principas realiai veikia sprendimų turinį, tačiau jo taikymas nėra visada vienodai nuoseklus. Kai kuriais atvejais trūksta aiškaus principo įvardijimo ar pagrindimo, o tai silpnina sprendimo argumentaciją ir mažina visuomenės pasitikėjimą teisingumo vykdymu. Tokie atvejai rodo poreikį stiprinti teisėjų motyvavimo standartus ir aiškinimo metodiką. Teisėjo pasirinkimas taikyti nusistovėjusią praktiką, nepaisant galimo jos neatitikimo pasikeitusiam socialiniam kontekstui, kelia riziką teisingumo principo veiksmingumui. Teisingumo įgyvendinimas reikalauja ne tik teisės normų laikymosi, bet ir vertybiškai motyvuotos teisėjo drąsos kelti naujus klausimus, kai to reikalauja individualios bylos aplinkybės.
6. Efektyvus teisingumo principo taikymas diskrecijos situacijose reikalauja stipresnių institucinės kontrolės priemonių. Tai apima ne tik aiškesnes normines gaires, bet ir nuoseklią jurisprudenciją, teisėjų etikos stiprinimą bei teisės aiškinimo metodų taikymą. Be to, būtinas nuolatinis teismų argumentacijos kokybės vertinimas akademinėje ir profesinėje aplinkoje.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. *Valstybės žinios*, 1992, 33-1014;
2. Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas. Aktuali redakcija: 2025-01-15, Įstatymas paskelbtas: *Žin.* 2000, Nr. 74-2262; Nr. 77-0; Nr. 80-0; Nr. 82-0;
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Aktuali redakcija: 2025-02-01, Įstatymas paskelbtas: *Žin.* 2002, Nr. 37-1341; Nr. 46-0;

Lietuvos Respubliko Konstitucinio teismo doktrina:

4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. sprendimas. Bylos nr. 16-98;
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 102-3957;
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 11 d. sprendimas. Nr. KT9-S6-2014;
7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. vasario 15d. nutarimas. Nr. KT8-N2/2019;
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 24 d. sprendimas. Nr. KT46-S43/2021;
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2022 m. vasario 10 d. nutarimas. Nr. KT20-A-N1/2022;
10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2023 m. spalio 12 d. nutarimas. Nr. KT86-A-N10/2023;
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2025 m. sausio 23 d. nutarimas. Nr. KT7-N1/2025.

Specialioji literatūra:

12. AKVINIETIS, Tomas (2005). *Apie įstatymus*. Vilnius: Logos;
13. AKVINIETIS, Tomas (1920). *Summa Theologiae*. II–II, q. 58, a. 1. Antrasis pataisytas leidimas. Prieiga internete: <https://www.newadvent.org/summa/3058.htm>, žiūrėta 2025-02-06;
14. ARISTOTELIS (1990). *Nikomacho etika*. Vilnius: Baltos lankos;
15. ASSMANN, JAN (2001). *The Search for God in Ancient Egypt*. Ithaca, New York: Cornell University Press;
16. AUSTIN, JOHN (1832) *The province of Jurisprudence determined*. London: John Murray;

17. BAUBLYS, LINAS. (2006). *Aristotelio teisingumo distinkcija šiuolaikiniame teisiniame diskurse*. Jurisprudencija, 8(86), 84-88;
18. BARAK, Aharon (1989). *Judicial Discretion*. New Haven and London: Yale University Press;
19. BAKŠEVIČIENĖ, Rūta (2017). *Diskrecijos savoka Lietuvos viešojoje teisėje*. Teisė. 105;
20. BAKŠEVIČIENĖ, Rūta (2014). *Diskrecija vykdant teisėkūrą Lietuvoje*. Teisė, 90,
21. DWORKIN, Ronald (1963). *Judicial Discretion*. The journal of Philosophy, 1963, No.21;
22. GOMULOWICZ, Andrzej. *The Principle of Aequitas and the Tax Jurisdiction of the Administrative Courts*. Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, 2016, t. 78, nr. 1;
23. GUMBIS, Jaunius (2018). *Teisinis argumentavimas: realistinis požiūris*. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas;
24. GUMULIAUSKAS, Alenas, (2003). *Teisingumo principas ir jo reikšmė naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse*, Teisė, Nr. 48;
25. HAYEK, F. A. (1998) *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė*. D. II. Vilnius: Eugrimas;
26. JANKAUSKAS, Kęstutis (2004). *Teisės principų samprata ir jų formulavimo teisės aiškinimo aktuose ypatumai*. Jurisprudencija, Nr. 51(43);
27. JUSTINIANO DIGESTAS, 1.1.10. Prieiga internete:
<https://www.thelatinlibrary.com/justinian/digest1.shtml>, žiūrėta 2025-02-06;
28. KŪRIS, Egidijus; ANDRIUŠKEVIČIUS, Arvydas; ISOKAITĖ, Indrė ir kt. (2015). *Krizė, teisės viešpatavimas ir žmogaus teisės*. Šiauliai: UAB „Titnagas“;
29. LASTAUSKIENĖ, Giedrė (2012). *Korektiško teisės principų taikymo prielaidos*, Teisė, t. 85;
30. LASTAUSKIENĖ, Giedrė (2012). *Teismų „interpretacinis žaismas“ ir jo doktrininės prielaidos*. Jurisprudencija, 19(4);
31. LATVELĖ, Rūta (2010) *Teisėjo vaidmuo aiškinant teisę*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas;
32. LOCKE, John (1988). *Two Treatises of Government*. Cambridge: Cambridge University Press;
33. MERKEVIČIUS, Remigijus. (2010). *Teismo nešališkumo principo samprata Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje*. Teisė, Nr. 76;

34. MIKELĖNAS, Valentinas (2009). *Interpretacinis žaismas, arba kaip kurti teisę be parlamento*. Jurisprudencija, 2(116);
35. MIKELĖNIENĖ, Dalia; MIKELĖNAS, Valentinas (1999). *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia;
36. PIEPERIS, Josef. (2018). *Apie dorybes*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai;
37. PIESLIAKAS, Vytautas (2008) *Bausmės individualizavimas ir teisingumo principo įgyvendinimas skiriant bausmes*. Jurisprudencija, Nr. 11(113);
38. PLATONAS (1981). *Valstybė*. Vilnius: Mintis;
39. RAWLS, John (1971). *A Theory of Justice*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press;
40. RAWLS, John. (2002). *Politinis liberalizmas*, Vilnius: Eugrimas;
41. ROTH, MARTHA T. (1995). *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor*. Atlanta: Scholars Press;
42. ROUSSEAU, Jean-Jacques (2002). *The Social Contract*. London: Penguin Books;
43. SHCHERBANYUK, Oksana; BZOVA, Laura (2023). *Access to Justice through the Prism of Judicial Practice and Legal Theory*. Teisė, Nr. 128;
44. SPRUOGIS, Ernestas (2006). *Teismo aiškinimo probleminiai aspektai*. Jurisprudencija: mokslo darbai, Nr. 8(86);
45. VAIŠVILA, Alfonsas (2006). *Teisės aiškinimas kaip teisės atpažinimas įstatymų tekstuose*, Jurisprudencija, 8(86);
46. VIENAŽINDYTĖ, Jėdvyga (2014). *Vertinimo nuožiūros laisvės doktrina Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje*. Teisė, 90;
47. VYŠNIAUSKAS, Gintautas, (2006). *Metateisinis diskursas Tomo Aviniečio traktate Apie įstatymus*. Jurisprudencija, 9 (87).

Teismų praktika:

48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. spalio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-235-1214/2024;
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. spalio 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-235-1214/2024;
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gruodžio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-256-976/2024;
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gruodžio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-277-648/2024;

52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gruodžio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-281-1073/2024;
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. lapkričio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-181-823/2024;
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. lapkričio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-241-387/2024;
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. lapkričio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-232-495/2024;
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. lapkričio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-44-701/2024;
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-248-1214/2024;
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. sausio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-21-495/2025;
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. sausio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-39-489/2025;
60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. vasario 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-1-813/2025;
61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-119-719/2024, 2024 m. spalio 24 d;
62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-236-788/2024, 2024 m. lapkričio 19 d;
63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-29-594/2024, 2024 m. vasario 14 d;
64. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-32-701/2024, 2024 m. kovo 19 d;
65. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2015 m. balandžio 7 d. nutartis administracinio teisės pažeidimo byloje Nr. 2AT-31-303/2015;
66. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimas administracinėje byloje Nr. eA-681-502/2024, 2024 m. sausio 10 d;
67. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis administracinėje byloje Nr. eA-647-520/2024, 2024 m. sausio 31 d;
68. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis administracinėje byloje Nr. eA-303-629/2024, 2024 m. gegužės 15 d;

69. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis administracinėje byloje Nr. eAS-240-602/2024, 2024 m. gegužės 15 d.
70. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis administracinėje byloje Nr. eA-99-789/2024, 2024 m. gegužės 22 d;
71. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis administracinėje byloje Nr. eA-514-662/2024, 2024 m. lapkričio 27 d;
72. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2024 m. rugpjūčio 7 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-2030-662/2024, Teisminio proceso Nr. 3-61-3-01247-2024-5;
73. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo Išplėstinės teisėjų kolegijos 2024 m. spalio 23 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-114-525/2024, Teisminio proceso Nr. 3-61-3-01095-2022-4.

Kita:

74. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga: *Bendrosios nuostatos*. Vilnius: Justitia, 2001;
75. Teisėjų tarybos nutarimas dėl teisėjų veiklos vertinimo tvarkos aprašo patvirtinimo, 2014 m, spalio 31d. Nr. 13P-135-(7.1.2.), TAR 2014-11-04, aktuali redakcija nuo 2023-01-01

Teisingumo principo taikymas Lietuvos teismų praktikoje

Vaida Vaičiūnaitė

Magistro darbe nagrinėjamas teisingumo principo samprata, vieta Lietuvos teisės sistemoje ir analizuojamas jo taikymo Lietuvos teismų praktikoje. Taip pat, apžvelgiama teisėjo diskrecijos samprata. Siekiama išsiaiškinti koks yra teisingumo principo vaidmuo taikant teisėjo diskreciją Lietuvos teismų praktikoje. Tyrime siekiama išsiaiškinti, kaip šis principas veikia teisėjo sprendimų pagrįstumą, argumentaciją bei atsakomybės ribas. Darbe remiamasi Lietuvos Respublikos Konstitucija, įstatymais, konstitucine doktrina ir teismų jurisprudencija. Analizuojami tiek teoriniai principo pagrindai, tiek praktiniai teisminių sprendimų pavyzdžiai. Nustatyta, kad teisingumo principas yra ne tik vertybinis orientyras, bet ir konkretus teisėjo sprendimų ribojimo ir pagrindimo įrankis, ypač tais atvejais, kai pozityvioji teisė leidžia kelias galimas normos interpretacijas. Darbo rezultatai atskleidžia, jog aiškus šio principo taikymas didina sprendimų skaidrumą ir stiprina visuomenės pasitikėjimą teisine sistema.

SUMMARY

Applying the Principle of Justice in Lithuanian Judicial Practice

Vaida Vaičiūnaitė

The master's thesis examines the concept of the principle of justice, its place within the Lithuanian legal system, and its application in Lithuanian court practice. The concept of judicial discretion is also reviewed. The study aims to determine the role of the principle of justice in the application of judicial discretion in Lithuanian jurisprudence. It seeks to explore how this principle affects the justification of judicial decisions, their reasoning, and the boundaries of judicial responsibility. The research is based on the Constitution of the Republic of Lithuania, national legislation, constitutional doctrine, and court jurisprudence. Both theoretical foundations of the principle and practical examples from judicial decisions are analyzed. It is established that the principle of justice functions not only as a value-based guideline but also as a concrete tool for limiting and justifying judicial decisions, especially in cases where positive law allows for multiple interpretations of a legal norm. The findings reveal that the clear application of this principle enhances the transparency of decisions and strengthens public trust in the legal system.